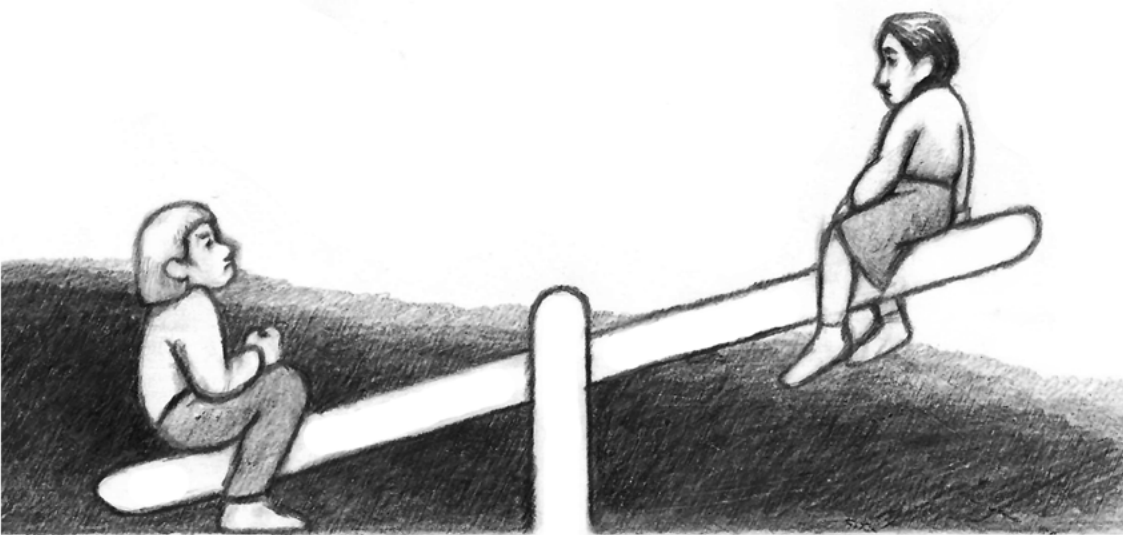

TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK

segédanyag a Közélet Iskolája képzéseihez

Közélet Iskolája

Társadalmi egyenlőtlenségek

segédanyag a Közélet Iskolája képzéseihez

Szerkesztette:

Dósa Mariann

Illusztrációk:

© Ván Janka

Tördelés, tipográfia:

Markos Viktor és Szabados Luca

A **Közélet Iskolája** kiadása

www.kozeletiskolaja.hu

Budapest, 2019

TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK SEGÉDANYAG A KÖZÉLET ISKOLÁJA KÉPZÉSEIHEZ

szerkesztette: Dósa Mariann

A **Közélet Iskolája** kiadása

Budapest, 2019

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ 7

EGYENLŐTLENSÉGEK, KIREKESZTÉS, ELNYOMÁS 12

✕ Iris Marion Young: Az elnyomás öt arca 14

MUNKAERŐPIAC: FOGLALKOZTATÁS ÉS MUNKANÉLKÜLISÉG 32

✕ Köllő János: A pálya szélén.
Iskolázatlan munkanélküliek a kapitalista gazdaságban 34

✕ Daniel Kerr és Christopher Dole: Az alkalmi munkavállalók
nehézségei és az amerikai munkások változtatási kísérletei 44

TÉRBELI-FÖLDRAJZI EGYENLŐTLENSÉGEK: VÁROSIASODÁS, LAKHATÁSI PROBLÉMÁK 54

✕ Virág Tünde: Egyenlőtlenségek a településrendszerben 56

ISKOLAI SZEGREGÁCIÓ, A TUDÁSHOZ ÉS INFORMÁCIÓHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS EGYENLŐTLENSÉGEI 66

✕ Samuel Bowles: Egyenlőtlen iskolák
és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése 68

✕ Jonathan Kozol: Súlyos egyenlőtlenségek
– Gyerekek az amerikai iskolákban 77

✕ Myra Sadker és David Sadker: Hiányzó kapcsolatok 86

ETNIKAI EGYENLŐTLENSÉGEK: ROMÁK, HATÁRON TÚLI MAGYAROK, BEVÁNDORLÓK 96

✕ Dupcsik Csaba: A rendszerváltás vesztesei 98

NEMEK KÖZTI EGYENLŐTLENSÉG 118

✕ Judy Syfers: Miért kell nekem egy feleség? 120

✕ „Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok
hajléktalan” – Gabi monológja 125

KRIMINALIZÁCIÓ, BEBÖRTÖNZÉS 186

✕ Loïc Wacquant: A szegénység büntető szabályozása 188

TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK VILÁGVISZONYLATBAN: SZEGÉNY ÉS GAZDAG TÁRSADALMAK 198

✕ Amartya Sen: Hogyan értékeljük a globalizációt? 200

✕ Globalizáció – Zuzana története 213

✕ Globalizáció – Moldova, egy úton lévő ország 222

KULTURÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK: SZOKÁSOK, HAGYOMÁNYOK, HÉTKÖZNAPI GYAKORLATOK 232

✕ Pierre Bourdieu:
Megjegyzések a test társadalmi szerepéről 234

✕ Pierre Bourdieu: Különbségek és megkülönböztetések 243

BEVEZETŐ

Ez a szöveggyűjtemény a Közélet Iskolája társadalmi egyenlőtlenségekről szóló képzéséhez készült 2014-2015 során. A képzés elindításakor abból az alapvetésből indultunk ki, hogy a társadalmunkról, az abban uralkodó gazdasági-politikai folyamatokról és az ezekkel összefüggő alapvető erkölcsi kérdésekről való tudás és gondolkodás elengedhetetlen az aktív társadalmi részvételhez. Csakhogy Magyarországon, ahogy sok más országban, ehhez a tudáshoz csak kevesen férnek hozzá, hiszen ez nem része a közoktatási alaptantervnek. Így az egyenlőtlenségek rendszerszintű okairól és az azokat fenntartó mechanizmusokról való gondolkodás egy szűk réteg kiváltsága marad – azoké, akik egyetemen tanulnak társadalomtudományokat vagy olyan környezetben nőnek fel (pl. értelmiségi családban), ahol ez a tudás megvan.

A kurzus ötletét külföldön megvalósult képzési programok adták. 2012-ben, egy észak-amerikai tanulmányút során ismerkedtünk meg a Touchstones ("Próbakő") programmal, amelynek keretében politikafilozófia foglalkozásokat tartanak nagyon sokféle környezetben – általános

és középiskolákban, közösségi főiskolákon és börtönökben. Már első hallásra nagyon mély nyomot hagyott bennünk a börtönbeli program alapvetése – hogy minden embernek joga van ahhoz és képes is arra, hogy politikai–filozófiai–erkölcsi kérdésekről véleményt alkosson, illetve ezekről vitázzon másokkal, és hogy ebből mindenki csak gazdagodhat. A képzési program összeállításának másik fontos inspirációja az a részvételi akciókutatás volt, amelyet Michelle Fine amerikai szociálpszichológus szervezett egy amerikai női börtönben és a fogvatartott diákok aktív kutatói részvételével mérte fel az intézményben működő főiskolai program határait. Ezeknek a felismeréseknek és benyomásoknak a hatására indítottuk el 2015 áprilisában 12 hetes Társadalmi Egyenlőtlenségek című képzésünket, amit azóta három büntetés-végrehajtási intézetben tartottunk meg és 2019-ben először szerveztük meg a Közélet Iskolája budapesti képzési központjában, az Aurórában is.

A magyarul elérhető társadalomtudományos irodalom előzetes feltérképezése során bebizonyosodott számunkra, hogy a társadalmi egyenlőtlenségekről szóló legfontosabb elméleti szövegek nem elérhetőek magyarul és a magyar nyelvű irodalom nagy részének nyelvezete sem hozzáférhető alacsonyan iskolázott emberek

számára. Ezért arra jutottunk, hogy legjobb lesz, ha mi magunk dolgozzuk ki a képzés alapját képező olvasmányokat. Ennek eredményeként született meg ez a szöveggyűjtemény, amely a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásáról és újratermelődéséről szóló - az elmúlt néhány évtizedben megjelent - legfontosabb külföldi és magyar társadalomtudományi szövegek pár oldalas, közérthető, magyar nyelvű összefoglalóiból áll.

A szöveggyűjtemény többek közt a következő témákat dolgozza fel: társadalmi kirekesztés és elnyomás; munka; földrajzi és lakhatási egyenlőtlenségek; iskolai szegregáció, a tudáshoz és információhoz való hozzáférés egyenlőtlenségei; etnikai egyenlőtlenségek; bebörtönzés és kriminalizáció; nemek közötti egyenlőtlenségek; társadalmi egyenlőtlenségek világviszonylatban; kulturális és szimbolikus egyenlőtlenségek. A feldolgozott irodalomban megtalálhatók többek között Pierre Bourdieu, Loic Wacquant, Iris Marion Young és Amartya Sen szövegei, valamint számos magyar társadalomtudós (Dupcsik Csaba, Köllő János és Virág Tünde), illetve tapasztalati szakértők (pl. nyugati országokban vendégmunkásként dolgozó kelet-európai nők és férfiak, valamint szakszervezeti aktivisták) írásai.

A Közélet Iskolája munkatársaiként azt valljuk, hogy egy demokratikus közösség akkor tud jól működni, ha a tagjai megfelelően tájékozott döntéseket tudnak hozni a saját életükkel és a közösség sorsával kapcsolatban. A társadalmi kérdéseket nem aktuálpolitikai környezetben, hanem elemző céllal feldolgozó szöveggyűjtemény és az erre épülő képzések reményeink szerint elősegítik ezt a tudatos társadalmi részvételt azáltal, hogy megismertetik az olvasókkal azokat a mindennapjaikra is komoly hatással bíró társadalmi folyamatokat és jelenségeket, amelyekről a magyarországi közoktatási rendszerben nem feltétlen kaphattak átfogó, rendszerszintű, kritikai tudást.

Örömünkre szolgálna, ha minél többekhez eljutna a szöveggyűjtemény – képzőkhöz, pedagógusokhoz csakúgy, mint érdeklődőkhöz és aktivistákhoz. A kötet mindenki számára szabadon felhasználható és a Közélet Iskolája honlapjáról ingyen letölthető. Ha valaki képzést szeretne tartani a társadalmi egyenlőtlenségekről a szöveggyűjtemény felhasználásával, ehhez részletesen kidolgozott óravázlatokat is tudunk biztosítani. Az ezzel kapcsolatos érdeklődéseket a kozeletiskolaja@gmail.com címre várjuk.

Köszönjük Jelinek Csabának a kötet szakmai lektorálását, Fiáth Titanillának a rengeteg segítséget abban, hogy a képzést a büntetés-végrehajtási környezethez adaptáljuk és Dávid Ferencnek, hogy megismertetett bennünket a droghasználat magyarországi társadalmi vonatkozásaival, így ezt a szempontot is meg tudtuk jeleníteni a képzések során. Köszönettel tartozunk még Berényi Eszternek és Turai Eszternek a szöveggyűjtemény nyelvi lektorálásáért.

Dósa Mariann

EGYENLŐTLENSÉGEK, KIREKESZTÉS, ELNYOMÁS

Iris Marion Young: **Az elnyomás öt arca**

Iris Marion Young:

AZ ELYNOMÁS ÖT ARCA¹

Az igazságosság nem csak a közös erőforrásaink (anyagi és természeti javaink stb.) megfelelő elosztását jelenti, hanem a közösségi együttélés minden területére kiterjed, vagyis arra, ahogy beszélünk és viselkedünk egymással, amilyen intézményeink vannak, a munkamegosztásra, a döntéshozatali folyamatainkra stb. Ilyen értelemben az igazságtalanság sem csak a javaink igazságtalan elosztását jelenti, hanem mindenféle elnyomást – ennek pedig nagyon sok formája van a mai társadalmakban.

Az elnyomás fogalmával különböző társadalmi csoportok helyzetét tudjuk leírni: például a nők, romák, zsidók, testi vagy szellemi fogyatékkal élők, melegek, idősök, vagy a munkásosztály tagjainak helyzetét. Az elnyomás azokat a hátrányokat és igazságtalanságokat jelenti, amiket emberek vagy csoportok rendszeresen elszen-

Egyenlőtlenségek,
kirekesztés,
elnyomás

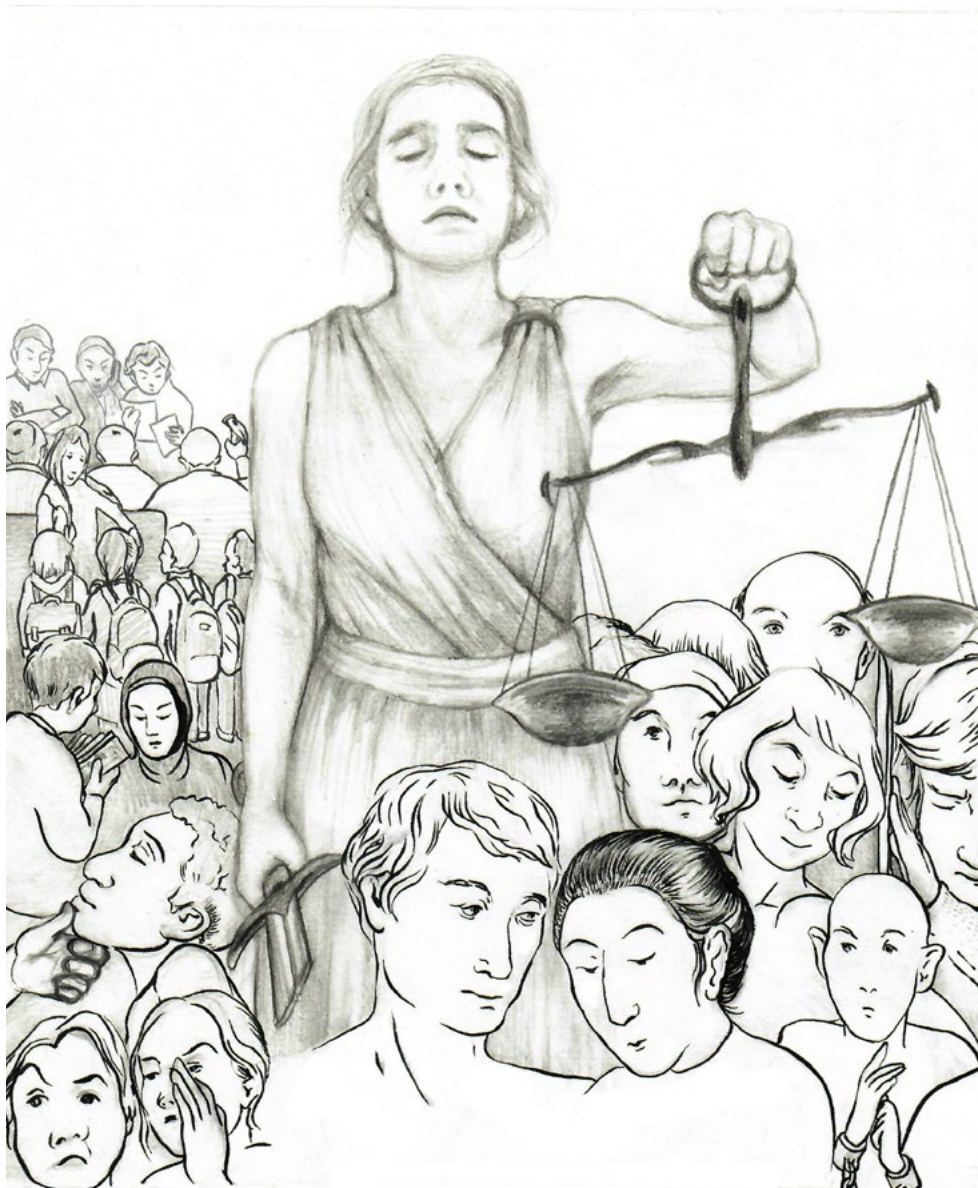
¹ A teljes szöveg eredetileg megjelent magyarul: *A láthatatlanság vége* című társadalomismereti szöveggyűjteményben. Szerk. Gelsei Gergő, Budapest, Alapítvány a Társadalomelméleti Kollégiumért, 2004. A teljes szöveg angol nyelven *'Five Faces of Oppression'* címmel az *Oppression, Privilege, & Resistance* című tanulmánykötetben jelent meg. Szerk. Lisa Heldke és Peg O'Connor, Boston: McGraw Hill, 2004.

vednek a társadalomban uralkodó egyenlőtlen hatalmi viszonyok miatt. Tehát ahhoz, hogy elnyomásról beszéljünk az kell, hogy az igazságtalanság ne csupán egyes emberek cselekvéseinek következménye legyen, hanem az adott társadalom szerkezetébe legyen kódolva – a gazdasági és politikai intézményekbe, a szokásokba, a kultúrába. Ezért viszont nem is lehet azzal megszüntetni, hogy eltávolítunk néhány embert a döntéshozó pozíciókból, mert az elnyomást így is újratermeli a társadalmi berendezkedés – ez a tanulmány azt mutatja be, hogyan történik ez az újratermelés.

Ha egy telepi cigány férfit megver egy gárdista skinhead, akkor persze be lehet azonosítani azt az egy személyt, aki a konkrét erőszakot elkövette. De az, hogy ezt ki ellen követte el, benne milyen feszültségek vezettek odáig, hogy erőszakot követ el és miért tudta ezt megtenni, az a tágabb társadalmi berendezkedésből következik: a szegénységben, telepeken elkülönülten és megfelelő intézményes védelem nélkül élő cigány emberek elnyomott helyzetéből, valamint abból, hogy a rasszizmus beszívargott a társadalmi intézményeink többségébe (pl. a segélyezési rendszerbe, az önkormányzati hivatalokba,

Iris Marion Young:

Az elnyomás
öt arca

a rendőrségbe, az egészségügybe). Ebből az is következik, hogy amikor elnyomásról beszélünk, akkor az az embereket bizonyos csoportok tagjaként és nem egyénként érinti. De mi az, hogy társadalmi csoport?

A csoport mindig a közösségi viszonyok kifejeződése. Ezért egy bizonyos csoport csak legalább egy másik csoporthoz való viszonyában létezik. Nem lehetnének nők, ha nem volnának férfiak – akkor mindenki „csak” ember volna. A nők csoportja amiatt létezik, hogy vannak férfiak, akiktől ők különböznek valamiben. Egy társadalmi csoport tehát nem egyszerűen emberek halmaza, hanem olyan emberek együttese, akik magukat másokhoz képest valamilyen alapon összetartozónak határozzák meg, vagy mások így határozzák meg őket. A társadalmi csoportokba való besorolásunkat tehát nagyrészt mások ítélete határozza meg – ezek az ítéletek látható tulajdonságok, szokások és előítéletek alapján formálnak csoportokat. Így viszont előfordul olyan is, hogy egy csoport saját akaratától függetlenül válik csoporttá – pusztán azért jön létre, mert emberek egy csoportja kizárja és megbélyegzi emberek egy bizonyos közösségét, és a megbélyegzettek lassan elkez-

Iris Marion Young:
Az elnyomás
öt arca

dik magukat csoportként azonosítani. Példa erre a hajléktalan emberek helyzete, akik minden társadalomban nagyon sokfélék és különböző okokból váltak hajléktalanná, egy idő után mégis „hajléktalan”-ként fognak magukra gondolni, mert a társadalom többi tagja így látja őket, ezt az élethelyzetet emeli ki a lényegi tulajdonságuként – és ez alapján ítéli meg és gyakran meg is veti őket.

Bár bizonyos csoportkülönbségek kiváltságok és elnyomások révén jönnek létre, az, hogy egy társadalomban léteznek különböző csoportok, nem feltétlenül kell, hogy egyes csoportok elnyomásához vezessen. Nincs minden társadalmi csoport elnyomva. Például a fehér diplomás férfiak gyakorlatilag semelyik mai társadalomban nem szenvednek el elnyomást. A mai társadalmakban ráadásul egy ember egyszerre többféle társadalmi csoport tagja is lehet – lehet egyszerre nő és roma és fogyatékkal élő. Így olyan helyzet is előállhat, hogy valaki egy szempontból elnyomott, más szempontból domináns helyzetben van – például nő és fehér bőrű. A társadalmi igazságosság tehát nem a társadalmi különbségek teljes felszámolását teszi szükségessé, hanem olyan társadalmi

Egyenlőtlenségek,
kirekesztés,
elnyomás

viszonyokat (jogszabályokat, intézményeket, kultúrát, szokásokat stb.), amelyek elnyomás nélkül teszik lehetővé a csoportok létezését.

Az elnyomás arcai

1. KIZSÁKMÁNYOLÁS

A kizsákmányolás az elnyomás olyan formája, amely lehetővé teszi, hogy nyílt jogi vagy politikai eszközök (például megkülönböztető törvények) bevetése nélkül tegyen különbséget egyes társadalmi csoportok között és rendelje egyik csoportot a másik alá vagy fölé. A rabszolgatartó társadalomban a rabszolgák jogilag is különböztek uraiktól, az uraknak joguk volt megalázni,

Iris Marion Young:

Az elnyomás
öt arca

bér nélkül dolgoztatni, sőt, akár fizikailag bántalmazni is őket. A modern kapitalista társadalmakban nincsenek ilyen jogi különbségek az emberek között, hatalmi különbségek és elnyomás viszont most is van. A munkások szabadok, még szerződésük is van a munkaadóikkal, mégis egyenlőtlen a viszony munkás és főnök között, és a kiváltságos osztályok el tudják nyomni a munkásokat.

Ez a kapitalizmus nagy rejtélye: ha elvileg mindenki szabad, és egyenlő jogaink vannak, hogyan lehetséges mégis az osztályuralom? Miért maradnak fenn osztálykülönbségek a gazdagok és a nekik dolgozó emberek tömegei között?

Minden előállított dolog értéke egyenlő a befektetett munka (a munkaidő) értékével. Ha áruként a piacon ennél többért kel el, akkor profit keletkezik. A kapitalizmusban a termelő eszközök (gépek, szerszámok, gyárok stb.) nem a termékeket előállító munkások tulajdonában vannak, hanem a tőkésosztály tulajdonában és ez lehetővé teszi számukra, hogy kisajátítsák a munkások munkája révén keletkező profitot. A kapitalista társadalom igazságtalansága abban áll, hogy egyes emberek a képességeiket

Egyenlőtlenségek,
kirekesztés,
elnyomás

más emberek irányítása alatt, az ő céljaiknak megfelelően és az ő javukra gyakorolják. A termelő eszközök magántulajdonán, valamint az emberek munkaerejét és az előállított árucikkeket elosztó piacon keresztül a kapitalista gazdasági rendszer következetesen másokra ruházza át az emberek munkája feletti irányítást. Ezáltal a tőkésosztály előnyöket tud magának kinyerni a munkásokból – ők anyagilag is szegényebbek lesznek, mint ha a kizsákmányolás nélkül volnának, a saját életük feletti hatalmuk is kisebb lesz és az önbecsülésük is csorbul.

A kizsákmányolás tehát nem abban áll, hogy egyeseknek nagyobb vagyonuk van, mint másoknak, hanem ez egy olyan rendszerszintű viszony, amelyben a több hatalommal rendelkező következetesen kihasználja a kevesebb hatalommal rendelkezők munkaerejét és ezáltal fenntartja, sőt, esetenként tovább növeli a köztük lévő hatalmi különbségeket. Mindeközben a több hatalommal rendelkező arra hivatkozik, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő és ezzel elleplezi az igazságtalanságot.

Ezek alapján vannak, akik azt állítják, hogy a nők által végzett házimunka is egyfajta

Iris Marion Young:
Az elnyomás
öt arca

kizsákmányolásnak tekinthető. Nem csak tőkés és munkás között lehet kizsákmányoló viszony, hanem férfiak és nők között is. A férfiak hatalma, státusza és pénze pont azért lehetséges, mert a nők dolgoznak nekik: idejük és munkájuk, gyakran észrevétlenül, elismerés és megfelelő viszonzás nélkül a férfiak javára használdik el, akik így fontosabbnak tekintett és kreatívabb munkát végezhetnek, növelhetik a státuszukat, életminőségüket és élvezhetik a nők által biztosított érzelmi gondoskodást.

A kizsákmányolás igazságtalanságait nem lehet a javak egyszerű újraosztásával megszüntetni, mert ameddig a rendszer változatlan marad, addig ez újra és újra elő fogja idézni az előnyök egyenlőtlen elosztását. Az igazságosság megteremtéséhez arra van szükség, hogy a létező intézményeket, szokásokat, gyakorlatokat, döntéshozatali folyamatokat és a munkamegosztást úgy szervezzük újra, hogy mindenki a befektetett energiája és ne a társadalmi helyzete arányában részesülhessen a javakból.

Egyenlőtlenségek,
kirekesztés,
elnyomás

2. KIREKESZTÉS

A legtöbb országban egyre szélesebb rétegek szorulnak ki tartósan a társadalomból: nem tudnak olyan tevékenységet végezni, amelyet ők és a társadalom többi tagja hasznosnak érezne (pl. a munkanélküliek), nem járhatnak közös iskolába a többséggel (pl. a roma gyerekek), nem tudnak közösségi életet élni (pl. az egyedülálló kisgyerekes anyák) és nem tudják használni a társadalmi intézményeket (pl. a fogyatékkal élő emberek).

Hátrányos helyzetük vagy megbélyegzettségük miatt így kirekesztődnek a hasznos társadalmi életből, és emiatt még nagyobb anyagi nélkülözésnek és szenvedésnek vannak kitéve. A kirekesztettség nemcsak anyagi nélkülözést jelent, hiszen következménye lehet a hasznavehetetlenség érzése, az önbizalomhiány, és az elszigeteltség (pl. ha valaki a bőrszíne miatt nem talál magának albérletet, pedig ki tudná azt fizetni.) Aki valamilyen társadalmi tevékenységből ki van rekesztve, annak sérül a szabadsága (hiszen nem tehet meg sok mindent, amit mások igen) és így az egyenlő esélye a boldogulásra is korlátozódik.

Iris Marion Young:
Az elnyomás
öt arca

Ezen segíthetnének a szociális ellátások, de a valóságban ezek gyakran csak tovább rontanak a helyzeten, mert maguk is megbélyegzőek és nem nyújtanak valódi segítséget a kirekesztődéssel szemben (pl. a szociális segély vagy a kényszerközmunka). Gyakran maguk a társadalmi intézmények vezetnek az emberek kirekesztéséhez: a minimálbérnél kevesebbet fizető közmunkaprogram, az elkülönítő iskolák, a nem akadálymentesített állami és önkormányzati hivatalok stb.

3. HATALOMNÉLKÜLISÉG

A társadalomban egyeseknek azért van másoknál több hatalma, mert mások munkáját kizsákmányolják. A többség munkája csak kevesek hatalmát növeli.

Helytelen volna azt állítani, hogy a mai társadalmat már nem lehet leírni a hagyományos tőkésosztály–munkásosztály ellentéttel, de azt sem mondhatjuk, hogy a 19. század óta – amikor Karl Marx először megfogalmazta a közöttük fennálló viszonyt –, ezeknek az osztályoknak a helyzete semmit sem változott. A középosztály és a munkásosztály, a diplomások és szakképzettek

között komoly hatalmi különbség van. Más helyet foglalnak el a munkamegosztásban és emiatt más státuszuk lesz, és máshogyan értékeli és bérezi a munkájukat a társadalom.

A mai demokratikus társadalmakban, ahol választott képviselők hozzák meg a legfontosabb döntéseket, az emberek többségének viszonylag kicsi hatalma van a dolgok érdemi befolyásolására. De a hatalom nemcsak a parlamenti politikai hatalmat jelenti! Hatalma van egy munkaadónak a munkavállaló felett, a tanárnak a diák felett, a stricinek a prostituált felett stb. Azokat nevezzük hatalomnélkülinek, akiknek valamilyen szempontból nincsen hatalmuk vagy tekintélyük a társadalomban – életüket mások irányítják és nem tudnak hatalmat gyakorolni sem mások, sem a saját életük felett. A hatalomnélküliek a munkamegosztásban betöltött szerepük és a társadalmi helyzetük miatt nem tudják kibontakoztatni és fejleszteni képességeiket: nem kapnak önállóságot a munkájukban, nincs szakképzettségük, mások nem értékelik a munkájukat, és így nem vívják ki mások tiszteletét sem.

Iris Marion Young:

Az elnyomás
öt arca

Egyenlőtlenségek,
kirekesztés,
elnyomás

A hatalomnélküliséggel legtöbbször komoly anyagi hátrányok is járnak – alacsonyabb bér, rosszabb lakásviszonyok stb., de ezen kívül gyakran az önbizalom, az önbecsülés hiányához is vezet. Ez főleg azért van így, mert a hatalommal társadalmi megbecsültség, „tiszteletreméltóság” is jár. Mások odafigyelnek arra, amit mondanak, tesznek és akarnak, pl. a politikai pártok is nekik tesznek ígéreteket a választásokkor, nem pedig a szegény és hatalomnélküli embereknek. Egy diplomás ember általában tiszteletet vár el és kap a többi embertől – az önkormányzatban, a bankban, a postán, nyilvános tereken, a médiában nagyobb tisztelettel bánnak velük, mint mondjuk a segédmunkásokkal. A köztük lévő hatalmi különbségek nagyon sok mindenben megmutatkoznak: a beszédmódjukban, az öltözködésükben, a viselkedésükben, az ízlésükben. Ezek a mindennapi különbségek fenntartják a hatalmi különbséget: ha valaki festékes munkásruhában megy be a bankba, sokkal kevesebb esélye van hitelt kapni, mint egy öltönyös embernek. Ráadásul a hatalomnélküliség gyakran tovább öröklődik az érintett gyerekeire is, akik szüleik hatalomnélkülisége miatt nem jutnak hozzá azokhoz az esélyekhez, amik ahhoz kellenének, hogy nekik már a szüleiknél jobb társadalmi helyzetük legyen.

4. KULTURÁLIS ELNYOMÁS

Az elnyomás nemcsak a munka világán és a többi társadalmi-politikai intézményen keresztül valósulhat meg, hanem ezeknél kevésbé megfogható módokon is. A kulturális elnyomás úgy jön létre, hogy egy domináns csoport (például a fehérek) kultúráját és tapasztalatait fogadja el a társadalom egyedül érvényes kultúraként és mindenki másnak (pl. a cigányoknak) ehhez kell igazodnia. Az uralkodó csoport és az ő kultúrájuk dominál a médiában, a tankönyvekben, az általános szóhasználatban stb.

Ez az elnyomási forma különösen alattomos, mert gyakran észrevétlenül működik – senki nem mondja, hogy nem szabad azt mondani, hogy „gádzsó”, ez a szó mégsem szerepel a tévében vagy az újságokban. Mivel a domináns csoport kultúrája széles körben elterjedt, az ő kultúrájuk természetesnek tűnik – az számít általánosnak, normálisnak. Emiatt egyrészt a társadalom számára az elnyomottak kultúrája általában láthatatlan marad, amikor viszont láthatóvá válik, akkor a normálistól különbözőként, kevésbé értékesként tűnik fel.

Iris Marion Young:
Az elnyomás
öt arca

Az uralkodó csoport az által erősíti meg a saját hatalmát, hogy a többi csoport kultúráját saját magához méri és azoknak a különbségét alacsonyabb rendűségként állítja be. Ez komoly válságot okozhat az elnyomott csoport tagjaiban, mert nekik is azt a tévét kell nézniük és abból a tankönyvből kell tanulniuk, ami az ő kultúrájukat alacsonyabb rendűként mutatja be. Pedig az elnyomott csoportok kultúrája gyakran pont azért különbözik a többségétől, mert tőlük elszigetelten élnek és a munkamegosztásban is csak bizonyos, alantas pozíciókban dolgoznak.

5. ERŐSZAK

Sok társadalmi csoport szenved valamilyen szisztematikus erőszaktól. Ők azzal a tudattal kénytelenek élni, hogy bármikor érheti őket vagy a tulajdonukat indokolatlan támadás. Ezeknek a támadásoknak a célja lehet a megalázás, a félelemben tartás és ezáltal az érintett szabadságának korlátozása vagy akár a fizikai megsemmisítése is. Magyarországon hetente egy nő belehal a férje, élettársa vagy barátja általi bántalmazásba, és a magyar nők több mint egyharmada esik nemi erőszak áldozatául élete során. Magyarországon 2006 és 2009 között

Egyenlőtlenségek,
kirekesztés,
elnyomás

6 embert gyilkoltak meg roma származása miatt, a rasszista indítékú támadások száma pedig ennek sokszorososa. A hajléktalan és homoszexuális emberek elleni köztéri támadások szintén gyakoriak. És akkor még nem beszéltünk az őket gyakran érő megalázó gúnyolódásról, lekezelő beszédmódról, megszégyenítő bánásmódról és zaklatásról.

Az, hogy embereknek félelemben kell élniük az életüket vagy, hogy ténylegesen akár fizikai, akár szóbeli vagy lelki erőszak áldozatai lesznek pusztán azért, mert valamilyen elnyomott csoporthoz tartoznak, nagyon igazságtalan. Minden nő megalapozottan fél a nemi erőszaktól, hiszen jó eséllyel van is olyan ismerőse, akivel ez már megtörtént és a környezete is gyakran riogatja ezzel. Minden köztéren alvó ember joggal fél, hiszen számos rémtörténetet hall a hajléktalan embereket bántalmazó, felgyújtó részeg fiatalokról. A romák elleni sorozatgyilkosság megtörténte után minden roma honfitársunk okkal fél a támadástól. A félelem, hogy őket magukat, családtagjaikat vagy barátaikat bármikor megtámadhatják megfosztja az elnyomott csoport tagjait a szabadságuktól (pl. nem fog tudni este kimenni az utcára)

Iris Marion Young:
Az elnyomás
öt arca

és feleslegesen emésztí az energiájukat (a sok aggodás és stressz miatt ez gyakran komoly egészségügyi problémákhoz is vezet).

A szisztematikus erőszaknak két fő indoka lehet: egyrészt az elnyomott csoporttal szemben érzett megvetés és gyűlölet; másrészt az elnyomás fenntartásának vágya és ezen keresztül a domináns csoport hatalmának megerősítése (félelemben tartással és fizikai elnyomással).

Az is a szisztematikus erőszak része, hogy a társadalom eltűri azt, vagyis például nem vagy nem kellőképpen lép fel vele szemben (pl. a nyomozó hatóságok a roma sorozatgyilkosság kapcsán hibát hibára halmoztak), vagy az erőszaknak végül nincs semmiféle következménye, az elkövetőket nem vonják felelősségre. Sőt, olyan is előfordulhat, hogy a társadalom nemcsak eltűri az erőszakot, hanem gyakran maga is elköveti azt saját intézményein és eljárásain keresztül: ilyen például a megalázó bánásmód a segélyirodán, vagy az, hogy a rendőrség gyakran nem védi meg a nőket családon belüli erőszak esetén.

Ahhoz, hogy a szisztematikus erőszakot megszüntessük nem elég pusztán védelmet

biztosítani az elnyomott csoportoknak. Ehhez egyrészt teljesen át kell alakítani a mai társadalmi intézményeket és eljárásokat; másrészt tenni kell a mélyen gyökerező gyűlölet és megvetés ellen is.

Egy társadalmi csoport tagjai az elnyomás több fajtáját is elszenvedhetik egyszerre, de egy-egy elnyomott csoportnak nem feltétlenül minden tagja szenved el az elnyomás összes formáját. Például a nők csoportja ki van téve az erőszaknak és a hatalomnélküliségnek, de a fehér középosztálybeli nők nagy része nem él át kizsákmányolást és kulturális elnyomást. Vagy egy munkanélküli ember egyszerre van kitéve a kirekesztésnek, a kizsákmányolásnak és a hatalomnélküliség elnyomásának, de egy fehér munkanélküli férfi nem feltétlenül tapasztal meg kulturális elnyomást vagy erőszakot.

Iris Marion Young:

Az elnyomás
öt arca

Egyenlőtlenségek,
kirekesztés,
elnyomás

MUNKAERŐPIAC: FOGLALKOZTATÁS ÉS MUNKANÉLKÜLISÉG

✕ Köllő János: A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a kapitalista gazdaságban

✕ Daniel Kerr és Chrisopher Dole: Az alkalmi munkavállalók nehézségei és az amerikai munkások változtatási kísérletei

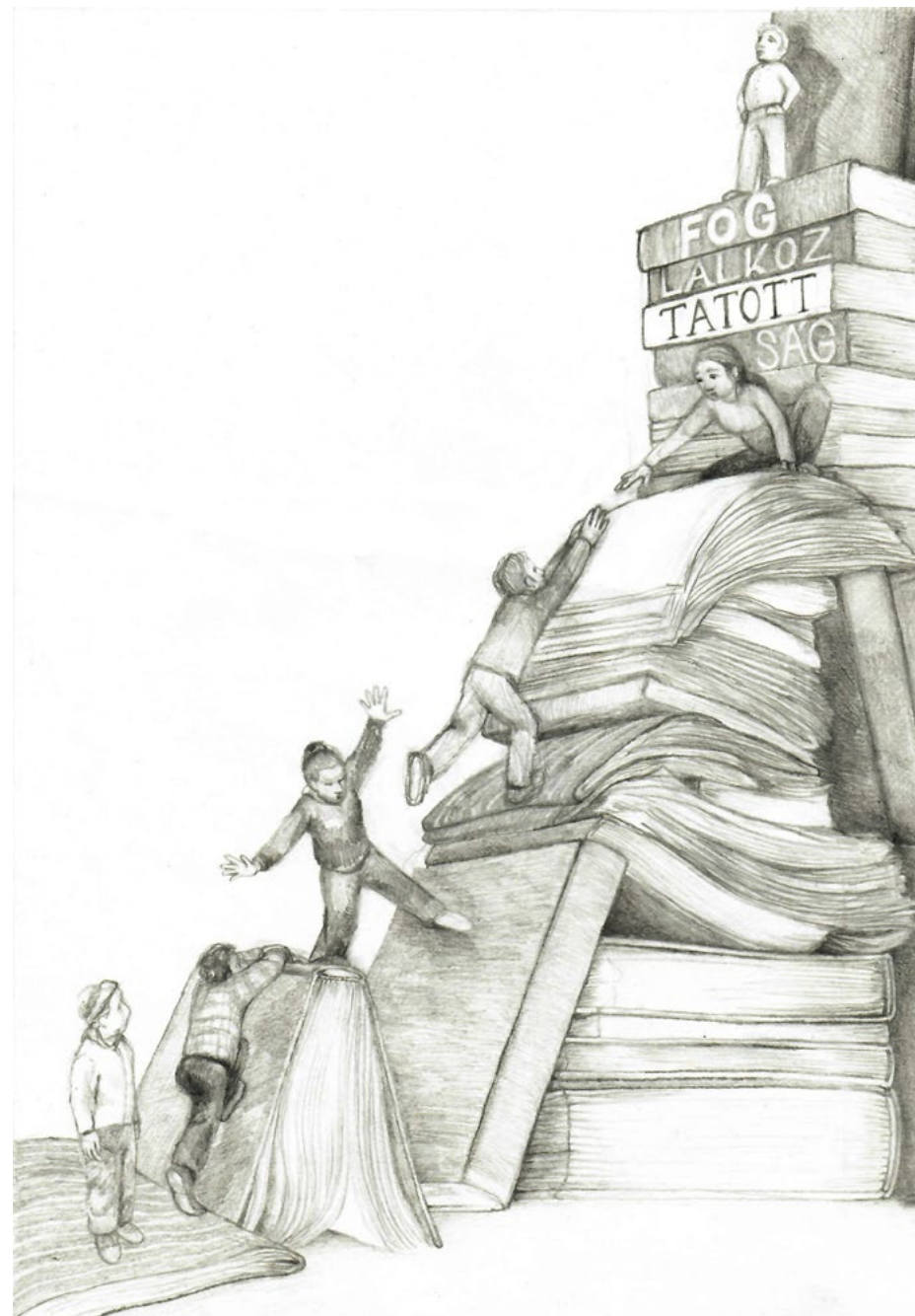
Köllő János:

A PÁLYA SZÉLÉN. ISKOLÁZATLAN MUNKANÉLKÜLIEK A KAPITALISTA GAZDASÁGBAN²

A rendszerváltás előtt az állam elvileg teljes foglalkoztatást garantált, a kapitalizmusban viszont könnyen előállhat olyan helyzet, hogy nagy a munkanélküliség. Az elmúlt évtizedekben megtapasztalhattuk, hogy sok dologtól függ, hogy a kapitalista gazdaság épp több vagy kevesebb munkavállalóra tart igényt – függ például a gazdasági fejlődés ütemétől, a gazdaság szerkezetétől (mekkora az ipari termelés és a mezőgazdaság), a bérek nagyságától, a munkajogi szabályoktól stb. Tehát nem az a helyzet, hogy bizonyos emberek (például a képzetlenek) egyáltalán nem foglalkoztathatók, hanem az, hogy a jelenlegi körülmények között - a mai magyar gazdasági helyzetben, a mai Munka Törvénykönyve és a mai magyar iskolarendszer mellett – alacsony a munkájukra a kereslet.

Munkaerőpiac:
foglalkoztatás és
munkanélküliség

² A teljes szöveg eredetileg megjelent: Köllő János: *A pálya szélén*, 1-2. fejezet. Budapest, Osiris Kiadó, 2009.

AZ ALAPVETŐ TÉNYEK

Magyarország lakosságának egyharmada, és a legjobb munkavállalási korban lévőknek (16-64 évesek) egyötöde nem végzett többet nyolc általános iskolai osztálynál. A rendszerváltás utáni időszakban az iskolarendszer gyors fejlődésen ment keresztül, és általánossá vált a középfokú oktatás, ezért akkoriban úgy tűnt, hogy az iskolázatlan munkavállalók száma gyorsan le fog csökkenni. De nem így történt. Az iskolarendszer a mai napig bőségesen „gondoskodik” az iskolázatlan munkaerő utánpótlásáról [lásd az oktatási rendszerrel kapcsolatos olvasmányokat a 68. oldaltól]. A 20 éves korosztály egyötöde még a 90-es években sem szerzett az általános iskolainál magasabb végzettséget. Míg ezeknek a fiataloknak 94-95%-a 16 évesen még az iskolapadban ül, mire 20 évesek lesznek, nagy részük lemorzsolódik és kihullik a középiskolából vagy szakiskolából, ahová jár. 20 éves koruk fölött néhányan még eljutnak a középfokú iskola befejezéséig, de kb. 15%-uknak ez sosem sikerül.

Tehát ma a felnőtt magyar lakosság kb. 15%-ának legfeljebb 8 általános iskolai végzettsége

van. Azt, hogy ez milyen nagyon magas szám, jól mutatja, hogy a nyugati országokban ez az arány már a 90-es évek végén is csak 5% volt. Ráadásul a felmérések azt is kimutatják, hogy azoknak, akik legfeljebb 8 osztályt végeztek el Magyarországon, nagyon rossz alapvető számolási és szövegértési képességeik vannak. Vagyis nem, vagy csak nagyon nehezen tudnak elvégezni alapvető számolási feladatokat, és nehezen értik meg az olvasott vagy hallott szövegek tartalmát. A mai munkaerőpiacon viszont már szinte minden munkához szükség van ezekre a készségekre: sokszor a betanított munkásoknak is kell használati utasításokat olvasniuk és értelmezniük, és egy takarítónak is kell tudnia alapszinten számolni (például a tisztítószeres hígításához, összekeveréséhez). Ezért van az, hogy ma már szinte minden munkafelvételin tesztekkel kell írni. Akiknek nincsenek meg ezek az alapkészségeik, azok nagy hátrányból indulnak és ha meg is kapnak egy munkát, nem biztos, hogy megfelelően el fogják tudni végezni.

A csak általános iskolát végzett lakosság körében a nők 42, míg a férfiak 52%-ának van bejelentett munkája. Velük szemben a diplomások 90%-ának,

Munkaerőpiac:
foglalkoztatás és
munkanélküliség

Köllő János:
A pálya szélén.
Iskolázatlan
munkanélküliek
a kapitalista
gazdaságban

az érettségizettek 80%-ának, és a szakmunkás végzettségűek 75%-ának van bejelentett állása. Az alacsony képzettségű lakosság foglalkoztatása minden országban alacsonyabb az átlagos foglalkoztatásnál, de a legtöbb helyen nem olyan nagy a különbség, mint Magyarországon (ennél Európán belül egyedül Szlovákiában alacsonyabb ez a szám). Ezzel szemben az iskolázottabb rétegek foglalkoztatása tekintetében Magyarország nem sokkal marad el a nyugati szinttől. Ebből az következik, hogy elsősorban nem az általános gazdasági helyzet és a munkaerőpiac az oka a nagy munkanélküliségnek, hanem az, hogy a képzetlen népeiséget itthon nem igazán lehet foglalkoztatni. Ez pedig a magyar oktatás- és gazdaságpolitika következménye: Magyarországon a közoktatás alacsony színvonalú, a szegényebb gyerekek a tehetségtől elkülönülten, rosszabb iskolákban tanulnak, és csak kevés olyan iparág van, amelyek a képzetlen embereket is foglalkoztatni tudnák. Ráadásul az alacsonyan képzett emberek, ha kapnak is munkát, nagyon alacsony fizetést kapnak érte – Magyarországon az egész fejlett világban a legnagyobb a különbség a diplomás és a képzetlen munkavállalók bérei között.

A fejlett országokban az állam ellátórendszert működtet a munka nélkül maradók támogatására: egyrészt segélyeket oszt, hogy megakadályozza a teljes pénztelenséget, másrészt munkaügyi szolgáltatásokkal próbálja segíteni a munkakeresést. A magyar munkaerőpiac egyik sajátossága, hogy a nem dolgozó fiatal képzetlen férfiaknak csak kisebb része kap valamilyen szociális segélyt. Azoknak az aránya, akik sem segélyt, sem nyugdíjat nem kapnak és munkájuk sincs, 40% és 60% között van. Az életkor növekedésével ezek a munkanélküliek egyre több ellátásra jogosultak, ezért egyre kevesebben maradnak valamilyen jövedelem nélkül, de még a 35 évesek körében is 40% marad ki mindenféle munkanélküli ellátásból. A munkaügyi szolgáltatásokkal kapcsolatban a különböző országok kétféle utat követnek: nagyon sok embert vonnak be a munkanélküli nyilvántartásba, így, ha van rá lehetőség, sokakat el tudnak érni; vagy éppen, hogy kevés munkanélkülit vonnak be, de velük intenzíven foglalkoznak. Magyarország ebben is kivételt képez: nálunk kevés embert vesznek nyilvántartásba (bár ma már a közmunka miatt egyre többet) és velük is keveset foglalkoznak.

Összegzésként elmondható, hogy Magyarországon az alacsonyan képzettek foglalkoztatása kirívóan alacsony, az alapkészségeik hiányosak, viszonylag alacsony a bérük és tömegesen szorulnak ki a legfontosabb segélytípusokból és munkaügyi szolgáltatásokból. Most vizsgáljuk meg, mikor és miért alakult ki ez a helyzet!

A KISZORULÁS FOLYAMATA

1990 és 1993 között a foglalkoztatás 13-14%-kal csökkent Magyarországon. 1993-ra a 80-as években mért csúcshoz képest közel másfél millió ember esett ki a munkaerőpiacról. Ez a helyzet gyakorlatilag azóta sem javult (ami növekedés történt a foglalkoztatásban, az csak annak a következménye, hogy kevesebben vannak a teljes lakosságon belül olyanok, akik a 8 osztályt sem végzik el). A másik hasonlóan aggasztó sajátosság a foglalkoztatásban tapasztalt látványos egyenlőtlenség az emberek iskolázottsága szerint. Sőt, ez az egyenlőtlenség még növekszik is – vagyis a munkaerőpiacon az alacsony iskolázottságú népesség egyre inkább hátrányban van a képzettebbekhez képest. A 80-as években egy 8 általánost végzett férfi munkavállalási esélye csak 1-2%-kal volt alacsonyabb, mint az

Munkaerőpiac:
foglalkoztatás és
munkanélküliség

érettségizetteké. Ez 1990-re 8%-ra nőtt, a 2000-es évekre pedig elérte a 25%-ot. A nőknél eleve nagyobb volt a képzetlenek hátránya már a 80-as években is, de az ő esetükben is látványos növekedés történt a 90-es és 2000-es években. A képzetlen és érettségizett nők foglalkoztatási esélye közötti különbség ma már meghaladja a 30%-ot is. Bárhogyan is alakult a magyar gazdaság és a körülöttünk lévő világ politikai-gazdasági helyzete, ez az egyenlőtlenség a munkaerőpiacon makacsul tartja magát egészen a mai napig – sőt, sajnos folyamatosan tovább növekszik. Ez a különbség természetesen a kereseteken is meglátszik: ma egy legfeljebb 8 osztályt végzett munkavállaló több mint 30%-kal keres kevesebbet egy vele azonos korú érettségizett munkavállalóhoz képest – a nők és a férfiak esetében is.

A képzetlenek kiszorulása a munkaerőpiacról két szakaszban zajlott le:

1) 1990-98

A rendszerváltás a diplomások számára nem járt súlyos megrázkódtatással: 100 olyan emberből, akinek főiskolai vagy egyetemi diplomája volt és 1990-ben volt állása, 90-nek 1998-ban is volt munkahelye és 82 egyszer sem vált 30 napnál

Köllő János:

A pálya szélén.
Iskolázatlan
munkanélküliek
a kapitalista
gazdaságban

hosszabb időre munkanélkülivé. Ezzel szemben 100 olyan emberből, akinek legfeljebb 8 osztályos végzettsége volt és volt munkahelye 1990-ben, csak 52-nek volt állása 1998-ban és csak 38 olyan volt közöttük, aki egyszer sem volt 30 napnál hosszabb ideig munkanélküli. Tehát az alacsonyabb képzettségű embereket sokkal inkább sújtották a gazdasági rendszerváltozás következményei, mint a magasabban képzetteket.

Az adatok azt mutatják, hogy az üzembezárások és általában az állásvesztés nagyjából hasonlóan érintette a képzett és a képzetlen munkaerőt a 90-es években, de abban már nagy különbség volt, hogy ki tudott újra elhelyezkedni. Az új munkahelyekre főleg a képzetteket vették fel, az alacsony képzettségűek pedig nagyobb számban maradtak tartósan munka nélkül.

Munkaerőpiac:
foglalkoztatás és
munkanélküliség

2) 1998-2009

Erre az időszakra a mozdulatlanság a jellemző, mégpedig egy olyan durván egyenlőtlen állapotban, amelyben a képzetlenek esélye a munkavállalásra jóval kisebb, mint a szakképzetteké, az érettségizetteké és a diplomásoké, miközben a bérük a diplomások bérének kb. egynegyede.

ÖSSZEFOGLALÁS

Ez a tanulmány azt mutatta meg, hogy Magyarországon a rendszerváltozás után hirtelen nagy munkanélküliség alakult ki és ezt a mai napig nem sikerült kiküszöbölni. Az egyik leginkább veszélyeztetett csoport ebből a szempontból az alacsonyan képzett emberek csoportja – nekik hiányosak az alapvető számítási és olvasási készségeik, ezért nagyon nehezen kapnak állást. Ha mégis találnak munkahelyet, akkor is sokkal alacsonyabb bért kapnak, mint a magasabb iskolai végzettségű dolgozók. A tanulmány szerint ennek az okait nem a munkavállalókban kell keresnünk, hanem a magyarországi gazdaság- és oktatáspolitikában: a közoktatásból tömegesen kerülnek ki olyan fiatalok, akiknek nincsenek meg az alapkészségei ahhoz, hogy munkát kapjanak és mindeközben a magyar gazdaság szerkezete is úgy alakult, hogy az ilyen álláskeresőknak nem tud munkát kínálni.

Köllő János:
A pálya szélén.
Iskolázatlan
munkanélküliek
a kapitalista
gazdaságban

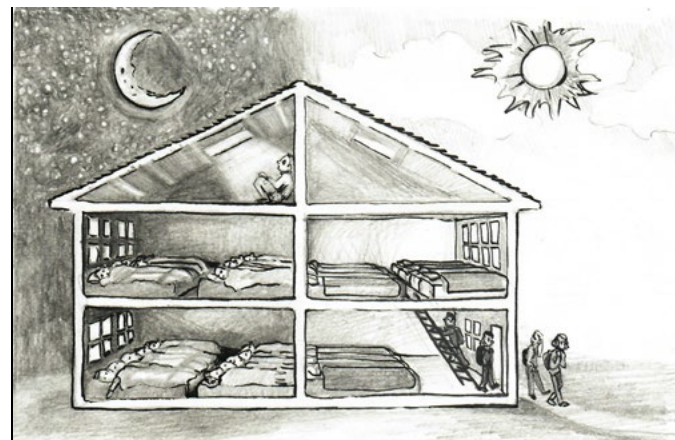
Daniel Kerr és Christopher Dole:

AZ ALKALMI MUNKAVÁLLALÓK NEHÉZSÉGEI ÉS AZ AMERIKAI MUNKÁSOK VÁLTOZTATÁSI KÍSÉRLETEI³

Az alkalmi munkát vállalók helyzete ma szinte ugyanolyan kilátástalan, mint 100 évvel ezelőtt volt. A munkaközvetítő ügynökségek durván kizsákmányolják a munkásokat, és ebben gyakran a szociális intézmények is segídeknek: a minimális ennivaló, orvosi ellátás és menhelyek fenntartásával biztosítják, hogy mindig legyen olcsó munkaerő, amit aztán teljesen ki lehet facsarni. Az itt bemutatott kutatás a hajléktalan szállókon élő, alkalmi munkákat vállaló munkások helyzetét írja le. Ez azért nagyon fontos, mert a megkérdezett munkások szerint a hajléktalanságuk legfőbb oka az, hogy sosem keresnek eleget ahhoz, hogy rendes lakásba költözhessenek. Vagyis a munkanélküliség és a hajléktalanság nagyon szoros összefüggésben áll egymással.

³ A teljes szöveg eredetileg megjelent: Daniel Kerr–Christopher Dole (2005): *Cracking the Temp Trap: Day Laborers' Grievances and Strategies for Change in Cleveland*, Ohio Labor Studies Journal 29 (87).

A kutatás során hajléktalan munkásokkal készítettek interjúkat egyénileg és csoportokban. A történetekből világosan kirajzolódik ezeknek az embereknek a kiszolgáltatott helyzete és a legfőbb problémáik.

Az alkalmi munkákról

Az alkalmi munkák világában nagy szerepe van a közvetítő ügynökségeknek. Ezeket Amerikában eleinte az állam működtette, de ma már magánkézben vannak. Emiatt a munkások ma még kiszolgáltatottabbak, mert az államot könnyebben lehetett ellenőrizni, ezért az kevésbé tehetett meg akármit a munkásokkal, mint a mai magáncégek. Ma, amikor az állami jóléti ellátások folyamatosan csökkennek, egyre többen kényszerülnek mindenféle alkalmi munkát elvállalni, ezért ez a probléma ma különösen aktuális.

Munkaerőpiac:
foglalkoztatás és
munkanélküliség

D. Kerr, C. Dole
Az alkalmi
munkavállalók
nehézségei
és az amerikai
munkások
változtatási
kísérletei

Az alkalmi munkások fő problémái

1. Nagyon sokat dolgoznak és ezért nagyon kevés pénzt kapnak. Olyan keveset, amiből nem lehet rendesen megélni, főleg nem a családot eltartani:

- ▶ A munkaközvetítők kapnak egy csomó pénzt a munkaadótól, ebből viszont a munkás a levonások után alig lát valamit.
- ▶ A munkások hajnalban kelnek, órákat várnak a munkára, rengeteget utaznak, késő este érnek haza – mindezt megalázóan alacsony pénzért, amiből nem lehet rendes lakbért fizetni.
- ▶ Gyakran nem azt a bért kapják, amiben előre megállapodtak a munkaközvetítővel.
- ▶ Gyakran nem tudnak annyi órát dolgozni, amennyiben megállapodtak, ezért sokszor nem éri meg elvégezni a munkát.
- ▶ Nem fizetik ki nekik a túlórákat.
- ▶ Nem azt a munkát végzik, amire szerződtek.

2. Gyakran éri őket etnikai megkülönböztetés: a színes bőrű munkások

- ▶ nem kapnak munkát, vagy nehezebben kapnak,

- ▶ másfajta munkát kapnak: a legnehezebbet, legpiszkosabbat,
- ▶ alacsonyabb bért kapnak,
- ▶ nagyon durván beszélnek velük.

3. A női munkásokat gyakran éri nemi megkülönböztetés, szexuális erőszak:

- ▶ A nők egyharmada tapasztalt olyat, hogy csak azért rosszabbul bántak vele, mert nő.
- ▶ Sok munkát nem adnak oda nőknek, pedig azt a munkások szerint ők is el tudnák végezni.
- ▶ A munkaközvetítők szexuálisan kihasználják a munkás nőket, szexre kényszerítik őket.

4. Nem biztonságosak a munkakörülmények:

- ▶ Az alkalmi munkásokkal gyakran azokat a veszélyes munkákat végeztetik el, amiket a fix munkások nem vállalnak el. Tehát a munkaadó nem teszi biztonságosabbá a munkát, hanem felvesz olyanokat, akik a veszélyes munkát is olcsón megcsinálják.
- ▶ Nem kapnak védőfelszereléseket (sisakot, maszkot, kesztyűt, szemüveget stb.).

- ▶ Nem tájékoztatják előre a munkásokat, hogy veszélyes munkát kell végezniük.
- ▶ Sérülések esetén nem kapnak ellátást, munkaügyi pert pedig nem mernek indítani, mert azzal fenyegetik őket, hogy legközelebb nem kapnak munkát.

5. Nincsenek rendes, biztos munkahelyek:

- ▶ Sokszor maguk a munkaközvetítők akadályozzák meg a hosszú távú munkavállalást, mert ebből gyakran előnyük származik (például olyan szerződést kötnek a munkaadóval, hogy az köteles plusz pénzt fizetni, ha egy munkás csak rövid ideig dolgozik nála).

6. Utazás

- ▶ Gyakori, hogy a munkások kötelesek a munkaközvetítő járművével menni a munka helyszínére, és ennek költségét levonják a bérükből.
- ▶ Előfordul, hogy kiviszik őket egy munkára, ki kell fizetniük a viteldíjat, és mégsem veszik fel őket munkára.
- ▶ Gyakran rossz, veszélyes állapotban lévő járművel, képzetlen, ittas sofőrökkel utaztatják a munkásokat.

7. Büntetések/bosszú:

- ▶ A munkások teljesen a munkaközvetítőtől függenek, ezért általában nem emelnek panaszt az igazságtalanságok ellen.
- ▶ A munkaközvetítők részéről gyakori a „ha nem tetszik, haza lehet menni” hozzáállás.
- ▶ Folyamatosan fenyegetik a munkásokat, félelemben tartják őket, hogy nem fognak munkát kapni, ha nem viselkednek megfelelően, sokszor durván és megalázóan beszélnek velük.

Hogyan lehetne megváltoztatni ezt a munkaközvetítői rendszert? A Kis Keresetű Munkások Szakszervezete

A Kis Keresetű Munkások Szakszervezete 2000-ben alakult egy hajléktalanszállón megtartott összejövetelen. Az első akciójuk az volt, hogy aláírásokat gyűjtöttek azért, hogy a munkaközvetítők alkossanak etikai kódexet és működjenek az abban lefektetett alapelvek szerint. A kódexet a szakszervezet fogalmazta meg, és a 300 helyi lakosból több mint 200-an aláírták az ennek elfogadásáért született petíciót. Tárgyalásokkal több helyi szociális szervezetnél elérték, hogy ne működjenek együtt a munkaközvetítőkkel, hanem más módokon segítsék az ügyfelek munkavállalását.

D. Kerr, C. Dole
Az alkalmi
munkavállalók
nehézségei
és az amerikai
munkások
változtatási
kísérletei

A sajtó nagyon felkapta az ügyet, sok pozitív hír jelent meg a szakszervezet törekvéseiről. Ennek hatására elérték, hogy a helyi képviselő testület fogadta a szakszervezet tagjait és meghallgatta panaszait, majd a tapasztalataikról egy nyilvános jelentés is készült. Ennek hatására több szervezet is az ügy mellé állt és közösen már erősebben tudták képviselni a követeléseiket: hogy hozzanak létre egy közösségi munkaközvetítő központot és a helyi önkormányzat készítsen szabályozást a munkaközvetítésről. Hamarosan azonban a szakszervezet maga hozott létre egy munkaközvetítő irodát több helyi civil és egyházi szervezet támogatásával és részvételével. Ekkor a nevüket is megváltoztatták Alkalmi Munkások Szervező Bizottságára. A Bizottságnak sikerült megállapodást kötnie több helyi szakszervezettel, akik vállalták, hogy segítenek kollektív szerződéseket kiharcolni azoknak a munkásoknak, akiket a Bizottság közvetít ki a munkaadókhoz. 2003-ra elérték, hogy teljes állásban tudjanak alkalmazni munkaközvetítő szakembert, így megkezdték a tényleges munkaközvetítést. Az egyik szakszervezet a rendelkezésükre bocsátott egy irodát, és pénzt is szereztek a működésre – különböző helyi alapítványoktól, sajnos az önkormányzat semennyit se adott bele.

Most egy általános munkaközvetítői szabályozás elfogadásáért küzd a Bizottság. Ez megtiltana a munkások hamis tájékoztatását, és nem engedné levonni a bérekből azokat a költségeket, amik szükségesek a munkavállaláshoz (utazás, védőkesztyű stb.) A munkabér a levonások után sem lehetne alacsonyabb a minimábéknél. Kötelesek lennének pontosan tájékoztatni a munkásokat az elvégzendő munkáról és az esetleges veszélyekről. Kötelesek lennének túlóradíjat fizetni. Amelyik ügynökség megszegi ezeket a szabályokat bírságot fizetne vagy megvonják az engedélyét. A szabályozás megszegését a munkások is jelenthetnék, és ha ezért kár éri őket, akkor is megbüntetnék a munkaközvetítőt.

Sajnos egyelőre csak egy közösségi munkaközvetítő működik a városban, ezért a többiek folytatni tudják korábbi gyakorlatukat, de a Bizottság tovább kampányol a szabályozás mellett és ennek során remélhetőleg egyre több támogatót szereznek az ügyüknek.

A Bizottság további akciókat is tervez: közvetlenül a munkaközvetítőket fogják támadni tüntetésekkel és bojkottal. A munkaadókra is nyomást akarnak gyakorolni, hogy ne dolgozzanak a kizsákmányoló munkaközvetítőkkal.

Közben a helyi önkormányzati szabályozó hatóságnál is lobbiznak az általános szabályozásért. A kezdeti bátortalanság és félelem csökken, amint a munkások egyre bátrabban mernek fellépni a munkaközvetítőkkel szemben most, hogy létrejött a közösségi munkaközvetítő, ahová szintén fordulhatnak, ha munkát keresnek.

Ez az amerikai példa megmutatta, hogy az érintett alkalmi munkások összefogással, közös fellépéssel, saját mindennapi tapasztalataik felhasználásával nagyon sokat tudtak változtatni a saját lehetőségeiken.

Munkaerőpiac:
foglalkoztatás és
munkanélküliség

TÉRBELI-FÖLDRAJZI EGYENLŐTLENSÉGEK: VÁROSIASODÁS, LAKHATÁSI PROBLÉMÁK

✕ Virág Tünde:
Egyenlőtlenségek a településrendszerben

Virág Tünde:

EGYENLŐTLENSÉGEK A TELEPÜLÉSRENDSZERBEN⁴

A magyar lakosság többsége a mai napig falvakban él. Míg Európa nyugati felén és az Egyesült Államokban felhőkarcolók épültek és milliók özönlöttek a nagyvárosokba, addig nálunk a mai napig kevés a város (Magyarországon az összes településnek kb. 11%-a város, míg az USA-ban például a városok aránya 54%). Ez nem egyszerű földrajzi adottság, hanem az egész Kelet-Európára jellemző lassabb ütemű iparosodás és a mezőgazdaság történelmi jelentősége miatt alakult így. *„Az a településrendszer, amely a várost szigetként emeli a vidék fölé, az odatelepült népesség társadalmát is épp [így] osztja kettéfelé. A város városi társadalmat teremt, a vidék pedig falusit, ez a tagozódás nem esetleges és változó különbség, hanem általános érvényű és állandó elkülönülés, amely épp olyan természetű és erejű, mint az osztálytagozódás.”* (Erdei Ferenc: Magyar falu, 1974)

Térbeli-földrajzi
egyenlőtlenségek:
városiasodás,
lakhatási
problémák

⁴ A teljes szöveg eredetileg megjelent: Virág Tünde: *Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén*, 1. fejezet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010.

A 2. világháború után a falusi népesség látványos átalakuláson ment keresztül Magyarországon: sokan földhöz jutottak, létrehozták a téeszeket és megindult a szocialista iparosítás. Ennek hatására jelentősen megnőtt az iparban foglalkoztatottak aránya, ami viszont más országokkal ellentétben Magyarországon nem járt együtt a városi lakosság számának növekedésével. A 70-es évek végén az ország lakosságának fele még mindig községekben élt. Az államszocialista iparosítás olyan erőltetett tempóban zajlott, hogy a városiasodás nem tudott lépést tartani az iparban foglalkoztatottak számának gyors növekedésével. Mivel az állam ebben az időszakban az ipart akarta növelni, ezért az infrastruktúrát (az utakat, közműveket, lakásállományt stb.) is elsősorban a városokban fejlesztették – ahol az ipari termelés folyt – és nem vidéken. A városokban létesülő munkahelyek száma sokkal gyorsabban nőtt, mint a városi lakóhelyek száma és a városi életmód is sokkal gyorsabban változott, mint a falusi. Ennek máig érezhető következményei lettek.

Az államszocializmusban két jelentős változás határozta meg a város és vidék viszonyát. Egyrészt, az állami erőforrások nagy része

a városokba áramlott, miközben a vidéket nem nagyon fejlesztették. Másrészt, mivel a városokba nehéz volt beköltözni, ezt csak a tehetősebbek engedhették meg maguknak. Ennek következtében ebben az időszakban (1950 és 1980 között) a település mérete és a településen élők státusza között nagyon erős összefüggés lett. Miközben a községekben főleg szakképzetlen és betanított munkások éltek, akiknek egyharmada ingázni kényszerült, a városokban inkább a szellemi foglalkozásúak és a szolgáltatásokban dolgozók laktak. A városokban sokkal jobb körülmények között lehetett élni mint a falvakban, noha a költségek is magasabbak voltak. Mindezek hatására a szegény és többnyire cigány lakosság a peremvidékek aprófalvaiban koncentrált. Mivel a fejlesztési forrásokat még inkább a már fejlettebb ipari övezetekre összpontosították, ez a helyzet a 80-as években csak tovább fokozódott, és ez a rendszerváltás után sem változott meg. A fejlesztési pénzek és a gazdasági befektetések továbbra is a már eleve fejlettebb területekre érkeztek és ezt a különböző kormányok sem próbálták meg kiegyenlíteni.

A rendszerváltás után az ország területileg kettéhasadt: a főváros és vonzáskörzete és az ország

nyugati és észak-nyugati területei könnyen tudtak alkalmazkodni a megváltozott gazdasági helyzethez (a kialakult piacgazdasághoz). Ezzel szemben a mezőgazdasági vidékek és azok a térségek, ahol a szocialista nehézipar megszűnt, válságterületekké váltak (szinte teljes Kelet-Magyarország és Baranya megye). Ez ördögi kört hozott létre: a képzettebbek és a fiatalok a fejlett területekre vándorolnak, a fejletlen területeken pedig a szegény és képzetlen rétegek koncentrálódnak, ami nem vonzó a befektetők számára, ezért a további fejlesztési források is elkerülik ezeket a vidékeket – a területi egyenlőtlenségek így tovább mélyülnek. A statisztikák azt mutatják, hogy a népesség többszörösen kirekesztett, legszegényebb része azokon a településeken koncentrálódik, ahol nagyon alacsony a foglalkoztatás és nagy arányban élnek cigány családok.

A rendszerváltást követő években a lakosság mozgása váratlan fordulatot vett: a 20. század történetében először fordult elő Magyarországon, hogy a városok népessége csökkent, a községekbe való bevándorlás pedig nagyobb volt, mint az onnan történő elvándorlás. Miközben 1970 és 1990 között a legkisebb települések népessége

folyamatosan csökkent, 1990 után ez megváltozott. Ennek egyik oka az, hogy a legtehetősebbek kiköltöznek a nagyvárosok elővárosaiba és onnan járnak autóval munkába a városba. A jelentősebb ok az, hogy azok, akik elvesztik a városban munkahelyüket és ezzel lakhatásukat, általában falusi származású, alacsonyan képzett, sok esetben roma emberek, akik a falvakba menekülnek (vissza). Fontos, hogy ez a probléma messze nem csak a romákat érinti! A végzetesen elszegényedő települések közel felében egyáltalán nem, vagy csak nagyon kis számban élnek cigány emberek.

Ezekről a teljesen kilátástalan helyzetű településekről ma már a fiatalabb családok sem feltétlenül tudnak elköltözni akkor sem, ha szeretnének. Ennek oka legtöbbször az, hogy ingatlanuk értéke nagyon kicsi, munkalehetőség pedig máshol sem nagyon van az itt élő, általában nagyon alacsonyan képzett népesség számára.

Harmadsorban ezeken a településen nagyon magas a születések száma is. Kutatások kimutatták, hogy a mélyszegénység minden etnikai csoportban – a fehérek és a cigányok csoportjában is –

magával hozza a gyermekvállalási szokások megváltozását. Ennek sok oka van, amelyek közül fontos a fogamzásgátló szerek magas ára és az egészségügyi szolgáltatások fizikai távolsága. Ezen kívül a többségi társadalomtól elkülönülten, annak erőforrásaitól és lehetőségeitől elzárva élő gyerekek számára a „felnőtté válás” egyetlen lehetősége sokszor a korai gyermekvállalás. A lányoknak ezeken a településeken gyakran a gyermekszülés az egyetlen lehetőség arra, hogy kitörjenek a családban betöltött nagylány szerepből és megtalálják saját helyüket az adott közösségben.

Ezek a többszörösen hátrányos helyzetű települések Magyarországon három térségben koncentrálódnak: Észak-Magyarországon, az Alföld északi részén és a dél-dunántúli megyékben. Ezeken a településeken a 14 éven aluliak aránya 8%-kal magasabb, mint az országos átlag, a cigány lakosság aránya nyolcszorosa, a foglalkoztatottság pedig csak fele az országos átlagnak.

Az eddigieket összefoglalva azt látjuk, hogy a gettósodó térségek kialakulását Magyarországon több dolog is okozta. Ezek a térségek kimaradtak a 20. századi társadalmi és

gazdasági modernizáció eredményeiből, ezért ezeken a településeken koncentrálódott az alacsony képzettségű és alacsony státuszú népesség: idénymunkások, napszámosok, vándormunkások. Ehhez a földrajzi egyenlőtlenséghez adódott hozzá, hogy a gazdaság- és településfejlesztés a rendszerváltás előtt a nagyobb ipari városokra összpontosult és ezzel nagyon felerősítette a már korábban is létező egyenlőtlenségeket. A 70-es évekre szélsőséges egyenlőtlenségek jöttek létre a települések között a lakosság alapvető életesélyeit befolyásoló gazdasági lehetőségekben és infrastruktúrában (pl. utak, közlekedés, szolgáltatások, közművek elérhetősége és minősége).

A 90-es években beinduló piacgazdasági folyamatok a korábban hátrányos helyzetű települések egy részét jobb helyzetbe hozták (a nyugati határ közelében üdülőfalvak jöttek létre, más típusú ipari munkahelyek jöttek létre), de az iparosításból kimaradt települések helyzete tovább romlott. Ma egy település helyzetét és lehetőségeit elsősorban nem a lakónépessége határozza meg, hanem a földrajzi elhelyezkedése, vagyis az, hogy milyen távol van a fejlett területektől és milyen közel az ipari és mezőgazdasági

Térbeli-földrajzi
egyenlőtlenségek:
városiasodás,
lakhatási
problémák

Virág Tünde
Egyenlőtlenségek
a település-
rendszerben

válságterületekhez. Így a különböző hátrányok (iskolázottság, rossz földrajzi adottságok, munkahelyek távolsága stb.) egyre csak halmozódnak. Aki ilyen hátrányos helyzetű településre vagy térségbe születik, annak alig van esélye arra, hogy valaha magasabb életszínvonalon élhessen. Ennek ellenére ezeket az egyenlőtlenségeket eddig semmilyen érdemi eszközzel nem próbálták meg kiküszöbölni az állami fejlesztési hivatalok. Az állami beavatkozás nélkül a piacgazdasági folyamatok pedig a jövőben is csak súlyosbítani fogják ezeknek a térségeknek a problémáit, ezzel még jobban szétszakítva az országot.

Térbeli-földrajzi
egyenlőtlenségek:
városiasodás,
lakhatási
problémák

ISKOLAI SZEGREGÁCIÓ, A TUDÁSHOZ ÉS INFORMÁCIÓHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS EGYENLŐTLENSÉGEI

✕ Samuel Bowles: Egyenlőtlen iskolák
és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése

✕ Jonathan Kozol: Súlyos egyenlőtlenségek –
Gyerekek az amerikai iskolákban

✕ Myra Sadker és David Sadker: Hiányzó kapcsolatok

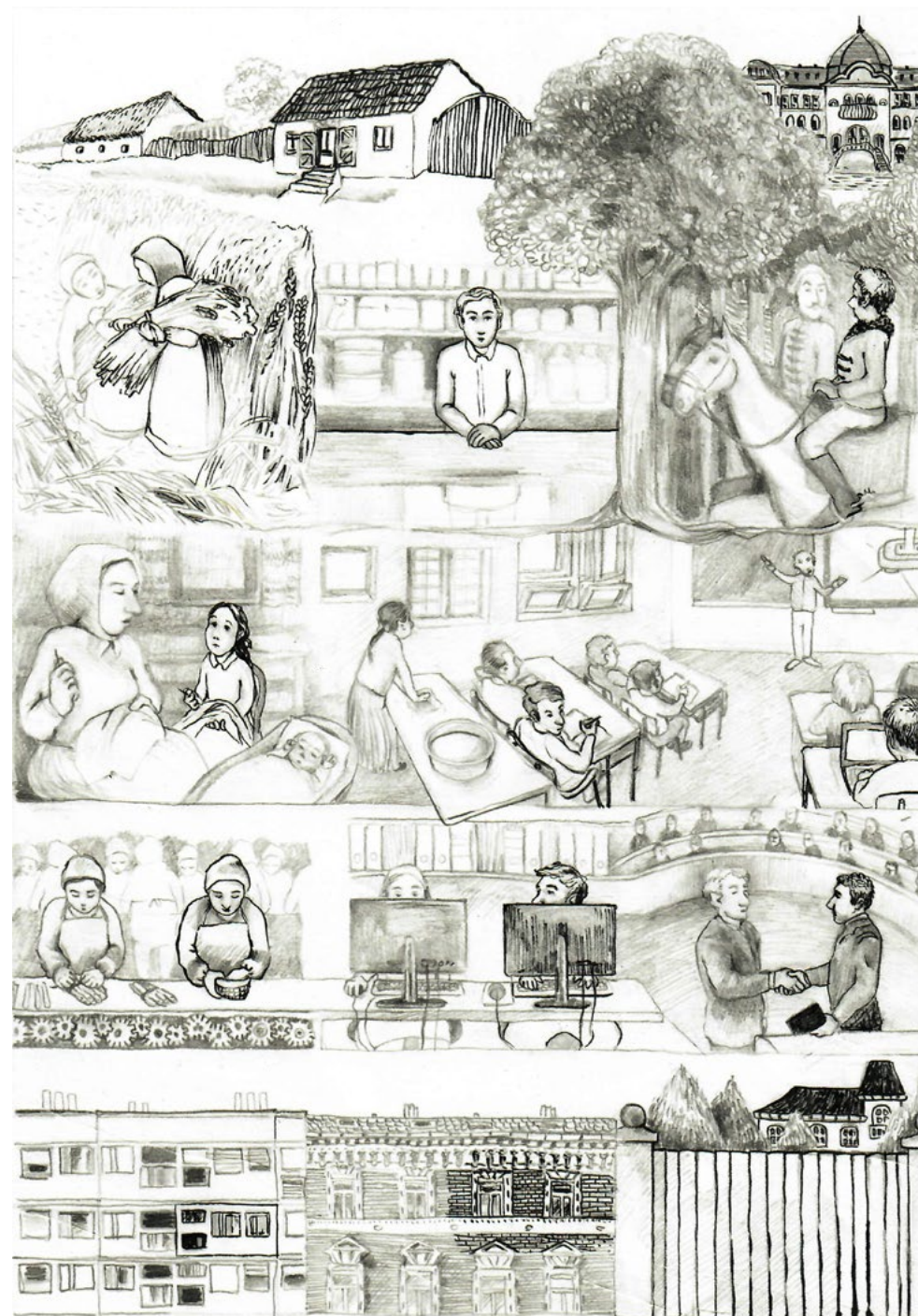
SAMUEL BOWLES:

EGYENLŐTLEN ISKOLÁK ÉS A TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK ÚJRATERMELÉSE⁵

A modern kapitalista társadalmi-gazdasági rendszerben ha valaki szegénységbe születik, akkor nagyon kicsi az esélye kitörni onnan. A közoktatásnak elvileg az az egyik legfőbb feladata, hogy ezen változtasson: csökkentse az emberek közt a születésüktől fogva meglévő egyenlőtlenségeket és mindenkinek lehetőséget biztosítson a megfelelő életszínvonal elérésére. Csakhogy a tapasztalat az, hogy ez az oktatási rendszer maga is nagyon egyenlőtlen és ezáltal maga is hozzájárul a társadalom tagjai közötti egyenlőtlenség fenntartásához. Az oktatási rendszeren belül tapasztalható egyenlőtlenségek pedig nagyrészt a kapitalista gazdasági termelési módra és az ebből következő osztálykülönbségekre vezethetők vissza.

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

⁵ A teljes szöveg eredetileg megjelent: Samuel Bowles: *Unequal Education and the Reproduction of the Social Division of Labor*. (<http://www-rohan.sdsu.edu/~rgibson/BowlesEducation.htm>)

A tömeges közoktatás kialakulása és a kapitalista fejlődés kapcsolata

A piacgazdaság előtti társadalmakban a fő termelési egység a család volt, ezért a termeléshez szükséges készségek átadása is a családon belül történt. Ez nem volt nehéz, mert a mindennapi élethez és a munkához szükséges képességek és tudás csak lassan változtak. Sőt, a közösségi kapcsolatok és társas készségek is alapvetően a családon keresztül alakultak ki: a gyerekek családi, rokoni összejöveteleken és közösségi ünnepségeken tanulták meg, hogyan kell másokkal viselkedni, hogyan tudnak a közösség elfogadott tagjává válni. Az egyetlen jelentős nevelési intézmény ebben az időben az egyház volt – itt sajátították el a gyerekek a közösség fő erkölcsi elveit és viselkedési szabályait. Iskolába csak kevesen jártak, elsősorban azok, akik speciális szakmákra készültek: papnak, lelkésznek, állami hivatalnoknak vagy maguk is tanítónak.

A kapitalista termelési mód elterjedésével és a gyárak megjelenésével a 19. századdal kezdődően teljesen megváltozott a helyzet. A dolgozók innentől fogva nem a földesuraktól függtek, hanem a munkabérükért cserébe szinte teljesen

alárendelődtek az üzemek tulajdonosainak és a közvetlen munkaadóiknak (vagyis a tőkéseknek), illetve a munkaerőpiac egészének. A munka egyre inkább nagy, összetett szervezetekben folyt, ahol egy szűk vezető réteg irányította a folyamatokat. Ezért a munkahelyi viszonyok és az ott megkövetelt viselkedés és fegyelem egyre inkább eltért a családban megtanulttól. A kapitalista társadalmi rendszer egyik legfontosabb jellemzője, hogy a munkát végző ember és a munkavégzést ellenőrző ember (a munkaadó, a főnök) elkülönül egymástól. Ahogy létrejöttek a nagy ipari vállalatok, a munkavállalók ezeken belül különböző pozíciókba kerültek és az, hogy ki milyen pozícióba került, pontosan visszatükrözte a társadalomban már eleve meglévő egyenlőtlenségeket. A legrosszabb helyzetből érkezők – a legszegényebbek, a kisebbségi csoportok tagjai, és a bevándorlók – kerültek a legrosszabb, leginkább megvetett és legkevesebb fizetéssel járó munkakörökbe. A valamivel jobb helyzetből érkezők (például a tanárok gyerekei) ún. fehérgalléros (hivatalnoki, irodai, kereskedelmi) munkákat kaptak, ahol egyrészt jobbak voltak a munkakörülmények, másrészt a bérek is magasabbak voltak. És az egész tetejére került egy nagyon szűk elit – a tulajdonosi réteg –,

Iskolai szegregáció, a tudáshoz és információhoz való hozzáférés egyenlőtlenségei

Samuel Bowles
Egyenlőtlen iskolák és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése

amely mindenki munkáját felügyeli és irányítja. A kapitalista társadalmi rendben az egyén társadalmi helyzete, jövedelme és a saját élete feletti irányítás jelentős mértékben attól függ, hogy hol helyezkedik el a munkahelyi hierarchiában. Ez pedig nagyon szorosan összefügg azzal, hogy az illető milyen iskolába járt és abból hány évet tudott elvégezni.

A gyors gazdasági fejlődés, amit a piacgazdaság hozott, azzal jár, hogy a betöltendő munkakörök folyamatosan változnak és egyre több és egyre magasabb szintű készségre van szükség a munka elvégzéséhez. Ebben a rendszerben a családban megszerzett tudás és készségek már nem elegendőek a munkaerőpiacon. Ráadásul a tömegtermelés kialakulásával és a vidéki emberek városokba költözésével a családi kapcsolatok és az egyház szerepe általában is jelentősen csökkent az emberek életében. A kapitalizmus kialakulásával kb. egy időben (a 19. századtól) a nyugati világ fontos politikai átalakuláson is keresztülment: a királyokat, uralkodókat és az arisztokráciát felváltotta a köztársasági államforma, ami a korábbinál sokkal nagyobb hatalmat ad az állampolgárok kezébe.

Iskolai szegregáció, a tudáshoz és információhoz való hozzáférés egyenlőtlenségei

Ezek a forradalmi társadalmi és gazdasági változások a 19. század közepére szükségessé tették az egységes, intézményes, és mindenki számára hozzáférhető oktatási rendszer kialakítását. A közoktatásnak csak részben volt az az oka és feladata, hogy az emberek okosabbak legyenek és hogy több ismeretük legyen a világról. Legalább ilyen fontos szerepe volt annak is, hogy a kapitalista termelés számára megfelelő mennyiségű megfelelően képzett és kellőképpen fegyelmezett, számon kérhető, alkalmazkodó, tekintélytisztelő és szabálykövető munkaerő álljon rendelkezésre.

A mindenki számára nyitott és később kötelezővé váló közoktatás azt a látszatot kelti az állampolgároknak, mintha mindenki egyenlő esélyekkel indulhatna az életben, ezért ha valaki nem jut előbbre, az az ő saját hibája. Pedig a rendszerbe a kialakulása pillanatától beszivárogtak a diákok közötti osztályegyenlőtlenségek. Az elit gyerekei általában magániskolákba jártak, a munkásosztály gyerekei pedig az alacsonyabb színvonalú állami iskolákba, ráadásul gyakran ezekből is hamar lemorzsolódtak.

Samuel Bowles

Egyenlőtlen iskolák és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése

A technológiai fejlődéssel és a társadalmi és gazdasági modernizációval a gimnáziumok és a főiskolák, egyetemek egyre fontosabb szerepet játszanak az előbbre jutásban, viszont ide a szegényebb, munkásosztálybeli családok gyerekei már nem nagyon jutnak el. Amint a 20. század elejétől munkásosztálybeli gyerekek is egyre nagyobb számban jutottak el a középiskoláig, szinte azonnal megkezdődött a középiskolai oktatás rétegződése: lassan elkülönült egymástól a gimnázium, a szakközépiskola és a szakmunkásképző. Ahogyan élesen elkülönült, hogy melyik iskolatípussal meddig lehet eljutni a társadalmi ranglétrán, úgy az is világosan elkülönült, hogy az egyes társadalmi rétegek melyik típusú középiskolába fognak járni: a szegényebbek a szakmunkásba, míg a tehetősebbek az érettségit adó gimnáziumba vagy a szak-középbe.

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

A 20. század végétől az oktatás alapelve egyre inkább az lett, hogy az iskolai képzést „a gyerekek igényeihez kell szabni”, ez viszont ma gyakran oda vezet, hogy a hátrányokkal érkező gyerekek alacsonyabb színvonalú képzésben részesülnek – például kiegészítő iskolába, felzárkóztató osztályokba járnak vagy magántanulóként tanulnak.

Tulajdonképpen ugyanez a helyzet a rossz minőségű állami általános iskolákkal és a szakmunkásképzőkkel is: ezeken a helyeken a gyerekek eleve nem azt a tudást fogják megkapni, ami ahhoz kellene, hogy később egyetemre menjenek és ezáltal jól jövedelmező állást kapjanak, vagy esetleg olyat, amit még szeretnek is, és a társadalom is elismeri (például orvos vagy tanár). Ehelyett megtanulnak egy kétkezi szakmát, ami egész életükre meghatározza, hogy mivel fognak foglalkozni, és meddig juthatnak a társadalmi ranglétrán. Összességében tehát a modern oktatási rendszer sokkal kevésbé lehetőség a társadalmi mobilitásra, mint ahogyan hirdeti magát, hanem inkább maga is hozzájárul a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődéséhez.

ÖSSZEGZÉS

A kapitalizmus előtti társadalmakban a társadalmi rangok és pozíciók általában öröklődtek, ezért az egyén viszonylag keveset tudott tenni azért, hogy kitörjön osztályhelyzetéből és többre vigye, mint a szülei. A modern társadalmak ezzel szemben azt ígérik, hogy a közoktatáson keresztül mindenki a maga szerencséjének a kovácsa lehet, csak a befektetett munkán múlik,

Samuel Bowles

Egyenlőtlen
iskolák és
a társadalmi
egyenlőtlenségek
újratermelése

hogy mire viszi az ember felnőtt korában. Csakhogy a valóságban ez nem ilyen egyszerű. Maga az oktatási rendszer nagyon komoly egyenlőtlenségeket hordoz magában és ezen keresztül meghatározza, hogy ki milyen pályára léphet az iskola elvégzése után. Ezért maga az iskolarendszer válik az egyenlőtlenségek egyik legfontosabb újratermelőjévé. Ebből az is következik, hogy aki szegényebb családból jön, és nem tud az iskolán keresztül kitörni a szegénységből, az nem azért van mert ő „buta” vagy tehetségtelen, hanem azért, mert igazából nincs is esélye jó minőségű oktatást kapni.

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

Jonathan Kozol:

SÚLYOS EGYENLŐTLENSÉGEK – GYEREKEK AZ AMERIKAI ISKOLÁKBAN⁶

Az Amerikai Egyesült Államokban a nemzeti büszkeség fontos része, hogy az iskolarendszeren keresztül minden gyerek megkapja az esélyt a boldogulásra. Csakhogy amikor azt mondják, „iskola”, akkor valójában két teljesen különböző világról beszélnek: az egyik főnököket képez, a másik pedig beosztottakat, akik elvégzik azokat a feladatokat, amiket a főnökök előírnak nekik. Az természetes, hogy egy közösségben nem lehet mindenki főnök. Viszont az amerikai oktatási rendszer úgy van kialakítva, hogy

Jonathan Kozol
Súlyos
egyenlőtlenségek
- gyerekek
az amerikai
iskolában

⁶ A teljes szöveg eredetileg megjelent: Jonathan Kozol: *Savage Inequalities. Children in America's Schools*. New York: Crown Publishers, 1991.

a beosztottak gyerekeiből sokkal nagyobb valószínűséggel lesznek maguk is beosztottak, miközben a főnökök gyerekeinek minden lehetősége megvan arra, hogy főnök váljon belőlük – ha ők is ezt szeretnék.

A tehetősebb családok gyerekei szinte sosem veszik észre, hogy mennyire egyenlőtlen az az iskolarendszer, aminek az elvégzésével belőlük szintén tehető, sikeres állampolgárok válnak majd, miközben a szegényebb családok gyerekeiből legfeljebb a társadalom „sorkatonái”. A rendszer és az ezt alátámasztó közbeszéd folyamatosan azt sugallja, hogy akik nem viszik sokra, azok eleve tehetségtelenebbek, vagyis egyszerűen rosszabb képességekkel vannak megáldva. A szegénységben élő szülőknek viszont nem kell magyarázni, hogy a verseny mennyire igazságtalan. Egy amerikai fekete gettóban élő szülő szerint a gyerekei „tisztán látják, hogy a rendszer mennyire igazságtalan. Nagyon jól tudják, hogy milyen gazdag országban élünk. Látják a TV-ben – látják az elnökünket a villájában, a jachtjában, vagy épp más gazdag férfiakkal golfozni. Nagyon jól tudják, hogy ezek a férfiak nem a gettóiskolából jönnek. Tudják, hogy ők kaptak valami pluszt, de nem tudják pontosan, mi az a plusz. Ahhoz

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

viszont már eleget láttak és hallottak, hogy tudják, valaki nem néz ki így és nem beszél így, hacsak nem gazdag családból származik és olyan iskolába járt, ahová más gazdag gyerekek járnak és ami csupa olyan dologgal van felszerelve, ami sok pénzbe kerül. Szóval tudják, hogy ez a másik világ is létezik, úgyhogy amikor a kormány azt mondja nekik, hogy nincs pénz arra, hogy rendszer iskolába jár hassanak, akkor azt nem hiszik el. Tudják, hogy ez választás kérdése. Ez egy politikai döntés, ami azt üzeni nekik, hogy ők nem sokat érnek a társadalomnak. *„Csúnya vagy, úgyhogy csúnya iskolába kell járnod. Piszkos vagy, úgyhogy nem fog zavarni, ha piszkos helyen kell laknod”* – üzeni nekik a rendszer. A fiam azt mondja erre: *„Azért csinálják ezt velünk, hogy megtanítsák nekünk, mennyire megvetnek bennünket.”*

AZ ISKOLA NYELVE:

Egy 1996-os kutatás kimutatta, hogy a roma gyerekek iskolai lemaradása Magyarországon részben amiatt alakul ki, mert az iskola nem veszi figyelembe a diákok nyelvi különbözőségét. Nem arról van szó, hogy a cigány gyerekek cigány anyanyelven beszélnek

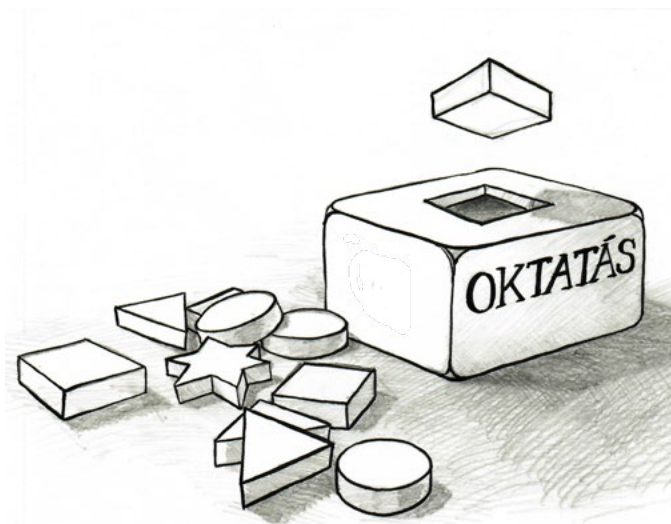
Jonathan Kozol
Súlyos
egyenlőtlenségek
- gyerekek
az amerikai
iskolában

(ez ma már csak nagyon kevés gyerekre igaz), hanem arról, hogy a magyar iskolarendszerben a tankönyvek és a tanárok életidegen nyelvet használnak, amit a gyerekek nagy része nem tud követni. Ennek pedig nem etnikai, hanem társadalmi oka van: az iskolában használt nyelvezetet szinte csak a társadalom felső rétegeiből származó gyerekek tudják követni, ezért a gyerekek iskolai teljesítményét elsősorban a szülei társadalmi helyzete határozza meg. A kutatásban vizsgált gyerekek által beszélt magyar nyelv és az iskolában használt magyar nyelv mintha két külön nyelv volna. A kutatás arra a következtetésre jutott, hogy a cigány gyerekek etnikai származásából fakadó nyelvi nehézségek eltörpülnek az osztálykülönbségekből eredő nyelvi hátrányok mellett.

Forrás: Derdák Tibor és Varga Aranka: *Az iskola nyelve* – idegen nyelv. Regio 2: 150-175, 1996.

Sokszor mondják, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek problémái múltbeli igazságtalanságokra vezethetők vissza (például az amerikai feketék esetében a rabszolgaságra). A politikusok mossák kezeiket és azt mondják, mindez nem

az ő hibájuk, hanem az elődeiké. Ezzel viszont csak elkenik azt a tényt, hogy az iskolarendszer igazságtalanságainak nagy része mai törvények és politikák eredménye.

A másik dolog, amit gyakran hallani az iskolai egyenlőtlenségekről, hogy „a gyerekeknek lejtős pályán kell focizniuk.” Vagyis hogy a közoktatás általános felépítésében sok az egyenlőtlenség, ezért a gyerekek egy része eleve nagy előnyben van a többiekhez képest. Csakhogy a gyerekek oktatása nem egy focimeccs. Ezt nem lehet újra játszani, ha kiderül, hogy az egyik csapat térfele felé lejtett a pálya. Egyszer vagyunk csak iskolások, és ha ezek az évek elvesztek, nincs még egy esélyünk arra, hogy kijavítsuk a dolgot.

Az iskolai egyenlőtlenségek következményei véglegesek. Azokat, akiket egyszer megfosztottak a színvonalas oktatás lehetőségétől, a következő kormány sem fogja tudni már kárpótolni. Akik pedig haszonélvezői az egyenlőtlenségnek, azoktól senki sem fogja elvenni a megszerzett előnyeiket. Az egyenlőtlenség gyümölcsei és hátrányai így önmagukat erősítik: a szerencsések úgy fogják érezni, hogy ők megdolgoztak mindenért és megérdemlik az előnyöket, amit élveznek. Akik pedig hátrányban vannak, azokban a kudarcélmények fognak szaporodni és emiatt kevesebbnek, butának, értéktelennek fogják magukat érezni.

Ezáltal két párhuzamos világra hasad a társadalom. Az egyik világ a siker, a csillogás és fényűzés világa – ez a politika és a hatalom felségterülete. A másik, gyakran csak pár lépésnyire ettől a világtól: az esélytelenség világa. Ennek a másik világnak az egyik általános iskolájában egy ötödikes kislány azt válaszolja arra a kérdésre, hogy mire költené a pénzt, amit valaki iskolája javára ajánlott fel: *„Virágokat ültetnék az iskola elé. Kék virágokat. És vennék függönyt az osztályterembe. Az iskolánk piszkos, nincs játszóterünk, és van egy nagy lyuk az igazgatói*

iroda falán. Először fel kellene újítani az iskolát. Kifesteni, játszóteret építeni, virágokat ültetni, kijavítani a plafont – most úgy néz ki, mintha valaki a fejünk fölé pisilt volna. Szép, tiszta épületet kellene csinálni belőle. Szégyellem, ahogy most kinéz. Amikor látogatók jönnek az iskolába, nem szólnak semmit, de én tudom, mit gondolnak.”

„A tanárainknak” – mondja egy másik kislány – „nem kellene itt lenn a pincében ebédelniük. Azt szeretném, hogy legyen egy szép nagy ebédlőjük, salátabárral és rántott húst szolgáljanak fel nekik, hogy legyen elég energiájuk a tanításhoz. Nemrég elöntötte az esővíz az ebédlőt a pincében. Egyből megjelentek a patkányok és nemsoká az egész ebédlő tele lett döglött patkányokkal.” Egy kisfiú azt meséli, hogy más környékeken nem ilyenek a dolgok. „Vannak olyan helyek, ahol golfpályák vannak, meg nagy házak és jobb iskolák.”

Az igazgató nagyon el van keseredve: dühös és szomorú a sok esélytelen, kudarcra ítélt gyerek láttán. „Nagyon sok gyerek jön be éhesen” – mondja, „pénteken a zsebükbe tömik az enni-valót az étkezőben, mert félnek, hogy a hétfőgén

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

Jonathan Kozol
Súlyos
egyenlőtlenségek
- gyerekek
az amerikai
iskolában

otthon nem lesz mit enniük. Ezek a gyerekek sosem nevetnek. Minek tanuljanak, amikor úgyis ilyen nehéz és szomorú az életük? Sok gyerek már 10 éves kora előtt beáll a drogdílerek mellé, így tudnak pénzt szerezni. 28 éves korukra már jó eséllyel halottak. A lányok közel harmada ötödikes korára teherbe esik.

Ha most belenéz valaki ezeknek a gyerekeknek a szemébe, azt látja, hogy tele vannak reménnyel és várakozással, szépek, játékosak, okosak. Két év múlva, amikor felsősök lesznek, talán már lesz valamennyi keménység a szemükben, kicsit lejebb szállított elvárások és keserűség. 14 éves korukra már kifejezetten nyerseksé válnak és durvák. Sokan addigra már ellenségesé és megkeseredetté válnak – részben a rossz táplálkozás, részben az elhanyagoltság és a szégyenérzet miatt. Ha valaki látogatóba jön ide, akkor most jó érzései vannak a gyerekek láttán, de két év múlva már szánalmat és valamennyi félelmet is fog érezni.

„Egyik reggel bejött az egyik kislány” – meséli egy tanárnő – „éhesen, kibomlott cipőfűzővel. Azt mondja, hogy reggel egyedül kellett felöltöznie, mert az anyukáját elvitték a börtönbe.”

Az egyik kislány, visszatérve a korábbi kérdésre azt mondja: *„ha sok pénzem lenne, a szegény gyerekeknek adnám.”* Meglepő, amit mond, ezért a kutatók megkérdezték az osztálytól, hogy a környéken lakó gyerekek szerintük szegények-e. Sokan rávágják, hogy „nem”, de a kislány kis gondolkodás után azt mondja, *„mi mind szegények vagyunk ebben az iskolában.”*

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

Jonathan Kozol
Súlyos
egyenlőtlenségek
- gyerekek
az amerikai
iskolában

Myra Sadker és David Sadker

HIÁNYZÓ KAPCSOLATOK?

Ma már nagyon kevés helyen oktatják elkülönítve a lányokat és fiúkat, de ha jobban megnézzük, hogy mi folyik a vegyes iskolákban, akkor meg fogunk lepődni, hogy milyen durva különbségek vannak a fiúk és a lányok nevelése között. Valójában két külön világ van az osztálytermekben: a fiúk aktívak és erre is vannak bátorítva, kérdéseket tesznek fel és válaszokat kapnak rájuk, dicséretet kapnak, és segítséget, ha elakadnak. Ezzel szemben a lányok sokkal halkabb szavúak, kevesebbet szólalnak meg, kevesebb kérdést tesznek fel és kevesebb dicséretet is kapnak.

7 A teljes szöveg eredetileg megjelent: Myra és David Sadker: *Failing at Fairness: How America's schools cheat girls*, 3. fejezet. New York: Maxwell Macmillan, 1994.

A cikk írói éveken keresztül vettek részt tanórákon amerikai általános iskolákban, ahol azt figyelték, hogy a lányok és a fiúk hogyan viselkednek az órákon és azt, hogyan bánnak velük a tanárok. Alább néhány példa abból, amit tapasztaltak:

1. TANÁRI FIGYELEM

Az egyik tanárnő arra utasította a diákokat, hogy jelentkezniük kell, mielőtt hozzászólnának az órához. Aki jelentkezés nélkül bekiabál, annak a hozzászólását nem fogja figyelembe venni. Ezután az egyik fiú bekiabálja a véleményét, és a tanárnő válaszol rá. Ezen felbátorodva egy másik fiú is hozzászól – ő is jelentkezés nélkül. Egy harmadik fiú félbeszakítja a saját véleményével. A tanárnő visszakérdez a harmadik fiú mondanójára, egy negyedik fiú pedig válaszol neki. Ezen a ponton egy lány is beleszól a beszélgetésbe. Erre a tanárnő azt válaszolja, hogy „*Rendben, Kimberly, de megfeledeztél a szabályról. Jelentkezned kell, ha hozzá akarsz szólni az órához.*”

Ilyen és ehhez hasonló helyzeteket gyakran tapasztaltak a kutatók: a fiúk sokkal gyakrabban kiabálnak be jelentkezés nélkül, mint a lányok,

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

Myra Sadker,
David Sadker
Hiányzó
kapcsolatok

sokszor nem is a témához kapcsolódóan. A tanárok nem állítják le őket, hanem általában válaszolnak nekik, viszont amikor egy lány kiabál be, akkor – csodák csodája – hirtelen eszébe jut a tanárnak a szabály a jelentkezésről és erre figyelmezteti is a kislányt. Egy-egy ilyen helyzetnek még nem volna maradandóan káros hatása a lányokra, de az „elnémítás” újra és újra megtörténik, nap mint nap, és így már érezhetően visszaveti a lányok kedvét attól, hogy aktívak legyenek az órán.

Az órákról készült videofelvételeket visszanezve maguk a tanárok is nagyon meg voltak lepődve azon, hogy mennyire egyenlőtlenül bántak a lányokkal. A kutatás megmutatta, hogy a legtöbb figyelmet a tanároktól a fehér bőrű fiúk kapták, utánuk következtek a színes bőrű fiúk, őket követték a fehér bőrű lányok, míg a legkevesebb figyelmet az etnikai kisebbséghez tartozó lányok kapták. Általános iskolában a tanár figyelme és a tőle kapott elismerés nagyon nagy hatással van a diákok önbizalmára és a későbbi iskolai teljesítményükre is. Később, a munkaerőpiacon ugyanez a sorrend érvényesül: a fehér férfiak keresik a legtöbbet és a színes bőrű nők a legkevesebbet.

2. TANÁRI VISSZAJELZÉS

Abban is nagy különbségeket tapasztaltak a kutatók, hogy a tanárok milyen visszajelzéseket adnak a fiúknak és a lányoknak. A fiúk általában több tanári visszajelzést kaptak, mint a lányok. Ezen belül azonban a visszajelzés minősége sem volt ugyanolyan. A lányok általában annyi visszajelzést kaptak, hogy „oké, rendben”, miközben a fiúk többnyire érdemi visszajelzést kaptak a tanártól: dicséretben részesültek vagy éppen elmagyarázták nekik, hogy miért nem volt helyes, amit mondtak, vagy segítséget kaptak abban, hogy mi lehet a jó válasz. A lányokat így nem csak az elismeréstől fosztják meg a tanárok, de attól is, hogy megtanulják kijavítani a hibájukat, vagy egyáltalán elfogadni, hogy hibáztak.

3. SZÉPEK VAGY OKOSAK

Az egyetlen dolog, amivel kapcsolatban a lányok több figyelmet kapnak, mint a fiúk, az a külsejük volt. Az általánostól a középiskoláig kimutatható, hogy a lányoknak sokkal több megjegyzést tesznek az iskolában a külsejükre, a ruhájukra, a hajukra stb. mint a fiúknak. A tanárokat ebben nem a rosszindulat vezérli, mégis káros hatást

érnek el: a lányok így azt tanulják meg, hogy a külvilág a külsejüket tartja bennük fontosnak és nem azt, amit gondolnak vagy tesznek. Ezért a lányok sokkal több időt fognak a külsejükre fordítani, mint a tanulásra, aminek hosszú távon súlyos következménye lesz az életükre – például kevesebbet fognak keresni és kisebb lesz az önbizalmuk.

4. TÜRELEM ÉS BIZALOM

Apróságnak tűnhet, de annak is nagyon komoly hatása lehet, hogy a tanár mennyi időt hagy a diáknak a kérdése megválaszolására. A kutatók ebben is nagy különbséget találtak fiúk és lányok között. Az egyik videóra vett eset során ez történt egy általános iskolai matek órán:

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

TANÁR: Gyerekek, a feladvány a következő:
Szabó bácsinak 4 db pénztárgépe van. Mind-
egyik pénztárgép 13 kg. Akkor mennyit nyom
az összes pénztárgép? Linda?

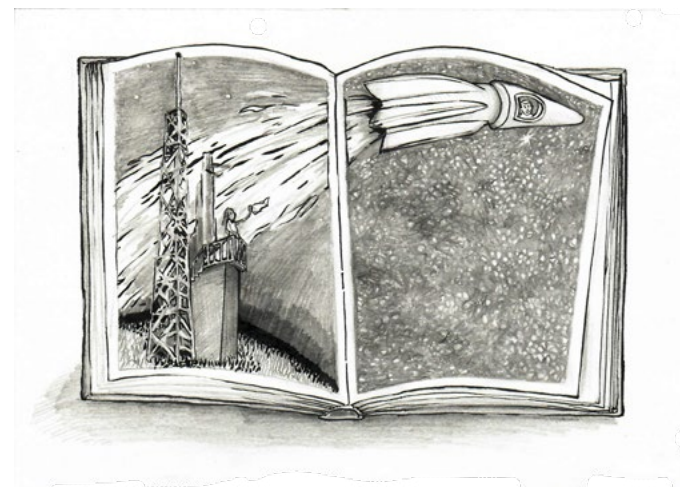
Linda a könyvét bámulja, zavartan megcsa-
varja a haját és fél másodpercig nem felel.
A tanár fél másodperc múlva felszólít egy fiút.
TANÁR: Miki?

A tanár vár 2 másodpercet. Miki maga elé néz.

A tanár vár még 2 másodpercet. Ezek után
Miki helyes választ ad.

MIKI: Ötvenkét kilót!

Ez az eset jól mutatja, hogy a fiúk általában több időt kapnak a válaszadásra, mint a lányok, ami éppen az egyik leginkább ösztönző jellegű dolog, amit egy tanár tehet egy diákkal. Azzal, hogy vár a válaszára, a tanár azt üzeni a diáknak, hogy hisz benne, hogy ha kap egy esélyt – egy kis plusz időt – akkor meg fogja tudni válaszolni a kérdést. Ha ezt a lányok nem kapják meg, nem fogják el-
hinni, hogy az ő értelmi képességeikben is ugyan-
annyira bíznak.

Myra Sadker,
David Sadker
Hiányzó
kapcsolatok

5. FIZIKAI ELKÜLÖNÜLÉS

A kutatók azt találták a megfigyeléseik során, hogy a lányok és a fiúk gyakran fizikailag is elkülönülnek az iskolában – az osztályteremben, az udvaron, a tornaórán stb. Egy harmadikos kislány például azt mesélte, hogy a szünet elején a tanár a lányoknak mindig odaad egy ugrókötelet, a fiúknak pedig egy focilabdát. Mindenki kiszalad az udvarra, a fiúk az udvar nagy részéből focipályát csinálnak, a lányok pedig a maradék kis területen ugróköteleznek. A tanárok szinte sosem avatkoznak közbe az igazságosabb udvarhasználat érdekében.

A fiúk és a lányok külön ülnek az ebédlőben és gyakran az osztályteremben is. Ha csapatjátékot játszanak, akkor általában a lányok és a fiúk külön csapatot alkotnak. Ezek ártatlan, jelentéktelen dolognak tűnhetnek, de a fizikai elkülönülés gyakran oda vezet, hogy a fiúknak az lesz a büntetésük, ha nem jól viselkednek, hogy a lányok közé kell ülniük. Ebből a lányok azt tanulják meg, hogy ha valakit közéjük ültetnek, akkor az „csökkent értékű” lesz, tehát ebből az következik, hogy ők maguk is „csökkent értékűek”.

Iskolai szegregáció, a tudáshoz és információhoz való hozzáférés egyenlőtlenségei

6. NŐK ÉS FÉRFIAK A TANKÖNYVEKBEN

Magukat a tanárokat is megdöbbenetette, hogy mennyire kevés olyan nő szerepel a tankönyvekben, akik példaképként szolgálhatnának a kislányoknak. Pedig kisiskolás korban ezek a példaképek nagyon meghatározóak. Egy hatodikos kislány például azt mesélte a kutatóknak, hogy *„Nagyon szeretem híres nők életrajzait olvasni. Amikor arról olvasok, hogy miket csináltak, akkor úgy érzem, mintha kinyílna egy ajtó előttem – ha ők ilyen szuper dolgokat csináltak, akkor talán nekem is menni fog.”*

De sajnos az iskolai tananyagban nagyon kevés ilyen női példakép kap helyet. A kutatók 16 osztályban végezték el azt a gyakorlatot a diákokkal, amelyben 10 perc alatt 10-10 híres férfit és nőt kellett összeírniuk. Az egyetlen kikötés az volt, hogy az illető nem lehet sportoló és előadóművész. Az eredmény katasztrofális lett: sok diák egyetlen nőt sem tudott felírni, az egyik osztályban az összes diák együttvéve nem tudott 10 nőt összeszedni. A legtöbb, amit egy diák felírt, kilenc nő volt.

Myra Sadker,
David Sadker
Hiányzó
kapcsolatok

Ha megnézzük az általános iskolai tankönyveket, mindjárt kevésbé leszünk meglepődve. Sokkal kevesebb képen szerepeltek nők/lányok, mint férfiak/fiúk. A kutatók által megvizsgált könyvek közül néhányban háromszor annyi férfi szerepelt, mint nő. Az egyik vizsgált történelemkönyvben összesen 11 nő szerepelt, egy másikban 631 oldalon mindössze 7 oldalon volt szó nőkről.

Ebben az iskolarendszerben minden egyes napon lányok millióinak csökken az önbizalma, az önállósága és a teljesítménye. A könyvekbe foglalt tananyag mellett egy másik leckét is megtanulnak észrevétlenül: hogy mi a szerepe a társadalomban a fiúknak és mi az ő szerepük. Ezek a leckék később meghatározóak lesznek azzal kapcsolatban, hogy milyen életpályát választanak maguknak és mit fognak elérni az életükben, vagyis hová jutnak el felnőtt nőként.

Iskolai
szegregáció,
a tudáshoz és
információhoz való
hozzáférés
egyenlőtlenségei

**ETNIKAI
EGYENLŐTLENSÉGEK:
ROMÁK,
HATÁRON TÚLI
MAGYAROK,
BEVÁNDORLÓK**

 Dupcsik Csaba: A rendszerváltás vesztesei

Dupcsik Csaba:

A RENDSZERVÁLTÁS VESZTESEI⁸

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

1989-1990-ben rendszerváltás zajlott le Magyarországon: az államszocializmust parlamenti demokrácia, többpártrendszer és a magántulajdonra építő piacgazdaság váltotta fel. A teljes foglalkoztatottság megszűnt, a gazdaság az átalakulás első éveiben erősen visszaesett. Az 1990-es évek második felétől az ország gazdasági teljesítménye visszakapaszkodott a korábbi szintre, de eközben a korábban is meglévő

⁸ A teljes szöveg eredetileg megjelent: Dupcsik Csaba: *A magyarországi cigányság története*. Budapest, Osiris Kiadó, 7. fejezet, 2009.

társadalmi egyenlőtlenségek növekedtek. Miközben a magyarországi középosztály általában szegénynek tartja magát, életstílusa egyre inkább közeledni kezdett a nyugati középrétegek életszínvonalához. Eközben viszont egyre inkább nyilvánvaló lett az is, hogy a rendszerváltásnak vannak vesztesei is: a teljes társadalom negyedét – egyesek szerint harmadát is – kitevő, reménytelen helyzetbe süllyedő emberek tömege. A megvalósult parlamenti demokrácia és a kivívott szabadságjogok az emberek jelentős részében nem annyira a felszabadultság érzetét keltették, hanem inkább szorongást, bizonytalanságot és élesedő konfliktusokat hoztak. Az egyre jobban elszegényedő tömegek számára a többpártrendszer és a parlamenti képviselet nem hozott valódi beleszólási lehetőséget. Valójában nem lett módjuk arra, hogy sérelmeiket eljuttassák a döntéshozókhöz és rábírják őket arra, hogy az ő érdekeiket is megfelelően figyelembe vegyék.

A szocialista nehéziparral megszűnt a magyarországi romák közel teljes foglalkoztatottsága is: ma az aktív korú roma férfiak csupán kb. negyedének van állandó, legális állása. A romák elsöprő többsége szegényebb a magyarországi

Dupcsik Csaba
A rendszerváltás
vesztesei

átlagnál, nagy többségük még a legszegényebb nem-cigány rétegeknél is. Képzettségük mértéke is nagyon alacsony, ami szoros összefüggésben van az alacsony foglalkoztatásukkal. A magyar közoktatási rendszer eddig képtelennek bizonyult a helyzet javítására.

Igazi ördögi kör alakult ki, amiben egyik tényező erősíti a másikat. Ráadásul ezeket a hátrányokat fokozza a romákkal szembeni előítéletesség. Ahogy a rendszerváltás után az emberek tömegei kezdték elveszíteni a talajt a lábuk alól, úgy vált az etnikum egyre inkább kiemelt megkülönböztető tényezővé. Egyre többek szemében váltak a cigány emberek a probléma okává, és egyre többen gondolják úgy, hogy ők maguk azért nem tudnak előbbre jutni, mert például a romák ellopják a csirkéiket vagy az általuk befizetett adót az állam a cigányok segélyére költi.

A romák helyzetét tovább rontja, hogy a rossz munkaerőpiaci helyzetük és a velük szembeni előítéletek miatt gyakran teljesen elkülönülten élnek a fehér lakosságtól. Egyrészt a lakóhelyükön gyakran a központtól távoli, lepusztult városrészekbe szorulnak ki (ezáltal fizikailag is elkülönülnek a többiektől), másrészt a különböző

intézményekben (munkahelyeken, iskolákban) szintén elkülönülnek a nem-cigányoktól. A többségi társadalomnak pedig egyre nagyobb mozgástere van arra, hogy elkülönüljön a romáktól (pl. elköltözik, másik iskolába íratja a gyermekét stb.), és ezzel az ördögi kör be is zárult. A romák helyzete társadalmi szempontból igazi csomópont: a hétköznapi kapcsolatok, a munkavállalás, az iskola, a lakhatás, valamint a törvény előtti egyenlőtlenség tekintetében is elmondható, hogy minden, ami rosszul működik ebben a társadalomban, az hatványozott erővel ütközik ki a roma lakosság életében, miközben annak, ami jól működik a hatása alig vagy egyáltalán nem ér el hozzájuk.

ELKÜLÖNÍTVE (SZEGREGÁCIÓ)

Lakóhelyüket tekintve a romák egyre inkább koncentráltan élnek Magyarországon: az összlakossághoz képest nagy arányban élnek roma állampolgárok az északkeleti területeken és a Nyugat-Dunántúlon.

Az 1970-es és 80-as években a roma lakosság lakásviszonyai jelentősen fejlődtek a korábbi évtizedekhez képest: egyre kevesebben laktak

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

Dupcsik Csaba
A rendszerváltás
vesztései

már putrikban, kunyhókban vagy földpadlójú házakban és egyre többen téglá és beton épületekben; egyre többekhez vezették be a villanyt és a vezetékes vizet. Csakhogy ha megnézzük a lakásaik elhelyezkedését, akkor azt látjuk, hogy a lakásszínvonal kis mértékű javulása egyben a térbeli elkülönülést erősítette. Az államszocializmus alatt sok cigány család ún. CS-lakásokba (csökkent értékű lakásokba) és olcsón vásárolt, saját tulajdonú parasztházakba költözött a kisebb településeken. Ezzel együtt a cigány és magyar lakosság elkülönülése már akkor is jellemző volt. Az 1990-es évekre már nemcsak egyes településeken, hanem egész kistérségekben megkezdődött a cigány lakosság többségbe kerülése.

A rendszerváltás után az etnikai konfliktusok és az előítéletesség fokozódásával a cigány és fehér lakosság egymástól való elkülönülése felerősödött. 2003-ban a teljes cigány lakosság 56%-a élt úgy, hogy kizárólag vagy túlnyomórészt cigányok éltek a környezetükben. 2002-ben például a Borsod megyei edelényi járáshoz tartozó 18 falu közel harmadában a lakosság több, mint fele cigány volt, Baranya megye déli részén pedig már 1999-ben

17 olyan település volt, ahol a romák voltak többségben.

A rendszerváltás után a politikai közbeszédben gyakori fordulattá vált, hogy a szegényeknek/cigányoknak hálót kell adni, nem halat. A szegregáció miatt viszont ma a cigányok egyre nagyobb része él olyan körülmények között, ahol nincs még víz sem, amibe a hálójukat kivethetnék.

SZÜLETÉS ÉS HALÁLOZÁS

Ma Magyarországon kb. 600 000 cigány ember él, ez a teljes lakosság kb. 6-7%-a. Az egy családra jutó gyerekszám a romák körében is folyamatosan csökken, csak magasabbról indult, mint a fehérek esetében, és valamivel lassabb ütemű a csökkenés. Az első gyerek születésének életkora már a cigány nők körében is későbbre tolódott. A hagyományos roma családszerkezet – fiatalon anyává váló nők és sok gyerek – egyre ritkább, gyakorlatilag már csak ott maradt fenn, ahol a romák teljesen elkülönülten élnek.

Amiről jóval kevesebb szó esik, pedig talán a születések számánál is sokkal fontosabb,

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

Dupcsik Csaba
A rendszerváltás
vesztesei

az a roma lakosság halálozási mutatói, amelyek a mai napig nagyon aggasztóak. A roma lakosság várható élethossza átlagosan 10 évvel rövidebb, mint a nem-romáké. Ennek legfőbb oka a nagyon rossz egészségi állapot. Sok súlyos betegség tekintetében a romák körében többszörös a megbetegedés valószínűsége. Van olyan betegség, amiben a romák tízszer nagyobb valószínűséggel szenvednek, mint a nem-cigány lakosság (például a vakság/látássérültség, a tbc és a vérszegénység).

FOGLALKOZTATÁS

A romák foglalkoztatása már a rendszerváltás idején erősen lecsökkent. Amíg az ipar állami tulajdonban volt, addig a roma férfiak körében gyakorlatilag teljes volt a foglalkoztatottság. 1985 és 1993 között viszont kb. 70.000 roma állampolgár munkája szűnt meg, miközben az egész országban összesen több mint 1 millió munkahellyel lett kevesebb.

A romák különösen alacsony foglalkoztatottságának több oka van:

- A romák korábban leginkább nehézipari nagyüzemekben dolgoztak, a rendszerváltás

épp ezt a szektort érintette a legsúlyosabban (például 1980-ban Magyarországon még tizennégyszer több bányász dolgozott, mint a rendszerváltás után).

► A romák az országnak azokon a területein élnek nagy számban, amiket a rendszerváltást követő gazdasági válság és munkanélküliség különösen súlyosan érintett. Miközben a mai napig óriási a különbség az ország különböző részein élő romák munkanélkülisége között, a nagy munkanélküliséggel sújtott vidékeken sokkal nagyobb számban élnek romák, mint a fejlettebb területeken.

► Nagyon sok roma ember él falun, ahol sokkal nehezebben lehet munkát találni, mint a városokban.

► A romáknak alacsony az iskolai végzettsége, márpedig a munkanélküliség a rendszerváltás után főleg a képzetleneket érintette.

► Mindezeket a hátrányokat csak tetézte az előítéletesség és az etnikai alapú hátrányos megkülönböztetés: a magyar munka-9 adók – ha csak tehetik – a cigány helyett fehér munkavállalót vesznek fel. Az államszocialista idősakkal szemben a piacgazdaságban

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

Dupcsik Csaba
A rendszerváltás
vesztései

a munkaadóknak sokkal több válogatási lehetősége van a munkára jelentkezők között. (Kutatások szerint a roma és nem-roma munkanélküliség közti különbségeknek kb. feléért felelősek olyan tényezők, mint az egyén képzettsége vagy lakóhelye, a különbségek másik feléért tisztán a munkaadók előítéletessége a felelős.)

Mindezek következtében a rendszerváltás előtt foglalkoztatott felnőttek közül a romák 36%-a szorult ki a munkaerőpiacról, miközben a nem-cigányoknak ez „csak” kb. 10%-ára volt igaz.

Képzeljünk el egy cigány fiataalt, aki a 60-as években

- ▶ beilleszkedett az állandó, többnyire ipari foglalkoztatás és az ezzel járó életmód keretei közé,

- ▶ elvégezte a 8 általánost, betanított munkás és elismert munkaerő lett, majd lakást szerzett, büszke volt rá, hogy nem járatta rosszabb ruhában a gyerekeit, mint a nem-cigányok,

- ▶ felismerte, hogy szakmát kell tanulni, mert e nélkül nem lehet előbbre jutni, és ha már neki nem volt erre módja, a gyerekeinek ezt tanította,

- ▶ a gyereke már szakmunkásképzőbe járt, amit el is végzett a 80-as évek második felében..... majd ez a gyerek a hatalmas változás és sok igyekezet ellenére a rendszerváltás után nagy valószínűséggel munkanélküli lett.

Ez a történet egyáltalán nem túlzó: 1993-ban a 20-24 éves fehér lakosság 72%-a dolgozott vagy tanult, miközben az ugyanennyi idős cigány lakosságból csak 24%-nak volt munkája vagy tanulói jogviszonya. A rendszerváltás a cigányság leginkább törekvő részének boldogulását is derékba törte. A rendszerváltás után felnövő roma generációk számára elveszett az apjuk generációjához hasonló előbbre jutás lehetősége, sőt, sokszor visszacsúsztak egy még rosszabb életszínvonalra. Mindeközben a többségi társadalom életszínvonala már jóval magasabb volt, mint a szüleiké a 60-as években.

Az előbbi példában szereplő gyerek a 2000-es években már valószínűleg vagy 15 éve csak rosszul fizetett, leginkább alkalmi munkákból él, kamaszodó gyerekei pedig már ebbe a helyzetbe nőttek bele. Képzeljünk most el azt, hogyan reagálna akkor ez a kamasz, ha azt mondanánk neki, hogy „a társadalmi beilleszkedéshez az út

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

Dupcsik Csaba
A rendszerváltás
vesztései

egyedül a kitartó tanuláson és a szorgalmas munkán keresztül vezet.”

A munkanélküliek nagy része jellemzően nincs munkanélküliként nyilvántartásba véve, hanem valójában dolgozik – tipikusan feketén vagy alkalmi munkákban. A romák körében viszont még a „rendes” munkaviszonyok nagy része is alkalmi, bizonytalan munkát jelent (pl. gyűjtögetés, betakarítás utáni terménygyűjtögetés, zenélés, fuvarozás, építkezéseken segédmunka, kőműves munkák stb.)

MEGÉLHETÉS/ SZOCIÁLIS ELLÁTÁSOK

A 2000-es évek elején az egy főre jutó jövedelem a cigány családokban kb. 20 000 forint volt, ami a teljes népességre jutó átlagnak csak egyharmada. Sokszor halljuk, hogy a cigány emberek nagyon jól élnek a segélyekből, ezért nem is áll érdekükben dolgozni. Ezzel szemben a valóság az, hogy Magyarországon 1993-ban (frissebb adat erről nincs) az összes segélynek és nyugdíjnak csak 3%-át kapták romák, miközben a lakosság 4,5%-a volt cigány. Tehát noha az lett volna az igazságos, ha az állami ellátásokból is ilyen arányban részesülnek, ez azért alakult így, mert a romák korábban halnak meg és nagyobb a

körükben a munkanélküliség, ezért kevésbé részesednek a különböző nyugdíjakból. Amiből nagyobb arányban részesednek, az a szociális segély, ennek viszont sokkal kisebb az összege, mint a különböző nyugdíjaknak (öregségi, rokkantsági stb.).

Magyarországon olyan a szociális ellátások rendszere, hogy mindenki, még a legtehetősebbek is viszonylag bőségesen részesednek belőle. Egy átlagos háztartás összes jövedelmének kb. fele az államtól érkezik és még a leggazdagabb 10% esetében is több, mint 20%-ot tesznek ki a családi kasszában az állami juttatások (nyugdíjak, adókedvezmények, lakásépítési támogatás stb.) Az adatok azt mutatják, hogy a rászorulóknak között a roma családok esetében jóval kisebb a családban egy főre jutó segély összege, mint a segélyezett fehér családokban. A nem-cigány családokban annál nagyobb az egy főre jutó segély összege, minél több gyerek van, miközben a cigány családokban annál kisebb, minél több a gyerek! Ebből arra lehet következtetni, hogy a roma polgárokat hátrányos megkülönböztetés éri a segélyező hivatalkákban. Ezt támasztja alá az is, hogy a kutatások szerint a romák segélykérelmét sokkal gyakrabban utasítják el, mint a fehérekét.

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

Dupcsik Csaba
A rendszerváltás
vesztései

Azt is gyakran lehet hallani, hogy a cigányok csak azért szülnék sok gyereket, hogy felvegyék az utánuk járó állami támogatásokat. Ez egyrészt azért nem igaz, mert már korábban láttuk, hogy ahol együtt élnek romák és nem-romák, ott nincs nagy különbség a két csoport gyerek számai között. Másrészt az adatok azt mutatják, hogy miközben 1993-ban az összes 14 évesnél fiatalabb gyerek 8,5%-a élt cigány családban, addig a gyermekek után járó támogatások összességének csak 6,4%-át kapták ezek a családok. A nyugdíjához hasonlóan a gyerekek után járó támogatásokból is főleg azokat kapták a romák, amik jóval kevesebb pénzzel jártak (családi pótlék, gyese), míg a nagyobb összegű gyed-ből már jóval kisebb arányban részesültek, mint a nem-cigány szülők (az összes kifizetett gyednek csak 2,5%-át kapták cigány családok).

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

ISKOLA – SZEGREGÁCIÓ

Ma a roma tanulóknak kb. egyharmadát a nem-cigány diákoktól elkülönítve oktatják – tehát nekik csak cigány osztálytársaik vannak, nem érintkeznek fehér gyerekekkel az iskolában. Ezt több dolog okozza:

1. A magyar közoktatás egyik legfontosabb jellemzője a szabad iskolaválasztás, amit a rendszerváltás után vezettek be. Ez azt jelenti, hogy a családok bárhová beíráthatják a gyerekeiket. Az iskola köteles a körzetébe tartozó gyerekeket felvenni, de nincs megszabva, hogy mit csináljanak a máshonnan érkező gyerekekkel. Ez a rendszer a gyakorlatban azt jelenti, hogy az iskolák szabadon válogathatnak a gyerekek között, ami durva etnikai és osztály alapú elkülönüléshez vezet. A tehetősebb, jellemzően nem-cigány szülők ugyanis elviszik a gyerekeket a jobb iskolákba, ahol erőforrásaikat örömmel fogadják, miközben a legszegényebb szülőknek nincs pénzük jobb iskolába utaztatni a gyereküket, és nincsenek tudatában annak, hogy melyik a jobb iskola vagy, hogy lehetőségük volna oda is beíratni a gyereküket.

2. A gyerekek képességei és társadalmi háttere szerinti elkülönülés már bölcsődében és óvodában megkezdődik. A roma gyerekek jelentős része nem jár oviba és bölcsibe, vagy csak 4-5 éves korától, amikor kötelező, és akkorra már nagyon sok hátrányt felhalmoz a társaihoz képest.

Dupcsik Csaba
A rendszerváltás
vesztései

3. Nagy gondot jelent az is, hogy a cigány gyerekek közül sokakat ok nélkül kisegítő iskolába íratnak, ami szintén az elkülönítés egyik formája. Ezekben az iskolákban a gyerekek nem kapják meg azt a tudásanyagot és azokat a készségeket, amit a hagyományos iskolába járó társaik, ezért komoly hátrányba kerülnek velük szemben a munkaerőpiacon. Ráadásul ezek az iskolák Magyarországon nagyon rossz színvonalúak: 2005-ben az ilyen iskolák egyharmadában nem dolgozott képzett gyógypedagógus, sok osztályt összevontan tanítanak, gyakran a fizikai állapotuk is nagyon rossz, miközben pont ezeknek a gyerekeknek lenne a legnagyobb szüksége a legjobb körülményekre, a legképzettebb pedagógusokra és a legtöbb figyelemre. Mai becslések szerint a roma tanulók aránya a kisegítő iskolákban több, mint 85%, miközben a roma gyerekek aránya az összes magyarországi gyerek között csak 8,5%.

4. A roma gyerekek elkülönítésének másik jellemző módja a magántanulóvá nyilvánítás. Az iskolák gyakran mindenféle mondvasinált indokokkal magántanulóvá nyilvánítják a leginkább „problémás” gyerekeket,

aminek következtében a cigány tanulók körében nyolcszor gyakrabban fordul elő a magántanulóvá nyilvánítás, mint a nem-cigányok körében. Pedig a szegény családban élő magántanulók még olyan színvonalú oktatást sem kapnak, amelyet akár a rossz minőségű helyi iskolában kapnának. Ráadásul még az iskolai közösségből is ki fognak maradni, ami miatt a közösségi készségeik sem tudnak fejlődni.

5. Ha egy adott iskolába fel is veszik mind a cigány, mind a nem-cigány jelentkezőket, még akkor is ott van a lehetőség arra, hogy mindenféle ügyes trükkökkel az épületen belül, vagy az iskola különböző épületei között különítsék el a roma és nem-roma tanulókat. 2004-ben 573 általános iskola 34%-ában oktattak külön épületben cigány többségű osztályokat.

6. Az iskolai elkülönítés fontos összetevője, hogy a lakóhelyi elkülönülés miatt sok iskola körzetébe már nem is tartoznak fehér gyerekek. Ezeken a helyeken, ha akarnák, sem tudnák kivel vegyíteni a cigány gyerekeket.

Mindez folytatódik, sőt, tetéződik a középfokú oktatásban: ugyan a cigány diákok aránya valamelyest növekszik az érettségit adó középiskolákban, még mindig sokkal többen tanulnak közülük szakközépiskolában – már akik egyáltalán eljutnak erre a szintre és nem hagyják abba a tanulást 6-8 általános iskolai osztály befejezésével.

De mi is a baj az elkülönítéssel (szegregációval)?

Az egyik baj az, hogy ha a különböző társadalmi csoportok nem tanulják meg az egymással való normális kapcsolat kialakítását már gyermekkorban, akkor később ez sokkal nehezebb lesz. Keveset fognak tudni egymásról, ezért inkább az előítéleteikre fognak hagyatkozni a másikkal kapcsolatban, ami konfliktusokhoz és kirekesztéshez vezet.

A másik nagy gond az iskolai elkülönítéssel az, hogy a cigány iskolákban, osztályokban sokkal rosszabb az oktatás, mint a vegyes vagy csak fehér gyerekek által látogatott osztályokban. Ahol sok a nehezen kezelhető, hátrányos helyzetű diák, ott nehéz tanítani. És mivel ezt semmivel sem honorálja a tanároknak a magyar

oktatási rendszer, ezért ilyen helyeken jellemzően a legrosszabb tanárok maradnak. Ezeknek az iskoláknak általában a fizikai környezete is alacsonyabb színvonalú az átlagnál: kevesebb a számítógép és a technikai eszköz, nincs WC-papír, nincsenek készségfejlesztő játékok stb. Pedig pont ezek a diákok szorulnának rá leginkább a színvonalas, ingerteli környezetre, mert nekik otthon sokkal kevesebb jut belőle.

A rossz viszonyokra a diákok is gyakran úgy reagálnak, hogy megutálják az egészet, és nem érdekli őket a tanulás. Mivel a tanár úgysem tudja mit kezdeni a helyzettel, egy idő után őt sem fogja már érdekelni, hogy ténylegesen tanulnak-e valamit a rá bízott gyerekek. Ha a fehér szülők látják, hogy ez a helyzet, akkor semmilyen körülmények között nem fogják ilyen iskolába íratni a gyerekeiket. És ezzel az ördögi kör be is zárult. Egyedül a cigány családoknak állna érdekében változtatni a helyzeten, de nekik nincs meg az ehhez szükséges befolyásuk, tájékozottságuk és társadalmi erejük.

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

Dupcsik Csaba
A rendszerváltás
vesztesei

ÖSSZEFOGLALÁS

A rendszerváltás utáni magyar társadalomban a romák sokszorosan elnyomott helyzetbe kerültek. A lakóhelyükön elkülönülten élnek a fehér lakosságtól. Többségük nagyon alacsony képzettséget tudott csak szerezni, emiatt, és az etnikai előítéletek miatt nagyon nehezen kapnak állást, ezért magas körükben a munkanélküliség. A roma állampolgárok sokkal szegényebbek a magyarországi átlag lakosságnál, nagy többségük még a legszegényebb nem-cigány embereknél is. Gyerekeik a többségi gyerekektől elkülönülten tanulnak és szinte semmi esélyük sincs arra, hogy a szüleiknél jobb életszínvonalon éljenek majd felnőttként. A hétköznapiakban sok előítélet és hátrányos megkülönböztetés éri őket, ami nagyon rossz hatással van az önbecsülésre is. Ez egy olyan összetett problémahalmaz, amiből szinte lehetetlen kitörni, mert a problémák gyökere nem az egyes emberekben van, hanem a nagy társadalmi rendszerekbe van belekódolva – többek között a munkaerőpiacba, az oktatási rendszerbe, és a közös állami vagyon elosztásába.

Etnikai
egyenlőtlenségek:
romák, határon túli
magyarok,
bevándorlók

NEMEK KÖZTI EGYENLŐTLENSÉG

✕ Judy Syfers: **Miért kell nekem egy feleség?**

✕ „Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva
vagyok **hajléktalan**” - Gabi monológja

Judy Syfers:

MIÉRT KELL NEKEM EGY FELESÉG?⁹

Az emberek azon csoportjához tartozom, mely a feleségekként ismert. Én Egy Feleség vagyok. És, nem egészen véletlenül, anya is.

Nemek közti
egyenlőtlenség

Nemrég feltűnt a színen egy férfi ismerősöm a Midwestről, frissen elváltan. Volt egy gyereke, aki természetesen a volt feleségénél maradt. Nyilvánvaló, hogy ismerősöm most új feleség után néz. Ahogy este vasalás közben rá gondoltam,

9 A teljes szöveg eredetiben: Judy Syfers: Miért kell nekem egy feleség. Nőszemély - feminista lap. 1. szám (1991. szeptember).

hirtelen eszembe jutott, hogy én is szeretnék egy feleséget, aki majd dolgozik és engem iskolába járat. És amíg én iskolába járok, kell egy feleség, aki gondoskodik a gyerekeimről. Egy feleség, aki számon tartja, mikor kell a gyerekeknek orvoshoz vagy fogorvoshoz menniük. És azt is, hogy nekem mikor kell. Kell egy feleség, aki biztosítja, hogy a gyerekeim megfelelően legyenek táplálva, és tisztán legyenek tartva. Kell nekem egy feleség, aki kimossa és megvarrja a gyerekek ruháit. Egy feleség, aki igazi gondos anya a gyerekeim számára, megszervezi az iskoláztatásukat, odafigyel, hogy megfelelő társasági életet éljenek korosztályukkal, aki elviszi őket a parkba, az állatkertbe, stb. Kell nekem egy feleség, aki ápolja a gyerekeket, ha betegek, egy feleség, aki úgy intézi, hogy kéznél legyen, ha a gyerekeknek különleges gondoskodásra van szükségük, mert én természetesen nem mulaszthatok ezért az iskolából. A feleségemnek úgy kell intéznie, hogy el tudjon jönni ilyenkor a munkahelyéről, de közben az állását ne veszítse el. Ez a feleségem jövedelmének némi csökkenését jelentheti, de azt hiszem, ezt el tudom viselni. Szükségtelen mondanom, hogy a feleségem intézkedik a gyerekek bölcsődei és óvodai elhelyezéséről, és fizet ezért, amíg a feleségem dolgozik.

Judy Syfers
Miért kell
nekem
egy feleség?

Kell nekem egy feleség, aki ellátja az én fizikai igényeimet. Egy feleség, aki takarít. Egy feleség, aki rendet csinál a gyerekek után, egy feleség, aki rendet csinál utánam. Kell nekem egy feleség, aki tisztán tartja, vasalja és megvarrja a ruháimat, ha szükséges, gondoskodik az utánpótlásukról, és arról, hogy a személyes dolgaim mindig a helyükön legyenek, hogyha szükségem van valamire, azt abban a pillanatban megtaláljam. Kell nekem egy feleség, aki főz, egy feleség, aki jól főz. Egy feleség, aki megtervezi az étrendet, elvégzi a szükséges bevásárlásokat, elkészíti az ételt, kellemesen tálalja azt, majd utána eltakarít, mialatt én tanulok. Kell nekem egy feleség, aki ápol, ha beteg vagyok, és együttérez velem a fájdalmamban és az iskolai mulasztásomért. Kell nekem egy feleség, aki elkísér a családi nyaralásra, hogy ott is legyen valaki, aki tovább gondoskodik rólam és a gyerekeimről, amikor nekem pihenésre és környezetváltozásra van szükségem.

Kell nekem egy feleség, aki nem tart fel unalmas panaszkodásaival a feleség kötelességeiről. De egy olyan feleség, aki végighallgat, ha szükségét érzem, hogy elmagyarázzak egy, a tanulmányaim során felmerült bonyolult kérdést. És kell nekem egy feleség, aki legépeli a dolgozataimat, miután én megírtam őket.

Kell nekem egy feleség, aki ügyel társadalmi életem részleteire. Ha a barátaim meghívják engem és a feleségemet, a feleségemnek kell gondoskodnia a gyerekek felügyeletének megoldásáról. Ha az iskolában találkozom olyan emberekkel, akik tetszenek nekem, kell egy feleség, aki takarít, különleges vacsorát készít, felszolgálja azt nekem és a barátaimnak és nem vág közbe, mikor olyan dolgokról beszélek, amik engem és a barátaimat érdekelnek. Kell nekem egy feleség, aki úgy intézi, hogy a gyerekek már megvacsorázzanak és lefeküdjenek, mire a vendégeim megérkeznek, hogy a gyerekek ne zavarjanak minket. Kell nekem egy feleség, aki ellátja vendégeim igényeit, hogy azok kényelmesen érezzék magukat, aki gondoskodik hamutartóról, az előételről, aki a vendégeimet mindig kínálgatja, újratölti a poharukat, és úgy szolgálja fel a kávéjukat, ahogy ők kívánják. És kell nekem egy feleség, aki tudja, hogy néha szükségem van egy kis kiruccanásra.

Kell nekem egy feleség, aki fogékony a szexuális igényeimre, egy feleség, aki szenvedélyesen és mohón szeretkezik, ha nekem van kedvem, egy feleség, aki biztosítja a kielégülésem. És persze egy feleség, aki nem igényel szexuális figyelmet,

ha nem vagyok éppen olyan hangulatban. Kell nekem egy feleség, aki teljesen magára vállalja a fogamzásgátlás felelősségét, mert én nem akarok több gyereket. Kell nekem egy feleség, aki szexuálisan hű marad hozzám, hogy ne kelljen intellektuális életemet féltékenységgel megzavarnom. És olyan feleséget akarok, aki megérti, hogy az én szexuális igényeim nem szoríthatók be a monogámia szigorú határai közé. Elvégre képesnek kell lennem arra, hogy a legteljesebb kapcsolatot építsem ki az emberekkel.

Ha véletlenül találnék egy olyan személyt, aki megfelelőbb lenne feleségnek, mint a jelenlegi feleségem, akkor ragaszkodom a jogomhoz, hogy kicserélhessem őket. Természetesen én egy friss, új életet várok: a feleségem veszi magához a gyerekeket, és egyedül vállal értük felelősséget, hogy én szabad maradhassak.

Ha elvégeztem az iskolát és állást vállaltam, akkor azt akarom, hogy a feleségem hagyja abba a munkát és maradjon otthon, hogy a feleségem jobban és teljesebben elláthassa egy feleség kötelességeit.

Istenem, hát kinek nem kellene egy feleség?

Nemek közti
egyenlőtlenség

Gabi monológja

„ÉN, HA BÁRKI KÉRDEZI... A SZÜLETÉSEMTŐL FOGVA VAGYOK HAJLÉKTALAN”¹⁰

Anyu utcaseprő volt. Onnan is ment nyugdíjba. De abban az időben még keresett 50 forintot naponta, amiből éltünk öten, ha mi is otthon voltunk. Apu meg egy maszek fuvarozónál dolgozott, szenet, meszet, ilyesmit hordott ki lovaskocsival. Ő minden héten szombaton kapott fizetést. Abból vásárolt be anyu lisztet, cukrot, ilyesmit – ami kell egész hétre –, zsírt, mit tudom én. Apu meg téli időszakban minden hét végén hozott egy zsák szenet. Úgy Lőrincen a Béke tértől: fölkapta a vállára, villamos, busz, utána gyalog. Mindig hazahozta. Igaz, hogy addigra már az utca mindkét oldalán jött, de a zsák szén az hazaért.

Anyu egyébként Monorierdőn született '31-ben, apu meg Zagyarékon. Öt év volt közöttük – apu javára. Apunak ez a második házassága volt, anyunak a harmadik. Anyunak volt még három lánya: a Csilla, az Olga, meg a Hajni. Apunak meg volt két fia: a Zoli, meg a Gábor. De soha nem

¹⁰ A monológ alapjául szolgáló interjút készítette és szerkesztette: Szabó Linda.

Eredetileg megjelent: *Replika*, 2010/2. szám

Gabi monológja

„En, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

láttam őket. Csak az édestestvéreimet ismerem, a húgomat, meg a nővéremet. Lett volna még egy öcsém, de az a születésnél meghalt. Tehát a húgom ikerpár volt, de a fiú nem élte túl.

Anyuék leéltek egymással így 23 évet – jóban, rosszban, ahogy azt kell. De az utolsó időkben már úgy, hogy ha mentünk hozzájuk, akkor, hát, anyunak mindig vittem a fél liter cseresznyét, apunak a másik fél litert. Mert ha csak egyet vittem, akkor összevesztek rajta, hogy ki ivott belőle többet. A vége felé általában már csak én látogattam őket, mert se a húgom, se a nővérem nem volt rájuk kíváncsi. Mind a ketten leírták őket, hogy: na, ezek már alkoholisták, koszosak, bűdösek. Tehát hogy kimondott csövesek; annyi különbséggel, hogy ők lakásban laktak. Lakásban? Hát 12 négyzetméteren. Egy szükséglakásban Lőrincen, amit azután kaptak, hogy állítólag összedőlt a ház, ahova én születtem, a VIII. kerületben. Őket már nem érdekelte a kaja, nem érdekelte a tisztaság, csak az, hogy a pia meglegyen. Akkor anyu is már nyugdíjas volt, és kapott egy tüdőgyulladást, az vitte el. Apu meg, hát, ahogy anyu meghalt, másfél évig nem is ivott egy kortyot sem. Nem tudom, talán valahogy annyira megrázta, hogy anyu meghalt, utána

Nemek közti
egyenlőtlenség

másfél évig nem ivott. Anyu legjobb barátnője mosott rá, főzött neki. Mindamellet, hogy ugyanúgy megmaradt barátnőnek, semmilyen közelebbi kapcsolat nem lett köztük. De egyszer valamiért összevesztek, és apu bement a kocsmába, megivott egy fél cseresznyét, egy korsó sört, összeesett, és kész. Ő azt mondta, hogy így is szeretne meghalni, egy kocsmában, nem józanul.

Utána aztán ott maradt az a 12 négyzetméter, ahol ugye, most már így utólag tudom én is, kérhettük volna a bérleti jog folytatását. De erre már jóval később, csak évek múlva jöttünk rá, amikor már semmit nem tudtunk csinálni. De a ház, az még most is megvan. Most úgy van megcsinálva, hogy azt a szobát, ami a miénk volt, hozzácsapták az akkori házmesteri lakáshoz, mert az meg pont mellettünk volt. A közfalon nyitottak egy ajtót, és így lett két szoba, konyha. Ezek mind ilyen szoba-konyhás lakások voltak abban az épületben. Ilyen körfolyosós, egy-szintes házról van szó. És ez a két, kapualj alatt lévő, ez volt a két legkisebb. Mind a kettőt hozzácsapták a mellette lévő lakáshoz. De mi még úgy hordtuk be, ilyen bádogkannával a vizet, mert még víz sem volt bent. WC meg hátul az udvarban. Meg volt egy kis kályha betéve.

Gabi monológja

“En, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

Úgy volt berendezve, hogy beléptünk az ajtón, rögtön ott volt egy komód. Akkora hely maradt, hogy befért egy heverő, a komód meg a következő falhoz a sarokba. Volt egy kétajtós szekrény, meg apuéknak a heverője. Amellett volt egy ilyen 20 centis helyen a konyhaasztal, megint egy 20 centin a sparhelt, és aztán már jött megint az ajtó. Tehát végül is ennyi volt az egész. És akkor – ha mind a hárman otthon voltunk – ott, azon az egy heverőn aludtunk lányok: a húgom, a nővérem, meg én. Meg akkor úgy alakítottuk ki, hogy a kétajtós szekrény meg a fal közé kihúztunk egy függönyt – ugye már akkor nagyobbak voltunk –, hogy mégse apu előtt kelljen vetkőzni. Elhúztuk a függönyt, aztán ott öltöztünk át.

Hiába nem laktunk otthon anyuékkal, végül is megvolt magának a gyerekkoromnak is a szépsége. Például az, amikor karácsonykor leültünk oda a szoba közepére – akkor általában anyu rendet csinált, és akkor ott égett a gyertya. De nem azért, mert nem volt villany. Azt anyu mindig kifizette. Leültünk oda a szoba közepére, és kaptunk, soha nem felejttem, egy-egy ilyen fekete zacskót – mikulászacskónak hívta anyu. De tényleg, az is volt, egy fehér mikulás volt

rarájzolva. Mind a mai napig őrzök egyet, pedig már hány éve ennek? Volt benne két szem szaloncukor, egy narancs, két szem keksz, meg amit apu faragott, ilyen kis fajáték. Kismozdony, vagy ez a marionettbábu, amit így alulról kell húzogatni, és mozog a lába. Apu összekötötte a két kezét, a két lábát, és akkor alulról volt egy madzag. Apu mindig faragott valamit. És soha nem tudtuk, hogy mit. Mert nem otthon csinálta, hanem bent a munkahelyén, amikor épp volt szabadideje, vagy két fuvar között. Amikor letette a munkáját délután négy órakor, vagy megvolt az utolsó fuvar – azt mindig a legmesszebbre vitték ki. Az volt a legutolsó fuvar, mert utána aztán a ló is ráért pihenni. Soha nem felejttem el, Kecskének hívták a lovat. Akkor ugye ott lepakolt, visszafelé meg már minden kocsmánál megálltak. Akkor apu bement, ivott valamit, ment tovább. Megint bement, megint ivott valamit. Hát ugye nem kell mondani, volt körülbelül 16–20 kocsmá, mire beértek a telepre.

Én másfél éves voltam, amikor bekerültem a gyermekotthonba. A nővérem meg három. Két különböző gyermekotthonban voltunk: ő Pestre került az Aba utcába, én meg Lőrincire a Ságvári Endre utcába, a gyermekvédelem óvodájába.

Nemek közti
egyenlőtlenség

Gabi monológja

“Én, ha
bármilyen
kérdésről
a születésem
től fogva
vagyok
hajléktalan”

De akkor én nem is emlékeztem rá. Később arról van emlékem, hogy egy fekete Volgával visznek el ötünket az óvodából a Keleti pályaudvarra. Föltettek minket a vonatra, és levittek Oroszlányba. Végül is ott jártam ki az általános iskolát. Az is egy gyermekotthon iskolája volt. Ugyan mindenki azt mondta, hogy nevelőintézet, de a nevelőintézet az Tököl. Ez gyermekotthon volt, csak akkor mindenki azt mondogatta, hogy jönnek a nevelősök, mert ugye mi annak idején egyenruhában jártunk. Kimentünk a városba sétálni, és akkor mondták, hogy na, jönnek a nevelősök. Ez ilyen megkülönböztetés volt. Mindenesetre ez a gyermekotthon úgy nézett ki, hogy az egyik része volt az otthoni rész, másik része pedig az iskolarész. Tehát még azt sem lehetett, hogy az iskola mellé járjunk, mert ott kellett átsétálni az udvaron keresztül, az egyik épületből a másikba.

Nemek közti
egyenlőtlenség

Annak idején László Imrének hívták az igazgatóurat, Klári néni volt a felesége. Őket szerettem. Ők ott laktak bent a gyermekotthonban. Volt egy fiuk meg egy lányuk. Azok is ott laktak, csak külső iskolába jártak. Klári néni volt az osztályfőnökünk. Már negyedikbe jártunk, amikor Imre bácsi fölött Pestre intézni valamit itt a Fővárosi

Gyámügyön, és amikor jött visszafelé, kilökték, vagy kiesett a vonatból, és a vonat levágta a fél lábát. Úgyhogy ők visszamentek Zamárdiba; mert egyébként ott volt házuk. Aztán ott lett igazgató a Zamárdi Gyermekotthonban. Amikor kijártuk a 8. osztályt, akkor viszont följöttek a ballagásra. Soha nem felejttem el: csináltunk nekik egy 140×140-es kézzel hímzett abroszt. 25 centi széles, tömött mintája volt körbe. A közepébe meg belehímeztük a monogramjukat. Annak idején tizenhatan indultunk mint első osztályosok, és hát annyian lemorzsolódtak, vagy hazavitték őket a szülők, vagy átkerültek más intézményekbe, hogy végül nyolcan maradtunk. Úgyhogy majdnem egy fél évig hímeztük azt a terítőt.

Ma is szeretem az ilyen kézi dolgokat. Kötni, horgolni, hímezni, batikolni. Most is sokszor, ha ideges vagyok, leülök, keresek magamnak valamit, aztán elbütykölészek vele. Az az igazság, hogy a kézimunka szeretetét végül is a gyermekotthonban tanultuk meg. Most már így idősebb korban fontos, hogy az ember meg tudja nyugtatni magát. És ha alkot, akkor nincs az, hogy na, most akkor elmegyek, hülyére iszom magam, vagy éppen bekapkodom a dilibogyót. Akkor leül az ember csöndben, és vagy halkán szól a rádió,

Gabi monológja

“Én, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

és azt hallgatja, vagy akkor elfoglalja magát; és nem azon jár az esze, hogy most mi a problémája. Tehát ilyen idős korban ez már inkább megnyugtató. Úgy vagyok vele, hogy biztos találok olyan pulóvereket, amiket le lehet bontani. Akkor azokat lebontom, különböző fonalaim lesznek, és akkor kitalálok valamit: vagy csinálok egy ágyterítőt, vagy egy falvédőt, vagy egy pulóvert, vagy zoknit – ami éppen eszembe jut. Az öröm, ha látja az ember, hogy amit csinál, annak örülnek, és tetszik.

De olvasni is szeretek. Az iskolában rengetegszer elkobozták a könyveimet, mert ott a tanulószobában, délután 4-től 6-ig, ugyan előttem volt a tanulófüzet, mindig inkább egy könyvet olvastam. A leckém már kész volt addigra, mert azt általában a tanítási idő tízperces szüneteiben megcsináltam. Akkor még friss volt a fejem, és tudtam, hogy hogy kell megoldani. Délután meg már ráértem olvasni. Úgyhogy azt szerettem nagyon. Ma is rengeteget olvasok, és elég gyorsan. Ha érdekel egy könyv, akkor képes vagyok inkább fél éjszakát olvasni. Ahol tehetem, ott olvasok. Különösebben nem szoktam válogatni, hogy mit. Mondjuk az ilyen lírai könyveket, meg lelkizőseket nemigen szeretem. Ahhoz oda

Nemek közti
egyenlőtlenség

kell figyelni. Mi viszont ugye azért rengeteget utazunk. Mire elmélyednék egy ilyenben, hogy akkor hogy is volt, mint volt, most akkor ez volt a baja, az volt a baja, akkor már ott tartok, hogy le kell szállni, és akkor megint nem értettem, amit olvastam. És kezdek elölről. Inkább az ilyen pörgős regényeket szeretem: Lőrinc Lászlót, Nemere Istvánt, Nora Robertset, meg van még egy-kettő, amiknek nemigen jegyzem meg a nevét, mert azoktól általában elvéve találni könyvet a nappali melegedőkben meg a könyvtárban. De Robin Cooknak majdnem minden könyvét végigolvastam. Azok ilyen orvosi krimik: a *Járvány*, a *Láz*, a *Mutáció*.

Még sétálni szeretek nagyon – mikor éppen olyan idegbajos hangulatom van. Nem úgy, hogy most ide akarok menni, vagy oda. Hanem csak úgy elindulni, aztán majd valahol kikötök. Ez is volt életem egyik nagy álma: hogy egyszer úgy elindulok egy hátizsákkal, meg sátorral neki Magyarországnak. Aztán majd kikötök valahol. De hát az soha nem jött össze.

Nem mondanám, hogy volt egy kimondott családom, de nem vádoltam azzal a szüleimet, hogy otthagytak a gyermekotthonban.

Gabi monológja

“Én, ha
bármilyen kérdésem van...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

Bár gyerekkorában sokszor eszébe jut az embernek – mikor nem jönnek a szülők látogatni –, hogy persze, mert anyuék le sem... vagy mit tudom én; de az illet föloldja, amikor megtudja, hogy megjött az engedély, hogy akkor most szünetre hazamehet. Így nem volt az, hogy mindenki elment, én meg ott maradok. Amikor 14 éves lettem, akkor már sűrűbben is jelentkeztek. Akkor éreztem úgy, hogy azt gondolják, most már tudok dolgozni, akkor már szükségük lehet rám. És akkor adtam is haza pénzt. De nem azért, mert ők kérték. Csak hát mégiscsak az anyám, meg az apám; és azért láttam, hogy hogyan élnek. Máshogy meg nem tudtam segíteni rajtuk. Véleményt nem alkottam róluk. Elfogadtam, hogy ők ilyenek. De mikor józanok voltak, akkor szerettem őket, amikor ittak, akkor inkább nem is mentem. Szóval elfogadtam ténynek azt, hogy ők ilyenek. Ők így élnek, és ezen változtatni nem is akarok, és nem is akartam, őszintén szólva. Egyik alkalommal, mikor hazamentem szünidőre anyuékhoz, megismertem a nővéremet. Kopogtak. Kinyitottam az ajtót, és ott állt valaki, aki csak annyit mondott, hogy öltözzél, megyünk! Miért, ki vagy te? – kérdeztem. És akkor mondta, hogy a nővérem. Akkor már férjnél volt. Szóval így találkoztunk először az otthonba kerülésünk óta.

A húgomat negyedik osztályos koromban láttam először – amikor lehívatott a gyermekotthon igazgatónője, és közölte velem, hogy nekem van egy húgom. Én meg csak néztem rá, mintha mebuggyant volna. De aztán hoztak egy kislányt, aki egy ilyen pici, göndör hajú volt, kék buggyos ruhában; és kiderült, hogy ő valóban a húgom. Aztán teltek-múltak az évek. Végül is az lett, hogy sokszor én foglalkoztam vele. Ha már nagyon nem bírták, mindig szóltak nekem. Akkor például mindig üvöltött, ha haját kellett mosni, és akkor mindig le kellett mennem megmosni. Ha valami nem tetszett neki, hisztizett. Ha valami gond volt vele, akkor zengett az egész épület. Akkor már tudtam, hogy nekem kell lemenni, helyrerakni. Úgyhogy ez így ment négy éven keresztül. Aztán kerültem el Pécelre, egy mezőgazdasági szakmunkásképzőbe.

Az az igazság, hogy abban az időben nemigen volt utógondozás. Papíron volt, hogy 26 éves koráig jár az embernek. De se én, se a nővérem, se a húgom nem találkoztunk vele. Szóval, ez csak papíron létezett. Szerintem most aki állami gondozott lesz, az kap egy kis lukat, egy al-bérletet, amit aztán vagy tud fizetni, mert van munkája, vagy nem, és akkor kikerül az utcára.

Ez egy komoly veszély az állami gondozott gyerekek esetén. Mert más az, akit örökbe adnak, ahol az örökbefogadó szülőnek kell gondoskodnia a gyerekről. Állami gondozásból eleve sokkal könnyebb az utcára kerülni. És az sem segített, hogy nekünk már a továbbtanulás is úgy nézett ki, hogy annak idején megmondták: gyerekek, hát itt van, ezek közül a szakmák közül lehet választani, aztán találjátok ki, mit akartok. Ennyi. Semmi több. Hát így kerültem én a kisállattenyésztő szakra. Aztán mindenhol dolgoztam, csak állatokkal nem. Jóformán senki nem is jelentkezett gimnáziumba, mert még annak is, aki kitűnő tanuló volt, azt mondták, hogy előbb legyen szakma a kezében, és majd ha utána úgy gondolsz, akkor továbbtanulsz. Mert ugye mire kijárja a szakmunkásképzőt, addigra már nagykorú, és akkor már nem az állam gondja. Pedig utána járna ez az utógondozás – mint ahogy a beteg gyerekeknek is, akiknek huszon- nem tudom hány éves korukig jár a családi pótlék, állami támogatás. Ugyanígy járna az állami gondozottaknak is – ami mellett még talán lehetne tanulni. De valójában nemigen foglalkoznak ezzel. Végül inkább kiteszik, mert gondolják, hogy úgyis jön helyette másik. Ha az ember fölmeri emelni a szavát, akkor azt mondják, hogy ha

nem tetszik, ki lehet menni, majd jön helyette más. És némelyik gondozó, vagy szocmunkás édes-keveset törődik azzal, hogy mi lesz az ügyféllel.

Én, ha bárki kérdezi, mindig azt szoktam mondani, hogy a születésemtől fogva vagyok hajléktalan. Az otthonban sem voltak szoros kapcsolataim, mert egyébként sem voltam egy olyan barátkozós típus. Úgy voltam vele, hogy vagy elfogadnak olyannak, amilyen vagyok, vagy kerüljenek ki. Engem nehezen fogadtak el, mert én mindig szabadszájú voltam, makacs. Meg hát én nyolcadikban már nagyon rossz voltam. Az otthonban nagyon nagy fegyelem volt. Ha ott azt mondták, este 8 órakor villanyoltás, akkor villanyoltás volt. Nekik. De nem nekem. Én akkor kezdtem el szambázní. Volt olyan, hogy kitiltottak a TV-szobából. Nem nézhetek este TV-t. Én? Az kizárt dolog. Fogtam, a TV-szoba ajtaján még délelőtt résnyire elhúztam a függönyt. Azt nem vették észre. Aztán este meg beültem a szobaajtóba, és néztem a TV-t. Az éjszakás meg, aki volt, az benn ült a TV-szobában, nem foglalkozott azzal, hogy kinn mi van. Mindenkit lefektetett. Aki tévézett, tévézett, kész. Hát én akkor is végignéztem a TV-t. Csak azért, mert azt mondták,

Gabi monológja

“Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok hajléktalan”

hogyan nem szabad. És utána később meg a szakmunkásképzőben, ugye, hogy nem mehetek kimenőre, akkor is kimentem. Fogtam magam, lemásztam a villámhárítón, és kimentem a városba csavarogni – mert nekem olyan hangulatom volt. Megvolt a személyigazolványom, és akkor nem kellett aggódnom. Át a kerítésen, föl a buszvégállomásra, és mentem. Aztán három napig elfelejtettem visszamenni. Erre igazgatói intő. De hát, tessék mondani, kivel írassam alá...? Meg osztályfőnöki intő, ismételt dohányzásért. Voltak olyanok, akik kintről jártak be, mert nem voltak kollégisták, és ők hozták be a cigit. Adtunk nekik pénzt. Abban az időben a Dunhill még márkának számított. Akkor volt 49 forint. 500 forint volt az ösztöndíjunk – de azért mi 49 forintért Dunhillt szívtunk. Hónap végén meg hárman szívtunk egy szálát. De az intőnek már nem volt büntető ereje. Egy 14–15 éves gyereknek ez már vicc, kiröhögi. Úgysem tudnak vele mit csinálni. Nekünk meg nem volt szülő a hátunk mögött, aki megfogjon minket. De nekem mind a mai napig ilyen a természetem: nekem ne akarjon senki semmit megtiltani! Az elképzelését lehet, hogy meg tudom valósítani, hogyha hozzáteszem az enyémet, és akkor a kettőből kialakul valami. De hogy ezt meg azt kell csinálni? Nem! Kint a mellék-helyiségben. Ott kell.

Én végül Pécelen csak másfél évet jártam, mert közben '80 júniusában férjhez mentem. Mikor kikerültem, akkor ugye el is kellett helyezkedni, dolgozni. Abban az időben, a Kádár-rendszerben még muszáj volt. És akkor 6 órás voltam a Kispesti Textilgyárban. Akkor Kistextnek hívták. A férjem is ott dolgozott, mint szövőgépmester. Ki kellett szolgálnia a gépeket. Ha valami gond volt, akkor szólnia kellett a szerelőnek. De aztán '81 februárjában született a fiam. Amikor összeházasodtunk a Némedivel, akkor már terhes voltam, de nekem eszemben sem volt, hogy én terhes maradhatok. Én a szüzességemet is a férjemnek adtam oda, esküvőnk előtt egy hónappal, és rögtön terhes is maradtam. Akkor tudtam meg, hogy terhes vagyok, amikor elkezdett mozogni. Hát már több mint 3 hónapos volt! Az esküvő '80 júniusában volt, én meg augusztusban töltöttem volna a 16-ot. A gyámügytől kellett engedélyt kérni, hogy férjhez mehessek. Annak idején volt egy olyan rendszer, hogy aki betöltötte a 18 évet, az kapott ilyen életbeindulási segélyt, vagy nem tudom, minek hívták. Ez arra vonatkozott, hogy bútort, ruhaneműt, tehát a kelengyét megvegye magának. Ez abban az időben volt 25 ezer forint, 25 ezertől fölfelé. Ehhez képest, amikor én mentem férjhez, kaptam keményen egy darab bársony ruhát, menyecske ruhának, a jó magyar államtól.

Gabi monológja

“Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok hajléktalan”

De azt végig kellett járni, hogy a gyámügy beleegyezzen. Kimentek környezettanulmányra, anyámékat megkérdezték. Akkor még anyunak is kellett a beleegyezése. Hiába nem ő nevelt minket, mivel nem mondott le rólunk, kénytelenek voltak kikérni az ő beleegyezését is.

Na most ezután kezdődtek a problémák a férjemmel. Az esküvőnk előtt két hónappal halt meg apósom, '80. április 1-jén, május 14-én temettük. És ahogy apósom meghalt, a férjem elkezdett inni. De hát ugye akkor még nem volt a férjem. Akkor még nem is tűnt föl, mert mikor találkoztunk, még nem. Akkor volt két év udvarlás. De aztán, mikor megvolt az esküvőnk, akkor intenzívebben kezdett el inni, és rengetegszer megvert. Akkor már megvolt a fiú, ezért még mellette maradtam. Utána meg terhes lettem a kislánnyal, aki '82. május 16-án született. Pestszentlőrincen laktunk a Mikes Kelemen út 37-ben. A nagymamának volt ott háza. Először úgy laktunk, hogy egy 15 négyzetméteres szobában négyen: a nagymama, én és a férjem mint fiatal házaspár, meg a gyerek. Családirészt valaki volt, de a nagymama nem akarta fűteni a másik szobát, mert hogy az sokba kerül, meg... szóval rengeteg vitám volt a nagymamával.

Nemek közti
egyenlőtlenség

Nem értettük meg egymást, nem jöttünk ki. Utána megkaptuk az udvarban hátul lent levő, 20 négyzetméteres szobát, amit aztán úgy alakítottam ki, hogy egy szekrénnel kettéválasztottam. Az első része volt a konyha, a hátsó része meg egy ilyen szobaszerű valaminek berendezve. És a lányomat már oda vittük haza, ebbe a lenti részbe.

Állandó napirenden volt a részegség meg a verés. Hármunk, majd négyünk eltartását a gyesből, amit kaptam, meg a családi pótlékból oldottam meg. Ugyan a munkájával soha nem volt probléma, az emberi hozzáállásával igen. Volt úgy, hogy lejárt a műszakja, a délelőtti műszak délután kettőkor, és akkor utána este tízkor a haverok állították be az ajtóba. Bekopogtak, ő beesett, én meg becsuktam az ajtót. Először még föl is raktam az ágyra, hogy na, akkor fekszel normálisan. Reggel közölte velem, hogy adjak neki kávé. Kérdeztem tőle, hogyan? Hol a fizetés? Ja, hát az nincs. Jó. Hazajött este, adjál enni. Hol a fizetés? Az nincs. Akkor a vacsora is ott van, ahol a fizetésed. Aztán a végén nagyon drasztikusan mentek a dolgok. Volt egy olyan eset, hogy sírt a kislány, és csináltam a tápszerét. A férjem meg megjött holt részegen,

Gabi monológja

"Én, ha
bármilyen
születésem
fogva vagyok
hajléktalan"

hogyan az a bűdös dög már megint üvölt, meg... és indult neki a gyerekeknek. Mert letettem a gyereket, hogy a kaját meg tudjam keverni. Ő meg indult neki. Akkor fölkaptam a nagykést az asztalról, mondom, próbáld meg fölemelni a kezéd – a jelzőket nem mondom... Próbáld meg fölemelni a kezéd, itt döglesz meg. És akkor jött be az öccse. Az vette ki a kezemből a nagykést. Ha nem veszi ki a kezemből, akkor ma vígözvegy vagyok, és már ki is szabadultam eddigre. Akkor most nem kéne azon filóznom, hogy el kéne válni. De ennyi idő után már! Akkor úgy összevesztem a férjemmel, hogy elmentem a nővéremékhez lakni egy hónapra. De utána visszamentem, mert kibékültünk, mert hát mégiscsak ott a gyerek.

Viszont a drága férjem elfelejtette közölni velem, hogy a nagynénje följelentett a gyámügynél, hogy én nem foglalkozom a gyerekekkel. A saját nagynénje, az apjának a nővére. És kijöttek a gyámügytől. Többet laktunk egy udvarban, ott lakott a nagymama, a két nagybátyja családotól, a nagynénje meg mi. Mi hátul laktunk az udvarban. Szóval mire végigjött a gyámügyis az udvaron, addigra a rokonok már részegen neki mentek, meg elhordták mindennek, meg, szóval végül is elvitték a két gyereket. Mert nincs meg

a gyerekeknek az erkölcsi nevelése. Hiába voltak tisztán tartva, rendben. Mindenük megvolt. De hát, nincs meg a két gyerekek az erkölcsi nevelése... Ez volt '83. augusztus 8-án – amíg élek, nem felejttem el. A Kmetty utcába kellett őket bevinni. És onnantól kezdve úgy voltam a házasságommal, hogy na, itt aztán befejeztem. '83. október 13-án hagytam ott a férjemet úgy, hogy fogtam egy szál ruhát, amiben voltam, és viszlát! Semmim nem volt azon kívül az egy szál ruhán kívül.

Utána jött a következő élettársam, mert azt hozzá kell tennem, hogy én életemben nem voltam egyedül, mindig volt mellettem egy társ. A következő élettársam idősebb volt jóval, mint én, 23 évvel. Én voltam akkor 19 éves, ő meg 42. Öregnek hívtam. Tíz évet éltünk együtt, de azt is úgy, hogy először az anyukája házában. Még akkor élt az anyukája, de már annyira beteg volt, hogy pelenkázni kellett, etetni. Ha fölkel az ágyból, mert mindenáron föl akart kelni, akkor rosszul lett. Közben meg a gyesről, ahogy elvitték a gyerekeket, visszamentem a Kistextbe. De akkor már 8 órában gépre, mert akkor már nagykorú voltam. Az Öreg akkor a BKV-nál dolgozott mint buszsofőr. Már ismertem előtte is,

mert nagyon jó barát volt, és segített. És ahogy összekerültünk, meg amikor anyukája ennyire beteg lett, ő átkérte magát éjszakára. Akkor úgy beszéltek meg egymással, hogy ha én dolgozom nappal, akkor ő van otthon; és éjszaka, mikor ő dolgozik a garázsban, akkor én vagyok otthon az anyukájával. Hogy ne maradjon egyedül egy pillanatra sem, mert nem is lehetett magára hagyni. Ez ment több mint 3 évig. Akkor az anyukája meghalt, nyugodjon szegény békében. Az Öreg a nővérel meg eladta a házat, és elköltöztünk albérletbe. Akkor már mind a ketten a Tejiparnál dolgoztunk. Ő mint sofőr, én mint portás, négy évet. Ott rengeteget mentem vele, mert ha nappalos voltam, akkor este hatkor megvárt, beültem az autóba, és mentünk bele a... hát tartálykocsival mentünk éjszaka tejért a célállomásra. Annyifelé jártunk: Jászberényben, Juhászföldön, Csornán, Hajdúszoboszlón... szóval rengetegfelé. Így ő sem volt egyedül, meg én is jól éreztem magam; meg láttam valamit Magyarországból. Hát végül is ez tartott tíz évig.

De hát ő is szíves volt, és a nővére meg azt mondta, hogy csak akkor intézi el neki a balatonfüredi szívszanatóriumot, ha szakít velem... Annak idején, amikor én megismertem a nővérét,

úgy mutatkozott be nekem, hogy: tudod, ki vagyok én? Mondom neki: ki? Azt mondja: az ELTE Ilyen-olyan Számítási Központ igazgatójának a titkárnője. Mondom: szervusz, én meg Hajdú Gabriella. És innentől kezdve elvágтам magam... ez forrt benne az évek alatt. Nem tudta lenyelni soha. Így aztán arról lett szó, hogy elintézi neki a szívszanatóriumot, ha mi ketten elválunk. És hát rengeteget beszélgettünk róla. Én úgy voltam vele, hogy jobb az Öregnek, hogyha oda kerül, és akkor talán még 2-3 évvel tovább él.

Gabi monológja

"Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok hajléktalan"

Végül elment a szanatóriumba. De azt hozzá kell tennem, hogy évenként megkérte a kezemet, és évenként feleségül akart venni, és évenként megvette nekem az arany karikagyűrűt, és én évenként közöltem vele, hogy nem. Mert akkor én már úgy voltam vele, hogy egy férjem volt, és nem kell több. Hülyeségből elég volt egy is. Egyébként mind a mai napig a Némedi a férjem, papíron. A szanatórium után az Öreggel meg még 2–3 évig úgy összejártunk, találkoztunk, beszélgettünk, de aztán belépett egy újabb ember az életembe. Ő addigra már sajnos meghalt.

Nekem az évek alatt mind ilyen hosszabb távú kapcsolataim voltak. Egy-két napos, vagy egy-két hónapos, ilyen rövid távú, egyetlen egy volt. Szóval akkor költöztem vissza a VIII. kerületbe, mert addig végig kint voltam Lőrincen: a férjemmel is, meg az Öreggel is. Eddigre a Tejipartól már rég kirúgtak. Négyszer próbálták meg. Egyszer sikerült nekik. Mert létszámleépítés volt. Megszűnt a keresztúri szállítás, ahol én voltam portás. És akkor az első turnussal repültem. De mi még kaptunk végkielégítést. A következő turnus már azt sem kapott – nem volt a Tejiparnak, a szállításnak pénze. Aki meg

Nemek közti
egyenlőtlenség

maradt, azzal meg közölték, hogy vagy kilép magától, vagy átmegy a Bartók Béla útra. Na most gondold el, hogy a rengeteg sofőr, aki onnan járt Rákosborzasztóról, annak bemenni a Bartók Béla útra, a XI. kerületbe. Bejárni hajnali 2-re... és aki-nek meg nem volt kocsija, az mit csinál? Aztán találkoztam jó párral: ők vagy a BKV-nál, a Volán-nál kötöttek ki, vagy alvállalkozókkal dolgoztak. Ez volt '89–'93 a tejiparban.

Szóval az új párommal a Visy Imre utcában laktunk, a Szeszgyárnál, közel az Orczy térhez. Ott ünnepeltem meg a 29. születésnapomat. Együtt ünnepeltük meg. Egyébként vele úgy ismerkedtem össze, hogy akkor volt egy barátnőm a Moszkva téren, sokgyerekes családanya, aki-hez állandóan mentem vigyázni a gyerekekre. Ő közben dolgozott a Szász Károly utcai szociális foglalkoztatónak mint bedolgozó. Aztán én is segítettem neki ilyen zacskóragasztást, vágást meg hajtogatást csinálni. Levinni neki a cuccot, visszacipelni az új munkáját – éppen ami volt. Így kerültem aztán én is oda. Ott darabbért fizettek: megcsináltunk egy A/4-es borítékot, ami durván olyan két-három perces munka; ezért kaptunk 2 forintot. És akkor ő, a Zoli, gépen dolgozott. A vágógépen. Neki nem volt senkije, viszont

Gabi monológja

“Én, ha
bármilyen
kérdésről...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

volt lakása. Nekem nem volt lakásom, viszont nekem sem volt akkor már senki az életemben. Így összehozott minket az ottani részlegvezető: hogy hát próbáljatok meg beszélgetni egymással, hátha kialakul belőle valami. Akkor apropónak jött a 29. születésnapom. Kimentünk a Széna térre – a buszvégállomáson akkor még volt egy presszó –, és ott beszélgettünk, aztán jöttünk végül is össze. Fölmentem hozzá, és hát őszintén szólva, legénylakáshoz képest szuper jól nézett ki. Rend volt, tisztaság. Lehet, hogy előtte 5 perccel csinálta, de tény az, hogy azt láttam, rend van, tisztaság, és hogy hű, de milyen jó aggregény. Aztán megtartottuk a születésnapomat. Ittunk. Akkor már én is ittam. Megittunk 6 üveg sört, egy félliteres Hubertust, meg egy üveg pezsgőt. Ő olyan éjjel fél kettőkor delíriumos lett, és akkor megcsinálta azt, hogy az éjjeli lámpát rákötötte a kilincsre, és bedugta a konnektorba. A lakással szemben van a Csendes kocsmá. Oda meg elkezdte kihajigálni az ablakon az üvegeket, mondván, hogy őt meg akarják ölni, meg följönnek a kocsmából, mert őt le akarják szűzni. Reggel 7 órakor a kocsmából kihívták a rendőrséget. Elvitték a II. kerületi Sas utcába. Én közben bementem a munkahelyemre a Szász Károly utcába, és mondtam a főnöknek, hogy ne

haragudj, de ez történt az éjjel, nekem haza kell mennem, mert azt sem tudom, hogy mi van vele, hol van, miként. Akkor mondták, hogy semmi akadálya, menjek haza. Közben őt kiengedték, és bement a munkahelyére. Mondta a főnöknőnek, hogy ő telefonálni akar az apjának. De senki nem volt a vonal másik végén. De ő beszélt, ő fújta a magáét, mondta, mondta... végül a főnöknő kihívta rá a mentőket, oda a munkahelyre. Közben én hazamentem meg vissza, hogy hát nem igaz, hívjátok már föl, hogy mi van vele, mert nem létezik, hogy nem engedték ki. Akkor közölték, hogy itt volt, de elvitték a mentők. Akkor mondtam a főnöknőnek: – Figyelj, Erzsike! Most ráülsz a telefonra, és amíg meg nem találod, addig le sem szállsz róla. – De hát ez! – Nem érdekel, hogy munkahely. Nekem keresd meg! Úgyhogy aztán végül is addig-addig telefonált, míg kiderült, hogy a Dél-Pesti kórházba vitték. Először nem engedtek be hozzá, mert annyira gyógyszerelték, vagy mit tudom én, mit csináltak vele. Rá két napra, amikor már beengedtek, bementem hozzá, akkor mondta, hogy hát ő nem tudja, hogy hol járt, de a rendőrök végigkergették, és amikor visszahozták, akkor tiszta sár volt a pizsamája, a cipője. Azt mondja, nem tudja, hol járt. Mire nagy nehezen a nővérek kibökték,

hogyan megszökött az épületből, és ugye akkor a Dél-Pesti kórház mögött még ilyen hatalmas nagy erdő volt, elvadult valami. Oda ment ki, onnan hozták aztán vissza. Mert ugye kergették a rendőrök, meg meg akarja mindenki késelni, meg a rendőrök is csak azért leskelődnek utána, mert ki akarnak vele szúrni... Szóval ilyen delíriumos álmai voltak. Aztán kikerült a kórházból, de bent a munkahelyén is mindenki azt mondta, hogy nem hiszik el, hogy én kitartok mellette, holott csak három napja ismerem. Három napja élünk együtt. Mondom, gyerekek, ha egyszer valaki beteg, az beteg. Lehet, hogy amikor kijön a kórházból, azt mondom neki, hogy vizslát, vége, de még nem tudom. Egyelőre jöjjön ki. Kikerült a kórházból, és aztán ebből a végéből az lett, hogy nyolc év.

Nemek közti
egyenlőtlenség

Aztán ő is annyira rákapott már az italra, hogy nagyon. És hát az utolsó négy évet úgy éltem le, hogy mindenre engedélyt kellett kérnem. Engedélyt arra, hogy WC-re menjek, engedélyt arra, hogy rágyújtsak, engedélyt arra, hogy lemenjek a közértbe. Fillérre kiszámolta nekem, hogy mennyibe fog kerülni az, amit a közértben költök... Ezt a négy évet úgy kell elképzelni, hogy ilyen apránként kezdődött. Másfél, két

év után jöttem rá arra, hogy hoppá, itt mi van? Mindamellet, hogy dolgozott ő is, az én pénzem mindig elvette. Az az övé volt. Ilyen szempontból én életemben nem kezeltem pénzt. Nekem 20 forintnál több soha nem volt a zsebemben. Pedig mindig megkerestem magamnak azt, amiből én meg tudtam élni. De mikor Zolinál elkezdődtek a problémák, amikor már mindenben dirigálni akart, kezdett kialakulni bennem az az érzés, hogy most akkor mit csináljak. Úristen, itt vagyok egyedül, nincs hova mennem, az utcára mégsem mehetek. De akkor most mi van? Itt már csak az van, hogy nekem dirigálnak, hogy én pattogok, én csinállok mindent, és akkor, most akkor merre lépjek? És ez így dolgozik az emberben, forr benne. Akkor őszintén szólva inni is intenzívebben kezdtem. Az utolsó két év az olyan volt, hogy reggel megittam egy felest. Utána mentem be a munkahelyemre, megvettem magamnak a kétdecis vodkát, meg egy fél liter narancsot, a kettőt összekevertem, és napközben megittam. Hazafelé meg megittam még egy felest a közértben a munkahelyemnél. Meg még egyet hazafelé. Utána megvettem magamnak a hétdecis bort, és azt meg otthon elnyalogattam. Szóval akkor már ennyire belemerültem az alkoholizmusba.

Gabi monológja

“En, ha
bármilyen kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

Előtte még nem is fogtam fel úgy, hogy hajléktalan vagyok, mert eszembe sem jutott. De járt föl Zolihoz egy nagyon jó barátja, Misi, és mikor már ő is sokallta, mondta nekem, hogy menjek hozzá; akkor vetődött fel bennem úgy tudatosan, hogy te atyaúristen, nekem életemben nem volt lakásom! És hogy akkor most már nem is lesz? Hát most már nem. Ráadásul akkor, 2001-ben, már egy éve munkanélküli segélyen éltem.

Misi akkor mondta, hogy várjam meg lent a presszóban. Én meg összepakoltam egy kis táskába – egy váltás fehéreneműt, egy pulóvert –, és lementem a presszóba. Így kerültem ki a Vaskapu utcába. Ahogy összekerültünk, az ivást mintha úgy elvágták volna, hogy itt vége, és akkor pia az nincs. Mert vagy folytatom ott, ahol abbahagytam, és semmivel sem leszek jobb helyzetben, vagy lezárom a múltat, és azt mondom, hogy itt a vége. Misi az öccsével lakott együtt egy lakásban, de aztán nemsokára kiköltöztünk onnan, mert rengeteg volt a tartozás. Átmentünk Misi egyik barátjához a Viza utcába, a XIII. kerületbe. Ott úgy laktunk, hogy a nagyszobában lakott a barátja meg a családjá, mi meg a konyhában ketten. De innen is költözni kellett. 2003-ban átkerültünk

Nemek közti
egyenlőtlenség

a Dankó–Magdolna sarkán egy olyan autóműhelybe, amit az akkori JKR, a Józsefvárosi Közterületi Rendszer bérelt ki az autók számára, és a párom mint éjjeliőr lehetett ott. Én meg vele. De én akkor már egy Pruál nevű cégnél dolgoztam, végállomás-takarítóként. Ez alatt az öt év alatt, amíg a Misivel voltam, végig ott voltam. A cég aztán megszűnt.

Az a srác, akinél a konyhában laktunk, leköltözött Nagykáta mellé. Ott vettek egy tanyát, és meghívtak minket egy nyárra, hogy menjünk le. Szállást nem tudtak adni, viszont a mellette levő tanyán volt egy fiatal – most gondolkodóban vagyok, hogyan mondjam – fiatal nő, akivel összebarátkoztunk, és ott aludtunk nála. Tehát végül is ennél a vadidegen fiatal nőnél töltöttük a kéthetes nyári szabadságot. Úgy is, hogy mindemellett átjártunk a Misinek ehhez a haverjához. Aztán meg majdnem minden nyáron ott voltunk, vagy a Balatonon. Mert ott meg az egyik kollegájának volt telke, aki levitte a sátras utánfutót nyár elején, és aki éppen le akart menni, az lement hozzá Balatonudvariba. Áram volt, víz nem. Ilyen nagy, 25 literes kannákba kellett cipelni, de azzal sem volt gond, mert jött, megpakolta a kocsit vízzel, aztán fölhozta. Szóval

Gabi monológja

“Én, ha
bármilyen
születésem
től fogva
hajléktalan”

vagy ott töltöttük a nyarat, vagy Nagykátán, ennél a fiatalasszonynál. De az a nő csak ilyen megtúrt személy volt. Azért volt ott, hogy vigyázzon a tanyára. Semmit nem csinált azon kívül, hogy fenntartotta magát. Azért beszélek így erről a hölgyeményről, mert utána kikezdett Misivel, és én meg amilyen hülye voltam, öngyilkos akartam lenni emiatt.

Misi is szíves volt. Ő ugye a második szíves az életemben, és hát ő volt az, akibe az Öregen kívül még szerelmes voltam. Ők olyan egyformák voltak úgy belsőleg is. Mind a ketten sofőrök, mind a ketten szívesek. Szóval Misi is szedte a gyógyszereit. Akkor úgy írták ki neki, hogy júliusban már megkaphatta az augusztusit is, dátum nélkül, mert augusztusban a doktornő is elment szabadságra. Én meg fogtam magam, és szépen kiváltottam az Andaxinját. És igencsak beszedtem belőle 60 darabot. Aztán már csak a kórházban tértem magamhoz. De ebben benne volt Misi lányának is a keze, mert ő akkor ott aludt nálunk. És akkor kezdte mondani, hogy így a Kati, meg úgy a Kati – így hívták azt a nagykátai nőt. Mondta, hogy a Kati milyen jó, én meg milyen szemét vagyok, meg milyen szar vagyok. Én meg fogtam magam, fölkeltem, kimentem

Nemek közti
egyenlőtlenség

a borozóba, és megittam két deci bort. Utána visszamentem, kértem tőle nyugtatót, Rivotril. Én, aki életemben nem szedtem gyógyszert. Persze, hogy kiütött. Pláne még az ital is. Aztán másnap reggel fölkeltem, elmentem dolgozni – azt nem tudom, hogyan. Azt sem tudom, hogyan, de beszéltem az ellenőrömmel. Ő később mondta, hogy ha akkor megérzi rajtam az italszagot, abban a pillanatban kirúgott volna. De nem érezte. Csak látta, hogy nem vagyok magamnál. Válaszoltam értelmesen, de úgy keresztülnéztem rajta, mereven. Akkor végigcsináltam a munkámat. Nem tudom, hogyan. Ez mind a mai napig nem tiszta. Az ellenőr mindenhol mindent rendben talált. Akkor hazamentem, vissza az éjjeliőri lakásba, és bevettem a 60 darab Andaxint, és megittam rá egy hétdecis vilmoskörtét, amit Misi a névnapjára kapott. Ezután még visszaraktam az üveget a díszdobozba, be is ragasztottam – nehogy rájöjjenek, hogy én ittam meg. Nem tudom, milyen apropóból, mert sosem volt ez divatom. Nem voltam olyan zugivó, mint a nővérem, aki kifele sosem mutatta, hogy iszik. Ő mindig tökéletes háziasszony volt. Én nem. Ezért is voltam a szemében fekete bárány. Mindenesetre akkor visszatettem az üveget a helyére, aztán lefeküdtem aludni. És innentől kész.

Gabi monológja

“Én, ha
bármilyen kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

Utána két hétig kórházban voltam. Először az Erzsébet-kórházban, aztán átvittek a Dél-Pestibe. De akkor is úgy, hogy már a második héten mondtam a főnőknőnek, hogy ha török, ha szakad, én akkor is hétfőn dolgozni fogok menni. Ha az ereszcsonatán kell lemasznom itt a kórházban, én akkor is, hétfőn reggel dolgozni fogok. A főnököm mondta, hogy jó, rendben, semmi akadálya, várunk vissza, gyere. De akkor bejött a Misi, meg a, hát én úgy hívtam, hogy kölyke. Annyira nem kultiváltam, mert egy ilyen kis beképzelt, mimóza valaki volt. Őneki megvolt naponta a 2000 forintja, de ő eltartatta magát. Volt egy 51 éves barátja, ő meg volt 28 éves. A barátja naponta odaadta neki a pénzt, meg mit tudom én. Voltak ilyen dolgai, ami nem volt az én világom. Meg most sem az. Vele soha nem jöttem ki. Szóval bejöttek, és akkor mondta a Misi, hogy hát tudod, hogy oda akkor nem jöhetsz vissza! Hát mivel az egy cégnek a telephelye. Ők meg nem akarnak botrányt, meg balhét.

Na, akkor ez szép. Innen most nem tudok semmit se csinálni. Az orvosnő rendes volt, mert pénteken adta ki a zárójelentést. Szombat-vasárnap már nem adnak ki zárójelentést, de ő úgy írta meg, hogy vasárnapig bent lehessenek. Tehát

még kaptam plusz másfél napot, hogy tudjak valamit intézni. Vasárnap kijöttem a kórházból, és nem volt hova menni. Ott álltam, hogy most akkor mit csináljak? Ennek majdnem hat éve. 2005. december. December 8-án jöttem ki a kórházból. Misinek az egyik kollegája mondta, hogy jó, akkor menjek oda hozzá. Ahogy kijöttem a kórházból, találkoztam vele a Kálvária téren. Mondta, hogy menjek hozzá, maradjak ott. Takarítsak, csináljak rendet. De hát végül is ott azért úgy nem maradhattam, mert azt mindjárt rákenik az emberek, hogy persze, mert biztos a szeretőd. Meg hát Misinek volt a kollegája. És akkor mindjárt az megy, hogy milyen jó, hogy ez a nő közkezen forog, meg... idézőjelben, ilyen kurva státuszt adott volna, ami viszont nekem nem stílusom. Így aztán bekerültem a Dózsa György úti hajléktalanszállóra, fizetőszállóra, amit fizettem egészen 2006. szeptemberéig. Szeptember 10-én raktak ki. Akkor kerültem a Fűtött utcába, és ismerkedtem meg Gézával. Tehát végül is az az igazság, hogy nekem ezért nem volt sosem lakásom.

A törvényes férjemmel tavaly találkoztam. Úgy, hogy bementünk a Könyves Kálmán körút 84-be, az egy nappali melegedő. Oda mennek a

hivatalos levelek, és bementünk megnézni, hogy van-e posta. Mondtam Gézának, te, az ott nem a Némedi? Odamentem, hogy megkérdezzem a regisztrációnál. Azt kérdezi, mikor is született? Mondom '59.08.30-án. De, azt mondja, igen. Ő nem ismert meg. Elsétált mellettem. Én meg abszolút nem is vagyok rá kíváncsi. Amikor a gyerekeket mentem látogatni a Fóti Gyermekvárosba, akkor sem akartam a Némedivel összeakadni. Mert ha ott voltunk, összeverekedtünk. Aztán nem akartam, hogy a gyerekek lássák, ne ez maradjon meg bennük. Inkább nem mentem annyiszor hozzájuk. Úgy döntöttem, hogy ez nem a két gyerek világa. Most bárki azt mondhatja, hogy ez egy hülye kifogás, de nem akartam a két gyereknek a lelkivilágát tönkretenni azzal, hogy engedem látni azt, amiért végül is odakerültek, ahova kerültek. Így aztán inkább nem mentem hozzájuk. Bármelyik élettársamnak elmondom ezt, mindegyik azt mondja, hogy te hülye vagy. Miért lennék hülye? Azért, mert engedem, hogy két ember élje a saját életét? Én mondtam a gyerekeknek is, hogy nekem nincs jogom beleszólni az életetekbe, bármennyire is én vagyok az édesanyátok. Nincs jogom beleszólni az életetekbe, mert én nem akarom azt a hibát elkövetni, amit az én édesanyám. Hogy amikor

férjhez mentem, akkor azt mondta, hogy most már tudok dolgozni, akkor adjam oda is a fizetésem, mármint anyuéknak. Éljétek és alakítsátok úgy az életeteket, ahogy ti akarjátok. Ha úgy gondoljátok, hogy esetleg szükségetek van rám, akkor mindig megtaláltok, ha más nem, a Vöröskereszten keresztül. És ebben maradtunk, és én azóta nem láttam a két gyereket. Azóta nem is tudom, hogy mi van velük, hogy élnek-e, családot alapítottak-e?

Annyit tudok, hogy korábban a kislányom ott akarta hagyni a szakmunkásképzőt. Akkor mondtam neki, hogy ne csináld azt, amit a jóanyád. Járd végig azt az iskolát, kibírod. Nem viszket annyira a segged, hogy ne bírd ki azt a másfél évet. Még annyi volt neki hátra a szakmunkásképzőből. De a kislányom egy az egyben úgy néz ki, mint én, csak éppen jó pár évvel fiatalabb kivitelben. Meg ő kék szemű. A fiú, az meg inkább az apja, vékony, hosszú. Ő kijárta az iskolát, és a monori önkormányzatnál volt kertész. Mindemellett úgy a háttérből érdekelt, mi van velük, meg érdeklődtem utánuk, de mint édesanyjuk nem léptem föl. Persze ők is kérdezték, hogy de anyu, miért nem jöttél? Miért nem írtál? Mert gyerekem, nem volt hozzá jogom. Azt sem

Gabi monológja

“Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok hajléktalan”

tudtam, hogy énvelem mi lesz, nemhogy még veletek! És így biztosabbnak láttam, hogy jó helyen vagytok ott, ahol vagytok. Rendben, nyugodt körülmények közt, tisztán. Most jöttetek volna velem az utcára lakni? Vagy egyik nevelőszülőtől a másik nevelőapáig? Nem, gyerekek! Én ezt végigcsináltam, és nektek nem kívánom. Az, hogy én tudok rólatok, az egy dolog. De ahhoz, hogy én fölöttetek anyai jogot gyakoroljak, azt én már akkor elvesztettem, mikor hagytam, hogy ti bekerüljete a gyerekotthonba. Aztán ők kikerültek nevelőszülőkhöz. Egyikük Monorra, másikuk Monorierdőbe. Az apjuk aláírta a gyámhatóságon a lemondó nyilatkozatot. Velem is alá akarták, de én közöltem, hogy arról szó sem lehet. Nem vagyok hajlandó aláírni a lemondó nyilatkozatot, még akkor sem, ha nekem a gyerek-tartást ugyanúgy kell fizessem. Inkább fizetem a gyerektartást, de a két gyerek akkor is az enyém, és az én nevemet fogja viselni – mert ugye ha örökbe adják, akkor az örökbefogadó szülő átkeresztelheti. De az a két gyerek, akkor is Némedi gyerek marad. Ezzel együtt azt gondoltam, és ezt mondtam nekik is, meg a nevelőszülőknek is, hogy jobb ez így, hogy ott a családban szépen fölnőnek. Én a jogomat már elvesztettem rájuk. De akkor én vagyok a hülye? Nem!

Ha belegondolunk... ha valaki egy normális anya, akkor így gondolkodik. Ha meg nem, akkor ezzel kapcsolatban nem tudok mást mondani.

Nekem ott volt a mondat végére a pont: innentől család, és innentől vége. Nem sikerült, szét hullott, kész, nem lesz több. Nem is akartam soha többet családot. És nem is lett, hál' istennek. Így egy kapcsolat, hogy együtt élek valakivel, ez jó, meg elviselhető, idézőjelben elviselhető, de ebből bármikor kiléphetek, ha nem tetszik. Egy családból viszont nem lehet bármikor kilépni. Mert a két gyereknek nem mondhatom azt, hogy bocsi, de most otthagynom apádat, meg titeket is. Így viszont magamnak mondhatom, hogy na most akkor kilépünk innen. Meg tudom indokolni, hogy miért akarok kilépni, amikor azt mondom, hogy na jó, akkor kiléptünk. De hát két gyereknek ezt nem lehet. Még felnőtt gyereknek is nehéz elmagyarázni, nemhogy kicsiknek!

Annak idején még volt az a négy év család, amikor együtt voltunk a gyermekotthonban a húgommal, ami talán egy családi kapcsolat volt, de utána az is megszakadt, megromlott. Az ő élete is másfele ment, az enyém is. Így nem tudok olyan kapcsolatot mondani az életemben,

Gabi monológja

“Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok hajléktalan”

amihez különösen ragaszkodtam volna. És ez az, ami a sok gyermekotthonosnak hiányzik. Semmije nincs, amihez ragaszkodjon. Nincs, amibe kapaszkodjon, hogy ez csak az enyém. Lehetett bármilyen barátság, bármilyen szerelem az életében, azok egyszer úgyis véget érnek. Mindig benne van az, hogy sosem biztos, hogy ez örökké fog tartani, hogy örökké meglesz. Hiányzik ez a biztonságérzet. És ez megmarad élete végéig, akárhogy is csúri-csavarja.

Van, aki le tudja írni, mint például a nővérem is. Ő neki sikerült, de ő másképp is nőtt föl, mint én. Onnantól, hogy abbahagyta az általános iskolát, neki egész más volt a sorsa. Ő ugyanabban a gyerekotthonban volt 18 éves koráig. Neki nem úgy volt, hogy 14 évesen elkerült volna onnan, és utána el kellett mennie egy kollégiumba, mint nekem; hanem ugyanabban a gyermekotthonban volt 18 éves koráig. Onnan járt tanulni, és onnan ment aztán férjhez. Tehát neki megvolt az a folyamatosságérzése, hogy ő ott tartozik az otthonhoz, utána Attilához, utána a Jóska-hoz. És Jóska mellett meg tényleg családja volt.

Ma a húgommal csak akkor beszélek, amikor valamelyikünk jelentkezik. Ennek nincs pontos

időintervalluma, mert volt, hogy kéthetente beszélünk, volt úgy, hogy évekig nem. Most is, több mint nyolc éve, hogy utoljára beszéltem vele. Ő például nem is tudja, hogy én Gézával már öt éve együtt vagyok. A gyermekotthon után először amikor férjhez mentem, és megszületett a fiam, meg kiköltöztem a nővéremékhez, akkor mentünk le hárman, a nővérem, az akkori sógorom, meg én Oroszlányba a húgomhoz. Na, ott aztán megkaptam a magamét: hogy én négy évre eltűntem, feléje sem nézek, hogy ő már le van értékelve, és hogy mit képzelek én, hogy egyszer majd csak megjelenek, és ő a nyakamba ugrik, és hű de boldog lesz. Aztán a nővérem megbékéltette. Amikor 18 évesen följött Pestre, hajléktalan lett. Pedig ő végigjárta az iskolát, kitanulta a finommechanikai műszerész szakmát. Akkor megkeresett. Leveleztünk, de akkor megkeresett cím szerint, és ott lakott nálunk. Én mostam rá, pakoltam neki a cuccát, ha edzőtáborba kellett mennie – mert még Oroszlányban kajakozott, aztán azt Pesten is folytatta. Nekem kellett fejben tartani, hogy mikor, hol van verseny, arra mit kell pakolni.

Nemek közti
egyenlőtlenség

Gabi monológja

“Én, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

De aztán egy idő után úgy gondolta, hogy inkább önálló életet kezd, és elköltözött. Még letett egy szakácstanfolyamot, és abban mind a mai napig dolgozik. Akkor összejött a mostani sógorommal, akivel aztán tervezgetik az esküvőt. Dehát az az esküvő már több mint tíz éve terveződik. Vagy lesz belőle valami, vagy nem. Mindenesetre vettek maguknak egy kis házat, valahol Rákosborzasztón. Másfél szoba összkomfort, kertes ház. A fele a húgomé, fele a sógoré. Tehát még az sincs, hogy a sógorom kiteheti onnan – mert fele törvényesen az övé. Az utóbbi időben meg úgy alakult a kapcsolatunk, hogy ha akartunk egymástól valamit, akkor fölhívtuk egymást. Legalábbis én úgy voltam vele, hogy ha beszélni akartam vele, akkor fölhívtam. Nála ha valami gubanc van, el szokott tűnni. Majd csak akkor, ha minden stabil meg biztos, akkor jelentkezik. Vagy ha én éppen felhívom, hogy találkozni kéne, vagy beszélni kéne, mert régen láttalak, vagy mi van veled. De ha én nem megyek utána, akkor ő nem jelentkezik.

A húgommal még mindig szorosabb volt a kapcsolat, mint a nővéremmel. Sosem volt olyan, hogy valaha is számíthattunk volna egymásra. Én nemigen kerestem a nővéremet,

meg voltak gondjaim, problémáim vele. Például olyan dolgok, hogy a lányának volt a ballagása. De hogy én meg hogy kaphatok augusztusban tüdőgyulladást? Mert arról volt szó, hogy a ballagás után lesz egy ilyen családi összejövetel. A nővérem, a sógorom, a húgom, meg én. De én meg nem tudtam elmenni, mert tüdőgyulladásom volt, és neki ez rosszul esett – mert én biztos nem akarok elmenni, mert nem vagyok kíváncsi a családjára, mert én nagy ívben, nem tudom, mit csinállok a család közepébe. És ezért kilenc évig nem is beszéltünk aztán. Mind a ketten büszkébbek voltunk annál, mint hogy a másiktól bocsánatot kérjünk, vagy elismerjük azt, hogy mi hibáztunk. Végül is én tisztában voltam vele, hogy nem én hibáztam. Mert mondjuk, akkor nem adok ki majdnem kétezer forintot egy virágcsokorra, meg nyolcezer forintot egy aranynyakláncra.

Meg már korábban is nagyon összevesztünk egyszer. Az a sógorom, akivel akkor ismerkedtem meg, amikor még a nővéreméknél laktam egy rövid ideig a Némedi miatt, Attila, kint dolgozott Algírban két évet. Ott kapott egy ilyen kisagykárosodást. Bekerült a csepeli kórházba. Én akkor pont ott voltam náluk, és a nővérem

meg ott bent a kórházban mondta meg a sógor-nak, hogy bocs, de itt vége a dolognak. És akkor mondtam neki, nővérkém, ha te így, ha ennyire szemét vagy, akkor itt befejeztük. És akkor tíz évig nem beszéltünk. Én nem tudtam azt feldolgozni, hogy ő bent a kórházban mondja meg – mert várta volna meg azt, hogy haza menjen, és akkor mondja meg neki otthon. Aztán a végén mégiscsak én kerestem föl tíz év után. Szóval sosem beszéltünk rendszeresen. A húgom járt hozzájuk. És akkor mondta, hogy ez van, az van, amaz van, és ha valahogy úgy éreztem, hogy meg kéne beszélni a nővéremmel ezt a dolgot, akkor fölhívtam. Ő soha nem keresett. Meg egyszer jártam úgy, hogy elmentem hozzájuk – akkor is úgy volt, hogy nem volt hol aludnom, és kimentem hozzá Csepelre. Beszélgettünk, beszélgettünk, és este fél tízkor megkérdezi, hogy nem akarsz hazamenni? Megkérdeztem tőle, hogy szerinted hova? Akkor még utána beszélgettünk, és ennyiben maradt a dolog. De akkor egyszer csak azt mondja: na jól van, akkor most már menjél haza. Tehát ennyire volt köztünk kapcsolat. Vagy ennyire nem volt kapcsolat. Mindig én voltam neki a fekete bárány a családban, mert őneki ugye sikerült a házassága. Az első úgy, ahogy...Na mindegy, ő dolga. Utána a második

házassága meg 26 év után sikeredett. Akkor vette feleségül a mostani sógorom. Már a lányuk is nagy, felnőttkorú volt, mikor beleegyezett abba, hogy feleségül megy a Jóskához. Hát nem sokáig élvezte a házasságát. Rákos lett, és két éve meghalt.

Egyébként ez is érdekes fintora az életnek, hogy a nővérem, aki világ életében pátyolgatva volt, családban volt, rendezett körülmények között élt, rákban halt meg. A húgom, aki világ életében pátyolgatva volt, családja van, lakása van, mit tudom én, neki kétszer volt infarktusa. Itt vagyok 46 évesen, se kutyám, se macskám, van két pusztám, magyarul, én meg itt vagyok épen, egészségesen. 46 év alatt egyetlen egyszer voltam úgy kórházban, hogy beteg voltam. Amikor tavaly júliusban a Margit-szigeten megszűnt Gézával a munkahelyünk, utána kaptam egy trombózt. De azt is azért, mert a Margit-szigeten, mire az ember kétszer körbегyalogolja, összeszedi a 8 órás műszakban a szemetet, megtesz vagy 15 kilométert. És ezt fél éven keresztül, napról napra – szombat, vasárnap kivételével minden nap. Aztán megszűnt a munkánk, kimaradt ez a napi edzés, menet. Utána kaptam egy trombózt. Leállt az egész, besűrűsödött a vér.

Gabi monológja

“Én, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

És ezzel voltam hat napig kórházban. Ők pedig tényleg, akik pátyolgatva, babusgatva vannak, mit tudom én, azok meg... Érthetetlen. És egyébként ami még érdekes, hogy amikor bekerültünk bármilyen szállóra, a Dózsa György út után a csepeli szállóra, ott rühes lettem; aztán a budaörsi szállóra, ótvaros lettem. Amikor meg kint voltunk a szigeten, vagy ahol most vagyunk, semmi bajom sincs. Pedig azt mondaná az ember, hogy ha kint van, akkor jobban össze tudja szedni ezeket. Pedig nem. Bekerülök egy ilyen zárt térbe, ott biztos, hogy elkapok valamit. Mondtam a Gézának, csináltatni kell egy vitrint, és ha szállóba akarunk menni, akkor engem be kell rakni a vitrinbe, hogy biztosan ne legyek beteg.

Amikor ótvaros lettem, több mint három hétig ilyen szájmaszkkal jártam. Amikor meg a Dankó utcába kerültem, az a Fűtött utca, akkor tetves lettem. Én, aki életemben nem voltam tetves – pedig anyuéknál olyan kosz volt, hogy az valami eszméletlen. Fél méterre lehetett csak kinyitni az ajtót, mert egyébként nem ment tovább a rengeteg koszos ruhától. Ott nem volt semmi bajom. Aztán bekerülök egy szállóba, és mindjárt tetves leszek. Aztán mehetek a nőgyógyászatra. Amikor szóltam a szocmunkásomnak, hogy nézze, így

Nemek közti
egyenlőtlenség

jártam: hát, mit csináljak vele? Közösén mossák az ágyneműt. Na, mondom, akkor én itt befejeztem a közös ágyneműzést. Elmentem, vettem magamnak két garnitúrát, és azt használtam. Utána semmi bajunk nem volt. Ez a közös mosás is egy olyan dolog, hogy összemosnak mindent. Például ha valakinek van ruhatetűje, azt ugye nem szedi ki a melegvíz. Az ott megtapad szépen a mosógépben, és a következőnek is átmegy a ruhájára. Csodálkozik, hogy két nap múlva miért vakarózik. Szóval ez a legnagyobb veszélye ennek az egész ellátórendszernek.

A Könyvesen lehet úgy mosni, hogy én pakolom be a ruhát, én szedem ki. Akkor megnézem, hogy előttem ki mos. Hogy utánam ki mos, az engem nem érdekel, mert én tudom, hogy milyen vagyok. Az a lényeg, hogy előttem ki mos, és ha esetleg olyan az illető, hogy ha az ember adna neki egy pofont, odaragadna a keze, akkor azért az már sok – az ilyeneket általában már a nappali melegedőkből is kinézik. Nemigen tűrik meg az ilyen embereket. Addig cikizik, hogy csináljon már magával valamit. Vagy fürödjön meg, vagy menjen kifelé, de ott ne legyen, mert egyszerűen képtelenség mellette megmaradni. És ő is hajléktalan. Ugyanolyan

Gabi monológja

“Én, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

hajléktalan, mint én, csak ő már föladta a reményt. Ő már úgy gondolja, hogy az életével úgysem fog tudni mit kezdeni. Leéli úgy, ahogy van, csak a napi kis piája meglegyen. És van a másik fele, aki viszont küzd azért, hogy ez csak egy állapot, amin változtatni kell. És pont erről szól A Város Mindenkié csoport is, amiben benne vagyok, hogy ezen az állapoton változtassunk. Nem az a célunk, hogy a hajléktalanokat ilyen tömegszállókra vagy kaszárnnyába bezúfolják, hanem az, hogy próbálják nekik megteremteni azt az életfeltételt, amivel élni lehet. Tehát hogy ilyen, ami a Dankó 15-ben van, ne legyen. Oda érdemes egyszer bemenni: 100 ágy van egy helyen, és ilyenkor, krízis idején 100–120-an vannak egy teremben. Ott van alkoholista, nő, férfi ... és akkor azt mondják, hogy van elég hajléktalanszálló... Azért álljon meg a menet! Ne így! Az tényleg az ellátás legalja. A rendőrök is oda viszik be, ha találnak egy hajléktalant. Nem kell fizetni, de ott három zuhanyzó, meg két WC van majdnem húsz nőnek. Úgy néz ki, hogy ha bemegy az ember, van a női rész, de az nincs leválasztva semmivel – az csak egy galéria –, a többi meg már a férfi részleg. Kétszintes ágyak. A galériára végül is férfi nem mehet föl, még rendőr sem, csak nő. Azt szigorúan veszik. De emiatt van az is, hogy a párok

csak este tízig lehetnek együtt. Aztán tíz órakor odamegy a szocmunkás, hogy menjen a helyére, legyen szíves.

Azért így is van balhé. Nekem is volt gondom, de az volt a legrövidebb kapcsolatom – három hónapig tartott. Mikor kikerültem a Dózsáról, és mentem a Fűtött utcába, akkor volt ott egy srác. Hát, kokettáltunk. Mikor rájöttek, hogy idézőjelben összejöttünk, akkor kezdtek volna macerálni, hogy miért pont ő, miért vele kezdem ki? Meg amúgy is, jó nő vagyok. Szóval így esténként jött ez a hülye hozzáállás. De mindig csak olyankor, amikor a srác nem volt ott. Ha ott volt, akkor csend volt. Aztán egyszer ez is annyira összevert, hogy igencsak át kellett mennem az orvoshoz. Nem láttam a fél szememre. Volt is rajtam egy fekete szemkendő. Megkérdezte a doktor, mit csináltam? Hát, mondom, leestem a padlásról. És kérdezte, hogy hívják azt a padlást...? Úgy is volt, hogy rámeleg a fél szemem, de hál' istennek nem. Így aztán kitiltották azt a srácot. Utána ugyan már együtt voltunk Gézával, azon gondolkodtam, hogy kérek a rendőrségtől egy távolságtartási végzést – hogy egy bizonyos területen belül ne jöhessen a közelembe. De aztán meggondolta magát, és úgy döntött, hogy

Gabi monológja

“Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok hajléktalan”

neki nem éri meg. Azóta aztán ha találkozunk, köszönünk egymásnak, ő jobbra, én balra, azt ennyi.

Nekem minden kapcsolatam, aminek így vége lett, továbbra megmaradt beszélőviszonynak. Ugyanúgy beszéltem Misivel is, Zolival is – mind a mai napig, ha találkozok vele, köszönünk egymásnak, ő jobbra, én balra. Soha nem váltam el egyiktől sem haraggal. Nem maradt túske a szívemben, és lehet, hogy azért volt könnyebb elviselnem ezt az egészet. Azért könnyebb, mert nem tudok haragudni senkire. Az anyámékra sem tudok haragudni azért, mert így alakult. Valahol meg tudtam őket érteni akkor, amikor már én is elkezdtem inni. 16 éves koromig egy kortyot sem ittam. Csak amikor terhes voltam a kislánnyal, a Némedi meg nekem jött a nagykéssel. Akkor már ott volt a fiú is. Elhordott mindenfélének: hogy én nem foglalkozom a gyerekkel, meg a szaros pelenka, meg a nagyanyja mossza a pelenkát... és én valahogy jogtalannak éreztem az egészet. Hazavittem az italát, hogy tényleg otthon, ott üljön le a TV elé, igya meg, foglalkozzon a gyerekkel. De ő fogta magát, hogy nem kell nekem a bűdös piád, majd ha hazajöttem, megiszom; meg különben is jobban érzem magam a kocsmában

Nemek közti
egyenlőtlenség

a haverokkal, mint veled. Na, ekkor ittam meg egy stampedli barackpálinkát, meg egy fél pohár sört, és olyan részeg lettem tőle, hogy a konyhából nem tudtam bemenni a szobába – pedig csak egy küszöb volt. Aztán utána sokáig nem ittam. Már nem is tudom, miért kaptam rá. Valami buli volt, és akkor persze ment a cukkolódás, hogy nem vagy te antialkoholista, meg nem mersz inni... Egy tizenegynéhány éves fiatalnak mi kell még? Utána meg már amikor nagyon belemerültem az italba, akkor azt mondtam magamnak, hogy vagy most megállok, vagy akkor innen nincs tovább, csak lefelé. És hát, el ne kiabáljam, ezt eddig háromszor sikerült életemben megállni. Tehát végül a legaljáig soha nem jutottam. Pláne azóta, mióta volt az öngyilkossági kísérletem... Azóta meg úgy vagyok vele, hogy ha marad rá, akkor megiszom. Ha nem, akkor inkább legyen meg a kajám, a cigarettám, és majd utána. Ha nincs rá pénz, akkor nem iszom. Anélkül megvagyok, de élelem meg cigaretta nélkül nem. Meg kávé nélkül sem, hozzáteszem. Soha nem voltak olyan nagy igényeim, hogy nekem luxuslakás meg kocsni kell; aranyóra, meg van Gogh-kép a szobafalra. Csak annyi, amennyiből én fönn tudom önmagam tartani. Azt viszont mindig előteremttem magamnak. Ezért nem értettem sose

Gabi monológja

“Én, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

azt, amikor a prostituáltak vagy a bűnözők arra hivatkoznak, hogy mert ők nevelőotthonban, intézetben nőttek föl. Könyörgöm, én is ott nőttem föl, mégsem lettem bűnöző, mégsem lettem prostituált, és megállok a saját lábamon. Mindamellett mondom, hogy én életemben nem voltam egyedül.

Azért érdekesek ezek a kapcsolatok a hajléktalanok között is, mert van – hát mondjuk ez a ritkább eset –, hogy valaki úgy váltogatja a párját, mint más a fehéreneműjét, de azért ezek általában olyan összetartó kapcsolatok. Hosszabb távúak. Mondjuk itt a kényszer is összetartja az embereket, mert egy nőnek egyedül azért sokkal nehezebb kint az utcán, mint egy férfinak. Jobban ragaszkodik a másikhoz, mert tudja, hogy biztonságban van. Kitart mellette, mert ha valaki bántani akarja, akkor megvédi. Mert egyszer a részeg fiataloktól kell eltűnni az atrocitásokat, akiknek egyszerűen lehet, hogy csak olyan hangulatuk van, és két literes, tele sörös flakonokat hajigálnak rád, ezzel szórakoztatják egymást; máskor meg más, részeg hajléktalantól kell tartani. Ugyanolyan hajléktalan, mint te, de azt hiszi, hogy azért, mert neki egy csomag dohánnyal több van, akkor ő már ki, ha én nem?

Nemek közti
egyenlőtlenség

És akkor mindjárt neki lehet ugrani a másiknak. Vagy pont azért ugrik neki, hogy elvegye tőle azt a csomag dohányt, amivel a másiknak van több. De az is van, hogy szerintem egy férfi több mindent meg tud szerezni, elő tud teremteni, mint egy nő. Egy férfi bátrabban odamegy kéregetni, vagy bátrabban belenyúl a kukába, hogyha éppen üveget szednek, mint egy nő – mert egy férfit nem néznek le annyira. Egy férfi hajléktalan, az megszokott, idézőjelben, megszokott dolog. Azt viszont még mindig nem tudja a társadalom elfogadni, hogy egy nő is lehet hajléktalan, és egy nőnek ugyanúgy meg kell élnie, mint egy férfinak. Pedig a hajléktalanoknak most már körülbelül az egyharmada nő.

De akárhogy is vesszük, valahol hiába él társas kapcsolatban az ember, egy bizonyos része mindig magányos marad. Ha hajléktalan, nem tud annyira föloldódni egy kapcsolatban – mert ha lakásban lakik, akkor bátran el tud menni; akkor nem kell attól rettegnie, hogy na most tűnik el mindenem, mert betörnek, meg elviszik. Nem marad semmi, csak az, ami rajtam van. Tehát ez a napi rettegés az utcán élőknek, ez megfojtja a kapcsolatot. Hiányzik az a biztonságos háttér, hogy most nyugodt lehetek, mert el tudok

Gabi monológja

“Én, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

menni bárhova. Ez végül is egy nagyon rossz oldala a párkapcsolatnak, és a hajléktalanságnak is. De a hajléktalanságnak, ennek az utcán vagy szállón élésnek, ha az ember akarja, megtalálhatja a jó oldalát is. Visszatérve a Margit-sziget-hez, és hogy mi kint aludtunk, amikor ott dolgoztunk: reggel arra keltünk, hogy a mókus a fejünkhöz vágja a mogyoróját; meg hogy a madarak csicseregnek. Vagy amikor a sündisznó éppen fölmászik a padra, és így néz velünk szembe, hogy na most mi van? Itt ült a mellkasomon, és nézett velem szemben, hogy mi van? Szóval vannak ezek az apró dolgok, amik valamivel könnyebbé teszik a helyzetet. Ezek, amik nem hagyják el az embert, hogy na most aztán már csak az ital, és akkor nincs tovább. Ezek tartják az emberben az erőt, hogy lesz azért ez még jobb is. Ezzel szemben egy rossz egy házasságnál, ott nincs jó oldal. Nem tudja az ember azt mondani, hogy na ez most egy szép emlék. Igen, ami volt előtte, amikor összeházasodtak. De amikor kiszolgáltattott valaki, akkor már nem tud mit csinálni, akkor már semmi szépet nem talál benne. Ez még a hajléktalanságnál is rosszabb. Mert így az ember, ha hajléktalan lesz, csak a lakását veszti el. Egy ilyen házasságban viszont elveszti az önbecsülését,

a bizalmát, és egyszerűen magába fordul. Még jobban magába fordul, mint egy hajléktalan. És akkor már nem bízik senkiben, akkor már nem érdekli semmi, csak a napi robot, és akkor persze, hogy előbb-utóbb belefásul. Ebből jönnek az öngyilkosságok. Ezért mondtam, hogy én már úgy vagyok vele, hogyha rám egy férfi kezét emelt, akkor elmentem, felejtük el egymást. Ő megy jobbra, én balra, nekem elég volt a férjem. És ma már úgy vagyok vele – pedig nem vagyok egy szépség, aki után kapkodnának –, hogy akkor inkább maradok egyedül. Akkor tudom azt, hogy nem arra megyek haza, vagy nem arra ébredek föl, hogy éppen repül a pofon. Nem kell attól remegnem, hogy most hogyan jön meg, részeg lesz-e, nekem ugrik-e, megint mibe fog belekötni, miért balhézik? Én ezt valahogy nem tudom elviselni, mert egy férfi sem különb semmivel, mint egy nő. Csak azért, mert őrajta nadrág van? Rajtam is van nadrág. Szóval ez egy ilyen dolog. És ha az ember nagyon akar valamit, akkor végül is el tudja érni.

Azok a hajléktalanok, akik hisznek és bíznak benne, hogy jobb lehet, és tenni is akarnak ezért valamit, csatlakozhatnak A Város Mindenkié csoportjához – mert egyedül senkinek nem megy –,

és ez a csoport végül is célt ad az embernek. A csoport azt akarja elérni, hogy a hajléktalanok visszakerüljenek a társadalomba, és hogy éreztessék, a hajléktalanok ugyanúgy embernek számítanak, mint bárki más. Ezért veszélyes most az, hogy április 15-től megszűnt a ki-lakoltatási moratórium. Hány százan fognak így az utcára kerülni? És még a kormány is elvesz abból a pénzből, ami van – hát nem mindegy, hogy 566 milliót ad, vagy 66 milliót, mert 500 millió még kell a mittudomén milyen irodának a felépítésére. De azért haljon 1100 ember éhen kinn az utcán, vagy kerüljön ki az ellátásból, mert egy irodaháznak fel kell épülnie? Ez egy vicc.

Nekünk most három vonalon megy a munkánk. Van a Köztér Munkacsoport. Ők foglalkoznak az utcán élő hajléktalanok gondjaival, problémáival. Tehát az illemhelyekkel, a közterület-felügyelőkkel, a rendőrökkel, az utcai szocmunkásokkal. Beszélni próbálnak a fővárosi és kerületi polgármesterekkel ezekkel kapcsolatban. Egy másik, az Ellátás Munkacsoport a különböző intézményekben élő hajléktalanok gondjaival, problémáival foglalkozik – hogy ne az legyen a legfőbb kérdés, hogy csótány van

Nemek közti
egyenlőtlenség

a szállón, hanem hogy például XYZ-t miért lakoltatják ki, amikor semmit nem csinált. A harmadik pedig a Lakhatási Munkacsoport, ami azt nézi, hogy aki még lakásban lakik, de már ilyen félig bent, félig kint, az mit tehet az üres lakásokkal; hogy az önkormányzat miért nem viszi tovább a szociálisbérlet-rendszert; meg számon kéri, hogy miért van az, hogy rengeteg ingatlan van befektetők kezében, mégis inkább hagyják lepusztulni azokat, ahelyett, hogy fölüjítanák, vagy a hajléktalanokkal kötnének egy olyan szerződést, hogy ők fölüjírtják, és aztán laknak benne úgy, hogy fizetik a rezsit. Tehát miért állnak üresen az épületek?

Sokszor azt mondják erre, hogy mert mi ingyen akarjuk ezeket a lakásokat odaadni a hajléktalanoknak. Nem! Egy hajléktalan is tud dolgozni: van köztük villanyszerelő, vízszerelő, gázvezeték-szerelő, parkettás, műbútor-asztalos, kőműves, és megcsinálják önmaguk, maguknak – mert az egyik megy segíteni a másiknak, az vissza, az a harmadiknak; odavissza segítenek egymásnak. Ez ilyen kölcsönös körforgás. És megcsinálja a hajléktalan. Adjanak hozzá teret! Ne az legyen, hogy na te egy bűdös hajléktalan vagy, és akkor takarodj! Adjanak hozzá teret,

Gabi monológja

“En, ha
bárki kérdezi...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

és megoldjuk. Csak sajnós az az általános társadalmi megítélés, hogy egy hajléktalan csak bűdös lehet, meg részeg. Aztán csodálkoznak rajta, amikor azt mondom, hogy igen, én is hajléktalan vagyok. Én merem vállalni, hogy az vagyok. Az, hogy valaki hajléktalan – nekem legalábbis ez a felfogásom –, csak egy állapot, amiből az ember előbb-utóbb, ha akar, meg úgy adódnak a körülményei, ki tud lábalni. De ahhoz akaraterő is kell. Mikor valaki föladja, amikor már semmi nem érdekli, már az sem, ha az utcán, aki elmegy mellette, leköpi vagy belerúg, akkor az már tényleg a legalja, a legvége mindennek. Ezért látni az utcán ezeket a csöveseket – hogy így fogalmazzak, mert máshogy nem tudom megfogalmazni –, akik már mindent föladtak. Végül is ennek a csoportnak ez célja: hogy ezeket az embereket is fölrázza, hogy hé, te is ember vagy, ugyanolyan, mint a másik vagy a harmadik. Ne az legyen, hogy mert valaki hajléktalan, abba bele kell rúgni. Sokan azt hiszik, hogy csak az a hajléktalan, akiket kint az utcán lehet látni. Ezért szoktuk mindig azt mondani, hogy egy hajléktalannak alapvetően nem pénzt kell adni, hanem beszélgetni kell vele – hogy érezze, hogy ő is ember; hogy rá is szüksége van még valamilyen mértékben a társadalomnak;

hogy ne a pia legyen a jóbarátja, ez a flakonos trutyi, ami tönkreteszi. Ugyanúgy tagja a társadalomnak, mint a többiek.

Ami a csoportunk szerint nem jó, mert végül is nem jó, de azért elfogadható ellátás lenne, az olyan, mint például a menedékház kint Budapesten. Ott úgy van, hogy igaz, hogy ötven vannak egy szobában, de minden ágy le van választva. Tehát van egy magánszférája mindenkinek, hogy innentől eddig, ettől a faltól eddig a falig az enyém, és itt azt csinálom, amit én akarok. És ha nem akarok társalogni senkivel, akkor nem társalgok. Ha társalogni akarok, akkor kiülök közepre, és beszélgetek. Ez sem tökéletes megoldás, de elfogadható. Ezek a fizetőszállók úgy működnek, hogy havi nyolcezerértől egészen huszonvalahány ezerig lehet fizetni – attól függően, hogy melyik szálló milyen szolgáltatást nyújt. Van például a Szobabérlők Háza, ott ha valakinek van egy 9 négyzetméteres szobája, közös konyha, közös fürdő, közös WC – tehát ez még valamennyire elfogadható –, akkor fizet érte olyan 20 ezer forintot. Internet-hozzáférés van több szállóban: többek között a Dózsán is, a Fehér közben, az Éles saroknál. Csak nem biztos, hogy hozzá

Gabi monológja

“Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok hajléktalan”

lehet férni, mert ugye annyian vagyunk, hogy sorba kell állni, és ha éppen 5 óráig nem férünk be, akkor megint várni kell egy napot. Ezért is működünk úgy, hogy minden munkacsoportban van egy nem hajléktalan tag is – mert a számítógépekhez való hozzáférés, e-mailezés, mit tudom én, nekik könnyebben megy.

A mozgalom egyelőre csak budapesti szintű, de voltunk már lent Kecskeméten, Pécsen, Vácott. Tehát megpróbáljuk vidéken is kialakítani ezeket az önálló kis szervezeteket, amik aztán, ha kialakulnak – hát most még csak alakulgatnak –, akkor azoknak a vezetője minden hónapban följön egyszer Pestre, és beszámol a csoportnak, hogy mi és mint van. De úgy gondoltuk, hogy az ő munkájukba, ha már megalakult a sejt – mert úgy hívjuk őket –, nem szólunk bele. Csak irányelveket mondunk, hogy az elején merre induljanak, miként induljanak. Megbeszéljük, hogy mi a központi magnak az elképzelése a további félévre, tehát a hosszú távú célokkal kapcsolatban. Megbeszéljük, hogy nekik mi az elképzelésük, és akkor a kettőt egyeztetjük. Viszont kell egy mobil egység is, ami mozgatható, hogy ha valami rendezvény van náluk, vagy itt Pesten – akkor ahol nagyobb szabású, oda lehet

Nemek közti
egyenlőtlenség

küldeni az embereket. Nekünk most ez az elképzelésünk, effelé indultunk el.

Gézával mi az Ellátás Munkacsoportnak szoktunk segíteni, de ott csak mi ketten vagyunk, akik éppen nem dolgoznak – mert lejárt a szerződésünk. Rajtunk kívül az összes többi hajléktalan dolgozik. Egy ember van, aki betegállományban van. Géza hivatalos helyen, egyik oldalról, most azért nem tud elhelyezkedni, mert ha megtudják, hány éves, azt mondják, túl öreg. Ez egy kifogás. Mivel a lakcímkártyájára hajléktalanszálló van írva, azt a legtöbb munkaadó nem szereti, és azt találja kifogásként, hogy túl idős. Államilag sem szívesen foglalkoztatnak hajléktalant, de maszekként sem. Maszekként pláne, hogy nem. Ő inkább feketén foglalkoztat, mert akkor a hajléktalan úgysem tudja följelenteni. És akkor vagy kifizeti, vagy nem. Be sincs jelentve, úgysem mer szólani. A legtöbb maszeknél így működik: ledolgozza az ember az egy hónapját, az ugye a próbaidő, utána fizetést kéne adni. Akkor a főnöke azt mondja előtte való nap, hogy ki van rúgva. Másnap bemegy a pénzéért, az meg közli vele, hogy miért, hát nem is dolgozol itt. És ezt megcsinálják. Ennek 90 százaléka építőipari munka, meg konyha. Tehát az emberkék

Gabi monológja

“Én, ha
bármilyen...
a születésemtől
fogva vagyok
hajléktalan”

mosogatnak reggel 8-tól este 8-ig – feketemosogató, fehér mosogató, mikor melyik –, aztán nincs fizetés. Pedig ott azért igencsak kell emelgetni, meg rohanni. Amellett, hogy mosogatnak, még kell zöldséget, répát pucolni, krumplit hámozni. Ez mind benne van abban a 12 óra munkában, és általában, ugye, fillérekért – ha kifizetik. Az esetek 90 százalékában a hajléktalanokkal csinálják meg azt, hogy nem fizetnek. 10 százalék az, aki nem hajléktalan. Velük is megcsinálják, de velünk, hajléktalanokkal, inkább. A hajléktalanoknak van külön Munkaügyi Központ, külön orvosi ellátás. Ez diszkrimináció. Egy olyan dolog, mintha azt mondanánk, hogy külön cigány orvosi ellátás kellene. Pedig mi ugyanolyan emberek vagyunk, mint bárki. Magyarországon születünk, és magyarok vagyunk. Az is például, hogy ha a lakcímkártyán az van beírva, hogy VIII. kerület, közterület, az azt jelenti tulajdonképpen, hogy Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgár. De miért nem vagyok én magyar? A hajléktalanszállókban mindenfajta megkülönböztetés tilos. Volt, akit azért rúgtak ki, mert azt mondta a másoknak, hogy köcsög. Lehet, hogy az volt, de akkor sem mondtunk ilyet a másoknak. Tehát ott mindenféle megkülönböztetést komolyan vesznek. Miért

nincs ugyanez nagyban, a magyar társadalomban, hajléktalan és nem hajléktalan között? Én mindig valaki más lakásában laktam, vagy albérletben, vagy szállón, ezért most már mindig azt mondom, hogy én a születésemtől fogva vagyok hajléktalan... És hogy megalakult ez a csoport, már tényleg úgy vagyok vele, hogy tegyünk azért, hogy mások ne járjanak így. Vagy legyen nekik könnyebb, mint nekem volt ez a 46 év.*

Gabi monológja

“Én, ha bárki kérdezi... a születésemtől fogva vagyok hajléktalan”

* Gabi 2015 májusában elhunyt.

KRIMINALIZÁCIÓ, BEBÖRTÖNZÉS

➤ Loïc Wacquant: A szegénység büntető szabályozása

Loïc Wacquant:

A SZEGÉNYSÉG BÜNTETŐ SZABÁLYOZÁSA A NEOLIBERALIZMUS KORÁBAN¹¹

KÉRDÉS: Hogyan váltak a börtönök a fejlett országok egyik központi intézményévé, miközben a bűnözés nem nő, hanem inkább csökkenőben van?

VÁLASZ 1: A rendőrség és a bíróságok társadalmi szerepe nem az, hogy választ adjanak a növekvő bűnözésre, hanem az, hogy kezeljék az olyan, egyre súlyosbodó társadalmi problémákat, mint a tartós munkanélküliség és az etnikai feszültségek.

Kriminalizáció,
bebörtönzés

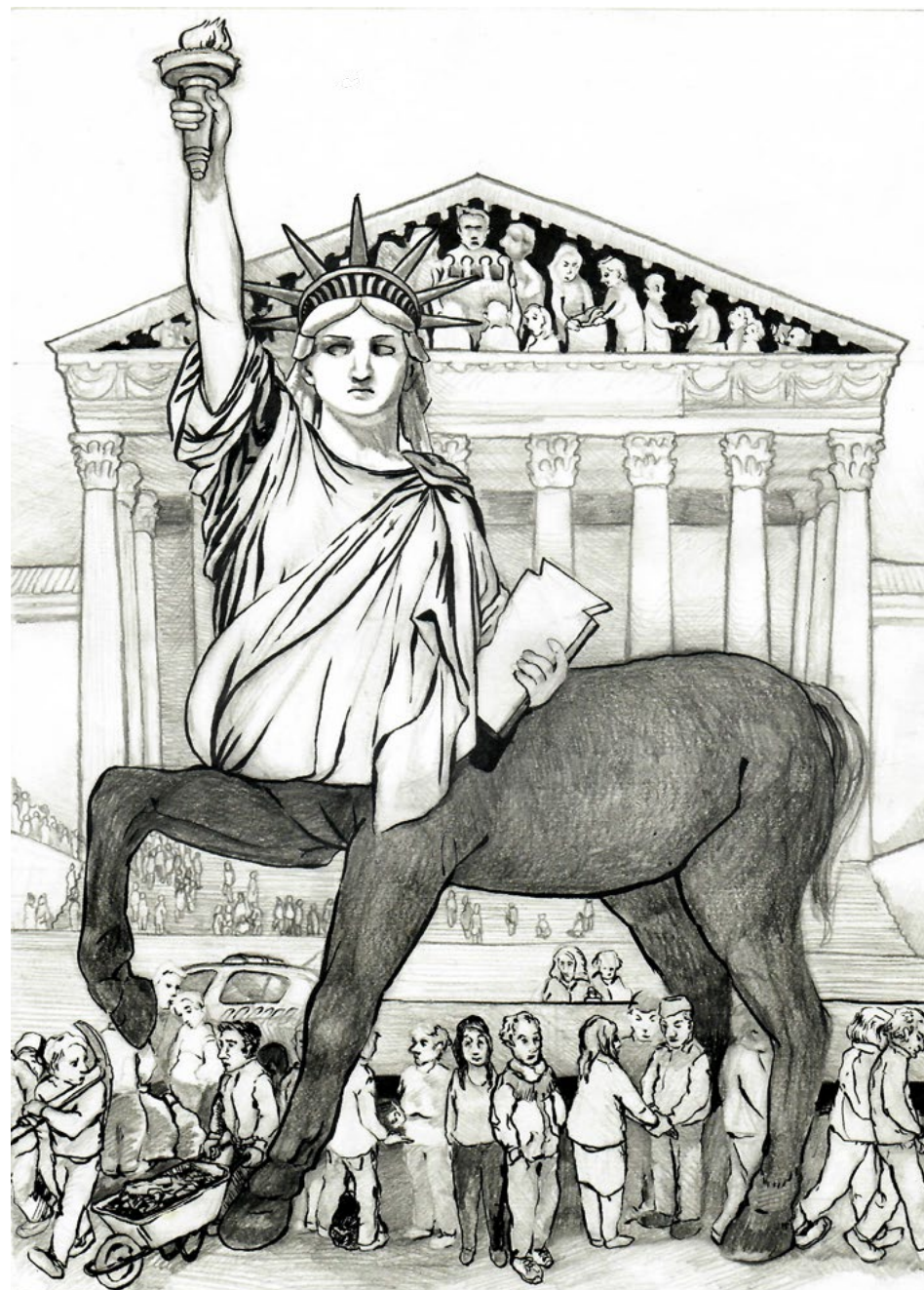
VÁLASZ 2: A szociális intézmények és a büntető intézmények mára szorosan összefonódtak és így akarnak választ adni a társadalmi problémákra.

VÁLASZ 3: A szegény emberek munkára kényszerítése és bebörtönzése egyre intenzívebbé válik és össze is kapcsolódik. Ez elősegíti a neo-liberális kapitalizmus virágzását.

¹¹ A teljes szöveg eredetileg megjelent: Loïc Wacquant:

The punitive regulation of poverty in the neoliberal age.

<https://www.opendemocracy.net/author/lo%C3%AFc-wacquant>

1: A rendőrség és a bíróságok társadalmi szerepe nem az, hogy választ adjanak a növekvő bűnözésre, hanem az, hogy kezeljék az olyan, egyre súlyosbodó társadalmi problémákat, mint a tartós munkanélküliség és az etnikai feszültségek.

Azt gondolhatnánk, hogy a növekvő bebörtönzés a növekvő bűnözés eredménye. Az adatok viszont nem ezt mutatják. Az Egyesült Államokban 1975-ben 10.000 bűncselekményre 21 bebörtönzés jutott, a 2000-es évekre ez a szám 125-re nőtt. Tehát az elzárásos büntetések száma hatszorosára nőtt! Miközben a statisztikák azt mutatják, hogy a bűnözés mértéke egyáltalán nem nő.

Ebből arra következtethetünk, hogy a büntető intézmények a mai társadalomban nem csak a büntetés célját szolgálják, hanem más feladatokat is ellátnak. Egyrészt, a börtönök kordában tartják azokat a konfliktusokat, amiket a munkanélküliség, a gazdasági ellehetetlenülés és az egyre növekvő etnikai feszültségek okoznak, másrészt pedig fegyelmezik a kiszolgáltatott rétegek egyre elkeseredettebb tömegeit. A börtön a mai társadalomban három alapvető feladatot lát el:

- 1.** bizonytalan bér munkára kényszeríti a munkásosztályt;
- 2.** elraktározza ennek az osztálynak a leginkább lázadó vagy feleslegesnek tartott tagjait;
- 3.** fenntartja az állam tekintélyét és ennek a tekintélynek a segítségével védi az érdeemesnek tartott rétegek biztonságát.

Nyugat-Európában kicsit más a helyzet, de itt is hasonló irányba tartanak a társadalmak. Itt is növekszik a bebörtönzések száma és növekszik a rendőrség hatalma, valamint bővül a rendészeti szervek hatásköre. A lecsúszó településeken és városrészekben az állami intézmények a biztonsággal kapcsolatos pánikkeltéssel és a bűnüldözéssel vannak elfoglalva, ahelyett, hogy az egyre súlyosabb munkanélküliséget kezelnék.

Az európai városokban nem zárnak olyan sok embert börtönbe, mint az Egyesült Államokban, viszont a rendőrség hatalma itt is jelentősen megerősödött. Franciaországban például a bebörtönzések száma csak harmadával nőtt 2000 és 2010 között, viszont a letartóztatások és előállítások száma ugyanebben az időszakban háromszorosára nőtt. Fontos különbség az USA

és Európa között, hogy Amerikában a büntető intézkedések látványos növekedésével párhuzamosan egyre gyengülnek a szociális ellátások. Noha Európában a szociális háló továbbra is viszonylag erős, itt is lényeges átalakuláson megy keresztül.

2: A szociális intézmények és a büntető intézmények szorosan összefonódtak napjainkra és így akarnak választ adni a társadalmi problémákra.

Az elmúlt évtizedekben a szociális ellátások komoly átalakuláson mentek keresztül szerte a fejlettnak tekintett világban. Egyre csökkennek a jóléti támogatások, ma már az embereknek egyre kevésbé van joguk különböző pénzsegélyekhez, ehelyett egyre erősebb rajtuk a munkakényszer – ahhoz, hogy állami támogatást kapjanak, kötelező (köz)munkát végezniük, ami a leggyakrabban nehéz, megvetett, alantasnak tekintett munkát takar. A büntető intézmények megerősödése ugyanennek az éremnek a másik oldala. A kettő együtt (a munkakényszer és a rendészeti fellépés) satuba szorítja a szegény embereket egy olyan korban, amikor a társadalmi egyenlőtlenségek egyre mélyülnek és egyre többen csúsznak le a teljes létbizonytalanságba.

Kriminalizáció,
bebörtönzés

A szociális ellátások és a rendészeti intézmények lényegében ugyanazt a népeiséget célozzák meg és próbálják fegyelmezni: a kirekesztett, képzetlen munkásokat. Ráadásul nagyon hasonló eszközöket használnak: ellenőrzik, felügyelik, megbélyegzik a kezük közé kerülő szegényeket, miközben próbálják őket kordában tartani és „jó útra téríteni”. Az USA-ban vannak olyan helyek, ahol a segélyre jogosult embereknek ugyanott kell sorban állniuk, mint azoknak, akiket próbára bocsátottak, hogy alá vessék magukat a havonta kötelező drogtesztnek, ami a segély folyósításának feltétele. Máshol azok a próbára bocsátott emberek, akik hajléktalanná válnak, visszakerülnek a börtönbe, mert a hatóságok szerint kudarcot vallottak a lakhatásuk biztosításában.

A büntető intézkedések mára szorosan összefonódtak a szociális ellátások rendszerével. A segélyek, a lakhatási támogatások, az állami gondozás és a bevándorlási politikák meghatározó szerepet játszanak azoknak a rétegeknek az életében, lehetőségeik alakulásában, akik a leginkább ki vannak téve az utcai bűncselekményeknek – mind elkövetőként, mind áldozatként.

Loïc Wacquant

A szegénység
büntető
szabályozása

3: A szegény emberek munkára kényszerítése és bebörtönzése, és az ezek közötti kapcsolat elősegíti a kapitalizmus virágzását.

A szabad versenyos kapitalizmus eredeti elképzelése a szabad piac uralmán, valamint a gazdaság és az állam szétválasztásán alapszik. Csakhogy a valóságban a kapitalizmus egyáltalán nem így működik. Inkább egy öszvérre hasonlít: egyik része a szabad piacon alapul, másik része viszont az állam szigorú ellenőrzése alatt áll. A „fent” levők, vagyis a jómódúak és a nagyvállalatok szabadon tehetik azt, ami az érdekükben áll. A kiszolgáltatott rétegekkel, a szabadpiaci kapitalizmus veszteseivel szemben (munkanélküliek, alacsony iskolázottságú emberek, fizikai dolgozók, etnikai kisebbségek tagjai, nők, fogyatékkal élők stb.) viszont szigorú korlátozó intézkedéseket foganatosítanak. Erre azért van szükség, mert a szabadpiaci kapitalizmus kialakulása és működése nem zökkenőmentes: feszültségeket és ellenállást szül, a kiszolgáltatott rétegek körében egyre nagyobb kilátástalansághoz és konfliktusokhoz vezet, és csökkenti az állam hatalmát. Ezért az államnak tekintélye fenntartásához szüksége van olyan intézményekre, amelyek bebiztosítják a hatalmát

Kriminalizáció,
bebörtönzés

– ilyen ma a büntető intézményrendszer és a szociális ellátórendszer, ami egyre inkább fegyelmező funkciót tölt be.

A szociális ellátások szűkülésének és a büntető intézmények erősödésének kombinációja viszont nagyon káros a demokráciára nézve is. Mivel a fegyelmező állami kényszermunka és a büntető intézkedések ugyanazokat a kirekesztett csoportokat célozzák, egyre szélesebb szakadék alakul ki az állampolgárok különböző csoportjai között. Emiatt sérül az egyenlőség eszméje és a kiszolgáltatott csoportok állampolgári jogai is csorbulnak: az erőszakos, kényszerre épülő állami programok miatt egyre szűkülnek a szabadságjogaik (pl. a munkavállalói jogaik, a tanulási szabadságuk vagy a méltósághoz való joguk). És közben az állam egyre kevésbé biztosítja számukra azokat a támogatásokat, amik ahhoz volnának szükségesek, hogy teljesíteni tudják társadalmi és gazdasági kötelezettségeiket (pl. törvények betartása, legális munkavállalás). Ezért a szegénységre adott büntető válaszok (pl. bebörtönzés, kényszer közmunka, a hajléktalan emberek és a prostituáltak szabálysértési büntetése) mély törésvonalakat és az állampolgárok

Loïc Wacquant
A szegénység
büntető
szabályozása

közé: a „felül lévők” élvezik az állampolgársággal járó előnyöket, míg az „alul lévők” egyre kevésbé bíznak az államhatalomban. Emiatt a köztársasági eszme egyre inkább kiüresedik.

Mindebből az következik, hogy a kapitalista gazdasági-társadalmi berendezkedés mai formájában káros a demokráciára nézve is. Azonban nem ez a társadalmi berendezkedés az egyedül lehetséges. Azt viszont, hogy milyen más gazdasági rendszerben élhetnénk, csak közös párbeszéd során találhatjuk ki. De az biztos, hogy az új társadalmi rend nem alapulhat a szegénység büntető szabályozásán.

TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK VILÁGVISZONYLATBAN: SZEGÉNY ÉS GAZDAG TÁRSADALMAK

✕ Amartya Sen: **Hogyan értékeljük a globalizációt?**

✕ Globalizáció - Zuzana története

✕ Globalizáció - Moldova, egy úton lévő ország

Amartya Sen

HOGYAN ÉRTÉKELJÜK A GLOBALIZÁCIÓT?¹²

A globalizáció kifejezés mára nagyon elterjedt, szinte mindennel kapcsolatban használjuk és nagyon sok mindent értünk rajta. Ez a tanulmány árnyalni szeretné a globalizációval kapcsolatban kialakult általános képet: megmutatja a globalizáció folyamatának rejtett elemeit és összegyűjti ennek a folyamatnak az előnyeit és az árnyoldalait. A tanulmány javaslatokat is tesz arra, hogy hogyan lehetne a világ globalizálódását igazságosabbá tenni.

Nagyon sokan gondolják azt, hogy a globalizáció valójában a nyugati világ (Nyugat-Európa és az Egyesült Államok) gazdasági, társadalmi és kulturális mintáinak világméretű elterjedését jelenti. És azt is sokan gondolják, hogy mindez a nyugati civilizáció nagylelkű ajándéka a Föld többi lakója számára. Ebből a nézőpontból nézve az egész világtörténelem úgy van elbeszélve, mintha az csak a Nyugathoz kapcsolódó eseményekből, tettekből, gondolatokból és emberekből állna.

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

¹² A teljes szöveg eredetileg megjelent: Amartya Sen: *How to Judge Globalism?* The American Prospect 13(1): 1-14, 2002.

A másik olvasat szerint a globalizáció a Nyugat világméretű túlerejét tükrözi a világ többi részével szemben, és ezért eleve rossz dolog. Ebből a nézőpontból a globális kapitalizmus kiépítésével Nyugat-Európa és Észak-Amerika kapzsi államai olyan gazdasági viszonyokat hoztak létre, amelyek nem szolgálják a szegényebb országok népeinek érdekeit.

De akkor mi az igazság? Hogyan értékeljük a globalizációt - áldás ez vagy átok? A válasz a tanulmány szerint az, hogy mindkettő. Vagy egyik sem – attól függően, kinek a nézőpontjából nézzük. A felgyorsuló közlekedéssel, a távolsági kereskedelemmel, a technológiai újításokkal, az emberek nagy tömegű ki- és bevándorlásával, a tudás és a kultúra gyorsabb terjedésével a globalizáció nagyot lendített az emberiség fejlődésén az elmúlt kétezer évben. A különböző országok, kultúrák és közösségek közötti kapcsolatok nagyon sok esetben rengeteg hasznot hoztak a világ országai számára és hozzájárultak a fejlődéshez. Ezekben a kapcsolatokban gyakran egyáltalán nem is érvényesült a nyugati országok túlsúlya. Sőt, abban a folyamatban, amit ma globalizációként szoktunk emlegetni, fontos szerepet játszottak a nyugati világon kívüli társadalmak és kultúrák is.

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

Vegyük például az ezer évvel ezelőtti világot. A tudomány és a technológia ekkori újításai az egész világra forradalmi hatással voltak, pedig akkoriban az újítások általában épp a maival ellenkező irányban áramlottak: Keletről Nyugatra. Gondoljunk a kor legfontosabb találmányaira: a papírra, a puskaporra, a nyomdagépre, az iránytűre, a talicskára, a sárkányernyőre – ezek például mind Kínából származnak és a globalizáció juttatta el őket a világ minden szegletébe.

A globalizáció szereplői tehát nem mindig nyugat-európaiak vagy észak-amerikaiak voltak, és ma sem feltétlenül érvényesül benne ezeknek a társadalmaknak a túlereje. A valóságban Európa ma sokkal szegényebb volna, ha a múltban ellenállt volna a tőle keletebből érkező hatásoknak és újításoknak. Ma ugyanez igaz az ellenkező irányból érkező változásra: ha ellenállunk minden technológiai és tudományos változásnak csak azért, mert az szerintünk nyugati befolyást jelent, akkor akadályozzuk a világban lévő fejlődési lehetőségek kiaknázását. Ráadásul, ami ma tisztán nyugati befolyásnak tűnik, abban valóban már most is a világ minden tájáról érkező hatások keverednek (ki tudja, mit tudnánk ma nyugatról importálni, ha oda nem jutott volna el

Amartya Sen
Hogyan értékeljük
a globalizációt?

ezer évvel ezelőtt Kínából a papír, a puskapor, az iránytű, vagy a nyomdagép).

GLOBALIZÁCIÓELLENES ÉRVEK ÉS MOZGALMAK

Az a hozzáállás, hogy mindent el kell utasítani, ami nyugatról jön, mert ez veszélyezteti a többi kultúra fennmaradását, komolyan hátráltathatja a világ népeinek fejlődését. Azt persze nagyon fontos észrevenni, hogy a globalizáció mai formája egyáltalán nem független a korábbi évszázadok gyarmatosításaitól – ami népek erőszakos leigázást jelentette. Az, hogy a nyugati társadalmak teljes népeket hajtottak uralmuk alá, a mai napig hatással van arra, hogy az egyes népek gazdaságilag és társadalmilag mennyire fejlettek és milyen szerepet tudnak betölteni a világban. De ezzel együtt is hiba volna a globalizációt pusztán a nyugati társadalmi berendezkedés erőszakos elterjesztésének látni. A globalizáció valójában sokkal több ennél.

Emellett van egy másik nagyon fontos kérdés is, amit nem szabad elhallgatni a globalizációval kapcsolatban: hogy ennek előnyei és hátrányai hogyan oszlanak el a világban. Arra ma már sok

bizonyítékunk van, hogy a világ egyes részein a globalizált gazdaság látványos eredményekkel járt: Európában, Amerikában, Japánban és Kelet-Ázsiában komoly anyagi eredményeket hoztak az országok közötti gazdasági kapcsolatok és a modern technológia terjedése. De itt is csak bizonyos országokban. És még ezekben az országokban sem részesedik mindenki egyenlően az előnyökből.

Azzal biztosan nem tudunk változtatni a szegény országok helyzetén, ha megfosztjuk őket a modern technológia vívmányaitól és a nemzetközi kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok nyújtotta előnyöktől. Ezért az igazi kérdés nem az, hogy jó-e, kell-e a globalizáció, hanem az, hogy hogyan lehet a globalizációból származó hasznokat úgy elosztani, hogy a szegénységben élők érdekei is érvényesüljenek. Hogyan lehet elérni azt, hogy ők is egyenlően részesedhessenek ezekből az előnyökből, ne csak a globalizáció hátrányai jussanak el hozzájuk? Erre a kérdésre keresik a választ korunk globalizációellenes mozgalmai (például a távolsági kereskedelmet kritizáló környezetvédők vagy a nemzetközi óriásvállalatok kizsákmányoló működését ellenző mozgalmak).

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

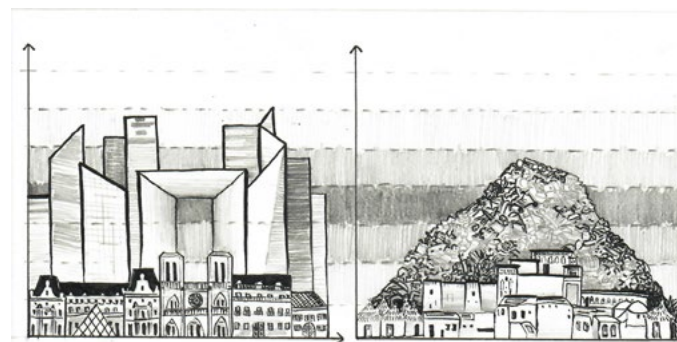
Amartya Sen
Hogyan értékeljük
a globalizációt?

A SZEGÉNYEK EGYRE SZEGÉNYEBBEK LESZNEK?

Napjaink egyik legfőbb kihívása a súlyos és egyre növekvő társadalmi egyenlőtlenségek – az országok között és az egyes országokon belül is. És ez nemcsak az anyagi javakra vonatkozik. Ma a politikai, szociális és kulturális lehetőségek kapcsán is hatalmas különbségek vannak az emberek között attól függően, hogy hová születtek. Ez nagyon igazságtalan. Ahhoz, hogy ez a helyzet megváltozzon, a globalizációból származó előnyöknek a mainál sokkal igazságosabban kell eloszlanuk – a szegény és gazdag országok között és az országokon belül a különböző társadalmi csoportok között is. Tehát egyrészt a szegény országok ugyanúgy profitálhatnak a globalizációból mint a gazdagok, másrészt azt is biztosítani kell, hogy valóban azt kapják belőle, amire szükségük van (például tiszta ivóvizet és nem használt nyugati adományruhát). Ehhez egészen biztosan át kell alakítani a globalizációhoz köthető nemzetközi intézményeket – az ENSZ-t, az Európai Uniót, a nagy nemzetközi bankokat és más pénzügyi intézményeket stb., hiszen nekik van a legnagyobb befolyásuk arra, hogy kik részesülnek a globalizáció előnyeiből és hátrányaiból.

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

Ehhez az is szükséges, hogy pontosabban lássuk a mai gazdasági és társadalmi folyamatokat. Például a globalizációval szemben az egyik fő ellenvetés az, hogy a gazdagok egyre gazdagabbak, míg a szegények egyre szegényebbek lesznek a globalizált világban. Ez részben biztosan igaz és ezért nagyon fontos kritika. De biztosan nem igaz a világ minden részére. Másrészről viszont az sem teljesen igaz, amit a globalizáció fő támogatói szoktak mondani: hogy azok a szegény országok, amelyek részt vesznek a globális gazdasági folyamatokban, automatikusan gazdagabbá válnak. Ez egyáltalán nem feltétlenül van így. Sőt, gyakran pont az ellenkezője történik: a globalizációval a gazdagok igen gyakran jól járnak, miközben a szegény országok lakóihoz egyáltalán nem jutnak el a folyamat előnyei.

Amartya Sen
Hogyan értékeljük
a globalizációt?

GLOBALIS IGAZSÁGOSSÁG

Még ha a globalizáció hatására a szegények egy kicsivel gazdagabbá is válnának, az sem jelentené feltétlenül azt, hogy igazságosan részesednek a nemzetközi gazdasági kapcsolatok előnyeiből. Nem elég azt a kérdést feltenni, hogy a világban az egyenlőtlenségek kicsivel nagyobbak vagy kisebbek lettek-e a globalizáció hatására. Ahhoz ez túl kevés, hogy fellephessünk a szélsőséges szegénységgel és egyenlőtlenségekkel szemben. Egy nemzetközi megállapodás nem attól lesz igazságos, hogy egyik résztvevőnek sem romlik a helyzete a szerződés következtében, hanem attól, hogy a megállapodásból származó hasznok igazságosan oszlanak meg a résztvevő felek között. Hiába lesz a szegény országnak egy picivel jobb egy gazdasági megállapodás következtében, ha a gazdag fél ennél sokkal többet profitál a dologból, akkor az a megállapodás még igazságtalan.

Ebből az következik, hogy a globalizáció igazságtalanságaival szemben fellépők valójában nem önmagában a globalizáció ellen lépnek fel, hanem az ellen, hogy a folyamat előnyei ma nagyon igazságtalanul oszlanak meg az országok között.

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

A GLOBALIS VISZONYOK MEGVÁLTOZTATÁSA

De vajon a jelenlegi gazdasági rendszerben – a globális szabadpiaci kapitalizmus korában – lehetséges-e igazságosan elosztani a globalizáció gyümölcseit? A tanulmány szerint ez lehetséges lenne, ha egyes intézményeket megváltoztatnánk. A piacgazdaság nem csak igazságtalan viszonyok között tud működni, hanem nagyon sokféle gazdasági rendszerrel, tulajdoni viszony-nyal, jövedelemeloszlással és jóléti rendszerrel összeegyeztethető. A javak végleges elosztása ezeknek a körülményeknek az együttesétől függ és nem magától a piacgazdasági rendszertől. Tehát a piacgazdasági rendszer – vagyis az, hogy az emberek nem csak azt tudják elfogyasztani, amit ők megtermelnek, hanem cserélni tudnak egymás között, akár országok között is, és így mindenki azt termelheti, amit a leghatékonyabban tud előállítani – lehet nagyon igazságtalan is, de egyáltalán nem feltétlenül kell annak lennie. Sőt, maga a piacgazdaság is elősegítheti a gazdasági fejlődést. A piacgazdaság végső teljesítménye az adott ország társadalmi és gazdasági rendszerétől és intézményeitől függ: attól, hogy milyen oktatási és egészségügyi rendszert

Amartya Sen
Hogyan értékeljük
a globalizációt?

tart fenn az állam, milyenek a földtulajdoni viszonyok, milyenek a hitelfelvételi lehetőségek, kit védenek a jogszabályok stb. Ezekre az állam nagy hatással van azzal, hogy milyen jogszabályokat és intézményeket hoz létre, amik erősen befolyásolják, hogy a helyi gazdasági és társadalmi viszonyok végül mennyire lesznek igazságosak.

Ha el is ismerjük, hogy sokat köszönhetünk a globalizációnak, akkor is be kell látnunk, hogy a globalizációellenes tiltakozóknak sok mindenben igazuk van. Az általuk felvetett erkölcsi kérdések és aggodalmak alapján el kell gondolkodnunk azon, hogy mennyire működnek megfelelően a mai világ nemzeti és nemzetközi intézményei. Elég világosan látszik, hogy a nagy hatalmú nemzetközi szervezetek sokszor csak a profitszerzésben érdekeltek, amit a piacgazdaságon keresztül tudnak elérni. Nekik nem érdekük, hogy a jóléti juttatások vagy a jó iskolák sok emberhez eljuthassanak és az sem, hogy fontos kérdésekbe minél többen beleszólhassanak. Ezek a szegényebb országoknak és a hátrányos helyzetű társadalmi csoportoknak állnak érdekében, nekik viszont nincsen elég hatalmuk érdekeik érvényesítéséhez. Ebből az követ-

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

kezik, hogy ha csak a piacgazdaságban zajlik le a globalizáció, az még nem fog elvezetni a világméretű fejlődéshez. A multinacionális vállalatok és a nemzetközi üzleti világ nagyon jól elvannak a diktatórikus társadalmakban. Gazdasági erejükből kifolyóan komoly hatást tudnak gyakorolni a kisebb és szegényebb országok politikai vezetésére, hogy azok a nemzeti vagyont inkább a középosztály, a vállalkozók és a magasan képzett munkavállalók kényelmét szolgáló módon használják fel és ne a közoktatásra, az egészségügyi rendszerre vagy más olyan szolgáltatásokra költsek, amelyek a helyi szegény lakosság jólétét növelnék.

ÖSSZEFOGLALÁS

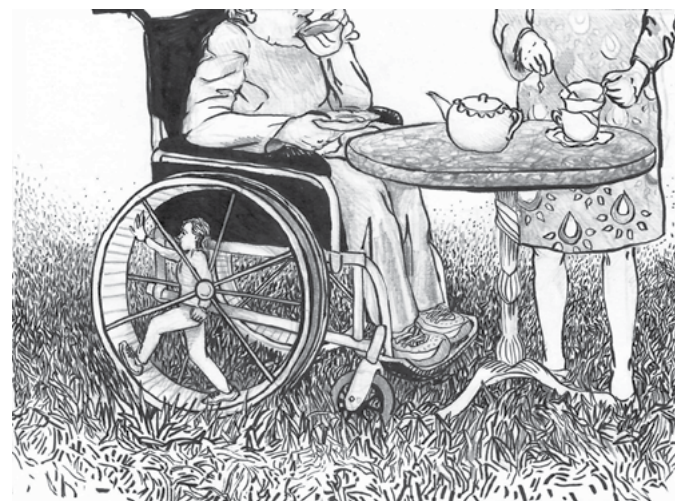
A globalizáció nem azonos a nyugat-európai és észak-amerikai országok által képviselt értékek és érdekek egyirányú terjesztésével. A globalizáció egy történelmi folyamat, ami a múltban is és ma is rengeteg fejlődési lehetőséget tartogat. Éppen azért olyan fontos a javak elosztásának igazságosságáról beszélnünk, mert a globalizációs folyamat oly sok jóval kecsegtet.

Amartya Sen
Hogyan értékeljük
a globalizációt?

Ez a tanulmány megmutatta, hogy nem maga a globalizáció ellen kell fellépünk és nem is a piacgazdaság ellen, hanem a mai gazdasági és politikai rendszer felépítése ellen, ami egyenlőtlenül osztja el a globalizációból származó hasznokat a különböző országok és a különböző társadalmi csoportok között. A kérdés nem az, hogy a szegények is tudnak-e profitálni a globalizációból, mert ha egy kicsit tudnak is, attól még az égbekiáltó egyenlőtlenségek nem lesznek igazságosabbak. Ahhoz, hogy a szegénységben élő emberek is igazságos arányban részesedhessenek a globalizáció hasznából, alapjaiban kell megváltoztatni a nemzeti és nemzetközi gazdasági, társadalmi és politikai intézményeket (például az Európai Uniót, és a nemzetközi bankokat és pénzügyi intézményeket).

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

GLOBALIZÁCIÓ ZUZANA TÖRTÉNETE¹³

Egy végigdolgozott nap végén, 12 órányi folyamatos munka után Zuzana végre visszavonulhat a szobájába pihenni. A szobában hamarosan rátör a magány – a gondolatai Szlovákiába repítik, a tinédzser fia, Vladko, és a férje, a családja közelébe. „Amikor ránézek a Madonnára, úgy érzem, hogy kicsit közelebb vagyok hozzájuk” – meséli. A magány legyőzésében nemcsak a Madonna-szobor segít, amit Zuzana otthonról hozott, hanem a modern technika is: Vladko minden nap küld sms-t a mobiljára, és amikor csak egyet csörren a telefonja, az azt jelenti, hogy

Globalizáció -
Zuzana története

¹³ A teljes szöveg eredetileg megjelent: *A munka máshol van* című kiadványban. Kiadja: PLOTKI és Multicultural Centre Prague, 2005.

a lánya, aki most pincérnőként dolgozik Olaszországban, gondol rá.

Zuzana házi gondozóként dolgozik Ausztriában. Két hétig a munkaadójával él – egy idős férfival, akinek Parkinson-kórja van és 24 órás felügyeletre szorul a hét minden napján – majd két hét szabadsága van: ilyenkor hazautazik a családjához Szlovákiába. Már egy éve ilyen kéthetes turnusokban éli az életét – 12 hónappal ezelőtt felkeresett egy szlovák ügynökséget, amely egy osztrák ügynökségen keresztül kiközvetítette őt ehhez a bácsihoz. Zuzana munkája csak félig legális – a határnál azt kellett mondania, hogy nyaralni megy. De ez azt is jelenti, hogy Ausztriában nincs nyilvántartva munkavállalóként, ezért nem kap semmilyen jóléti ellátást (munkanélküli segélyt, családi pótlékot, élelmszer-utalványt stb.) és később sem lesz jogosult nyugdíjra. Abban viszont szerencséje van, hogy az osztrák ügynökség legalább egészségbiztosítást kötött neki. Ő azt mondja, hogy biztonságban érzi magát – *„a hatóságok mind tudják, hogy mi folyik, és szemet hunynak felette.”* Az osztrák kormány teljesen tisztában van vele, hogy nagy hiány van bizonyos szakmákban Ausztriában – különösen az idős, beteg emberek

gondozása terén. Nagy szükség van az olyan emberekre, mint Zuzana, akik hajlandóak arra, hogy az életüket teljesen felforgassák és alkalmazkodjanak egy olyan munkához, ami a teljes idejüket kitölti.

Zuzana általában szerdánként érkezik Ausztriába az ügynöksége által szervezett fuvarral. Közvetlenül a munkahelye előtt teszi ki a sofőr – egy nagy sárga villa előtt, ahol a gondozottja és a felesége él. A ház óriási, 200 négyzetméter, még egy cselédszoba is van benne, bár ezt most már csak raktárként használják. Attól a pillanattól fogva, hogy Zuzana lepakol a szobájában – a gondozottja lányának régi gyerekszobájában – az élete teljes mértékben a férfi szükségleteihez igazodik.

Zuzana szobája közvetlenül a beteg szobájába nyílik, hogy ha bármi gond van, azonnal ott tudjon lenni mellette. Szerencsére ez csak ritkán fordul elő. Egy átlagos napon reggel fél 7 körül hívják először, addigra már mindig ébren van. Ilyenkor Zuzana segít a reggeli felöltözésben, tisztálkodásban és innentől fogva egész nap a beteggel van: akkor eszik, amikor ő; TV-t néz, ha a beteg ezt teszi; és kint ül az udvarban a cseresznyefák

alatt, amikor ő a barátaival beszélget. Egyrészt folyamatosan elérhetőnek kell lennie, ha hívják, de közben tiszteletben kell tartania a gondozottja és a felesége magánszféráját. Neki magának ebből nem sok jut: csak napi 2 óra szabadideje van, amit nem is biztos, hogy egyszerre tölthet el. Ilyenkor megigazítja a sminkjét, amit minden reggel feltesz, és sétálni megy négy másik szlovák nővel, akik ugyanígy házi gondozóként dolgoznak a városban. Néha vesz magának osztrák népzenei CD-ket, hogy hazavigye őket, de a bolhapiacozást általában otthonra tartogatja.

A kétheti munkáért Zuzana 210.000 forintot keres, ennek 10%-a az ügynökségének megy, így ő 190.000 forintot kap kézhez, ami a duplája annak, amit akkor keresett, amikor Szlovákiában nővérként dolgozott egy kórházban. Ráadásul ott 30 betegre kellett figyelnie, napi 12 órában. Viszont egy átlagos osztrák egészségügyi dolgozó 7500-9000 forintot keres óránként, ezért sok beteg, aki tartós ápolásra szorul, nem tudja megengedni magának, hogy osztrák gondozója legyen. Noha az osztrák kormány kampányokat szervez, hogy ápolókat csábítson az országba, és helyi munkanélkülieket képezzenek át

gondozóvá, ezek a próbálkozások eddig nem jártak nagy sikerrel. Lehetséges, hogy nem a képzettség hiánya vagy a tájékozatlanság miatt jelentkeznek ilyen kevesen ezekre a munkákra, hanem azért, mert nem sokan vállalnák azt a nagy alkalmazkodó képességet, amit az ilyen munka megkövetel: valahol félúton a cseléd és a bébiszitter között.

Zuzának szerencséje van a mostani helyével. Korábban Bécsben dolgozott egy idős nő ápolójaként, akivel nem igazán jöttek ki egymással, ezért Zuzana 4 hónap folyamatos megpróbáltatás után felmondott. Utána fél évig vívódott, hogy újra belevágjon-e, de végül újra felhívta az ügynökséget. Nagyon sok ilyen történetet tud mesélni a hasonló munkát végző ismerőseiről. Hallott például egy katolikus lányról, aki gondozóként dolgozott és akinek karácsony szenteste a szobájában kellett maradnia a vacsorájával, ami egy fél szál kolbászból és pár szelet kenyérből állt. Egy másik ápoló szobájában sosem volt több mint 11 fok.

A becslések szerint Ausztriában kb. 400-2400 között van azoknak a bevándorlóknak a száma, akik nincsenek bejelentve, így nem ellenőrzött

körülmények között végeznek otthoni ápolói munkát és ezért kiszolgáltatott helyzetben vannak. A valóságban még ennél is sokkal magasabb lehet az ilyen körülmények között dolgozók száma.

Zuzana szokott segíteni a konyhában a gondozottja feleségének, habár a háztartási feladatok elvégzése elvileg nem része a munkájának. Időnként jól is esik a változatosság. Amikor otthon van Szlovákiában, olyankor átveszi édesanyjától a háztartási feladatokat, de amikor Ausztriában van, akkor édesanyja látja el a gyerekeket, a kertet és a háztartást. Amikor Zuzana otthon van, az édesanyjának marad kis ideje magára – a kedvenc sorozatára és arra, hogy esténként templomba menjen.

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

Az első otthon töltött napon Zuzana általában csak pihen, és összeszedi magát a két hét intenzív munka után. Ilyenkor van ideje kicsit kiülni a kertbe, de a fejében már szervezi az otthoni életet. Édesanyjával átnézik a számlákat, nyáron leszedik a megérett gyümölcsöt és befőttet csinálnak belőle. Ezen kívül gondoskodnia kell a 13 éves kisfiáról is és intéznie kell a házzal kapcsolatos teendőket.

A férje, Vladimir a helyi iskolában dolgozik takarítóként. Zuzana ausztriai munkája révén a családban az asszony a fő kenyérkereső és amikor otthon van, akkor a háztartási feladatok is rá hárulnak: bevásárlás, Vladko iskolai dolgainak intézése, részvétel a helyi közösség ügyeiben. Szinte nem marad ideje arra, hogy kiélvezze az otthonlétet. A férje gyakran elutazik az otthonuktól 30 kilométerre lévő vikendházukba, de Zuzana nem mindig tud vele tartani, mert nagyon sok tennivalója van abban a kis időben, amit Szlovákiában tölthet. Nagyon jól tudja, hogy 14 nap múlva újra pakolnia kell és irány Ausztria.

Globalizáció -
Zuzana története

AZ ŐRÜLT IVO-HOZ SOK TÜRELEM KELL

Zuzana már útra készen áll, a holmija össze-
pakolva, a szobája kitakarítva a váltótársa
számára. De a váltótárs csak nem jön. Ezen
a napon Zuzana korán kelt. Reggel elrendezte
a gondozottját, igyekezett ugyanolyan kedves
és mosolygós lenni, mint máskor, de ma vala-
hogyan nehezebben ment. Fáradt. Ma van
kéthetes szünetének első napja, már szinte
csak arra tud gondolni, hogy hamarosan
újra együtt lesz a családjával – a férjével,
az édesanyjával, és a 13 éves kisfiával. De már
jó ideje várja az autót, ami a váltótársát hozza,
őt pedig visszaviszi Szlovákiába. A váltásnak
reggel 9-kor kellett volna megérkezni, már 11
óra és még mindig sehol senki. Zuzana fel-
hívja a sofőrt (ő csak őrült Ivo-nak hívja), aki
rossz hírt közöl: az autó lerobbant az osztrák-
szlovák határon, nem tudni, mikor tudnak újra
elindulni. Zuzana már jól tudja, mi jön ezután
– mivel a sofőrnek nincs osztrák engedélye,
nem fogja a hivatalos segélyhívót használni,
hanem felhívja az ügynökséget, akik majd
küldenek egy másik autót. Vagyis nem lehet
tudni, meddig fog tartani ez az egész. Már
látja maga előtt elúszni a szabadideje első

napját. Pedig otthon annyi tennivaló lenne:
már megérett a sárgabarack, le kell szedni
és be kell főzni, a füvet is kell nyírni ...
ehelyett ő még mindig itt van, most már
fizetés nélkül. Csörög a telefonja, a váltótársa
az. Megérkezett az új kocsi, hamarosan újra
elindulnak. A kisfia már háromszor hívta
reggel óta, hogy mikor érkezik meg az
anyukája. Zuzana egyre idegesebb, de nem-
csak ő, hanem a gondozottja felesége is,
panaszt fog tenni az ügynökségnél. Már este
6.30 és Ivo még mindig sehol. Már az új
kocsiban ülnek, el is indultak, de nem
jutottak messzire, mert közben komoly
vihár lett, az autó bent rekedt két hegy között.
Zuzana közben még mindig vár, már lefektette
a bácsit. Újra felhívja az otthoniakat, hogy ne
aggódjanak, most már tényleg csak pár óra és
a sofőr felveszi és indulnak haza.

GLOBALIZÁCIÓ MOLDOVA, EGY ÚTON LÉVŐ ORSZÁG¹⁴

ION TÖRTÉNETE

„Hogyan fogok most elég pénzt keresni, hogy eltartsam a gyerekeimet?” Ion ideges, nagyot szív a cigarettájából és magasabb sebességre vált a minibuszban. Újabb és újabb cigire gyújt. Ion 52 éves és az elmúlt 3 évben feketén dolgozott Olaszországban sofőrként. Kb. 300.000 forintot keresett havonta, de nemrég vissza kellett térnie hazájába, Moldovába.

Mielőtt 3 évvel ezelőtt Olaszországba ment, eladta a házat Kisinyovban (Moldova fővárosában), a pénz egy részéből vett egy olcsóbb házat és elköltözött. A maradék pénz a családjánál maradt, és Ion elhagyta az országot – azért, hogy a szerettei számára jobb jövőt biztosítson. 3 évvel ezelőtt turista vízummal érkezett az országba, és amikor az lejárt, utána illegálisan ott maradt egészen addig a napig, amikor a balesete volt és kijött a rendőrség. Akkor azonnal

4 A teljes szöveg eredetileg megjelent: *A munka máshol van* című kiadványban. Kiadja: PLOTKI és Multicultural Centre Prague, 2005.

kiderült, hogy illegálisan tartózkodik az országban és hamarosan kiutasították Olaszországból, így vissza kellett térnie Moldovába. Most a sógornőjénél lakik az egyik fiával együtt és buszvezetőként dolgozik egy külvárosi járaton – napi 3-4.000 forintért, amiért reggeltől estig kell dolgoznia.

ALSIA TÖRTÉNETE

Alsia 19 éves és egyedül él egy kisinyovi lakásban. „Az apám Oroszországban, az anyám Olaszországban van. Nem nyaralni mentek. 15 éves korom óta külföldön vannak.” A lakásában van egy TV, egy hifi és egy számítógép is – ezen keresztül tudja tartani a kapcsolatot a barátaival. „Eleinte nagyon nehéz volt, először az anyám ment el, majd fél évvel később az apám is. Nagyon magányos voltam és minden, amit hirtelen magamnak kellett elintéznem, nagyon nehéznek tűnt annak ellenére, hogy az anyám minden nap felhívott. Még ma is sokszor érzem magam egyedül, nem tudom kivel megosztani a gondjaimat. De most már az is furcsa, amikor évente egyszer a szüleim látogatóba jönnek. Most már megszoktam, hogy egyedül élek és furcsa, amikor hirtelen újra családosat kell játszani.”

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

Globalizáció -
Moldova,
egy úton lévő
ország

Az Ion és Alsia történetéhez hasonló sorsok nagyon gyakoriak Moldovában. Az utcákon, a kocsmákban ehhez hasonló történetek ezreit lehet hallani. Nemzetközi bevándorlási adatok alapján Moldova a világon a 2. helyen áll abból a szempontból, hogy a lakosságszámhoz képest mennyi állampolgár hagyja el az országot munkavállalási céllal. Minden évben emberek ezrei indulnak külföldre szerencsét próbálni. A kemény munkával megkeresett pénzüket hazautalják a családjuknak, hogy valamennyire levegyék a vállukról a mindennapok terheit. A hivatalos állami statisztikák azt mutatják, hogy ma kb. 350.000 moldáv dolgozik külföldön, de a helyi civil szervezetek ennél jóval nagyobb számot becsülnék, kb. 1,2 millió embert. Ez a teljes lakosság negyede és a munkavállalói korban lévő lakosság egyharmada. Inkább ez a szám tűnik igaznak, mert ebbe beleszámítják a feketén dolgozókat is. A moldávok leggyakrabban Oroszországba mennek szerencsét próbálni, a nők számára pedig Olaszország a második legnépszerűbb úti cél.

AZ EMBEREK MENNEK, A PÉNZ JÖN

Sokat lehet hallani a médiában arról, hogy a jobb módú országokban egyre több a „gazdasági” vagy „megélhetési” bevándorló. Arról viszont nem szólnak a hírek, hogy milyen rendszerintű gazdasági és politikai okai vannak annak, hogy egyes országban (például Észak-Amerikában és Nyugat-Európában) sokkal jobban lehet boldogulni, mint másokban (pl. Európa déli és keleti országaiban). Pedig ha összehasonlítjuk a béreket a különböző országokban, akkor egyáltalán nem meglepő, hogy ilyen sokan próbálnak külföldön pénzt keresni. Moldovában a hivatalos adatok szerint az átlagos havi fizetés kb. 30.000 forint, más statisztikák szerint a havi átlagkereset inkább 10-15.000 forint körül mozog. Csehországban például a hivatalos moldáv bér ötszörösét lehet megkeresni. Az összes külföldről hazautalt pénz Moldovában egy évben több milliárd forintot tesz ki – az ország teljes éves költségvetésének kétszeresét.

A külföldön élők akár a fizetésük felét is hazaküldik, ezért ők maguk gyakran rosszabb körülmények között élnek, mint ahogy otthon éltek. Ezt az áldozatot azért hozzák meg, hogy a családjuk

számára jobb életet biztosítsanak. A hazautalt pénz legnagyobb része a mindennapi kiadásokra megy el, kb. egyharmadát oktatásra költik és más, váratlan kiadásokra (esküvőre, bútorra, lakásra stb.), és csak nagyon keveset fektetnek be belőle vállalkozási céllal.

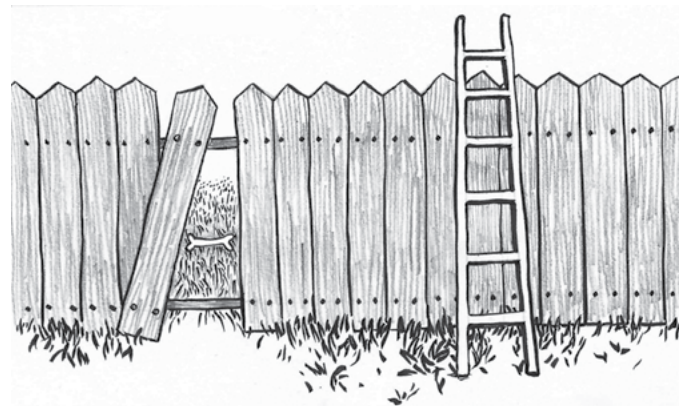

ÖRÖKRE KINT MARADNI

A tömeges kiáramlásnak súlyos következményei vannak az egész országra nézve. A falvak lakossága mára főleg idősekből áll és olyan gyerekekből, akiknek a szülei külföldön dolgoznak. Ráadásul a kivándorlás és a rengeteg hazautalt pénz azoknak a felnőtteknek is komoly nehézséget okoz, akik otthon maradtak. A sok hazautalt pénz felveszi az árakat – például az ingatlanok ára 40%-kal növekedett az elmúlt években, de olyan is van, ahol duplájára nőtt. Ezt moldovai fizetésből szinte lehetetlen megfizetni, és ez még inkább ráerősít a kivándorlási hullámra.

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

Rodica 26 éves, tanárként dolgozik Moldovában, és azt meséli, hogy „A szüleim világ életükben itt éltek és dolgoztak. Befizették az adót és a járulékokat, de nem kapnak cserébe semmit. Számukra képtelenség, hogy bármikor autót vegyenek vagy más luxuscikket. Hasonlítsuk ezt össze azokkal, akik külföldön dolgoznak: ők nem itt fizetnek adót, viszont hozzák haza a sok pénzt és ezzel felfedik az árakat. Úgyhogy egyáltalán nem segítik az országot, csak lassítják a növekedést. Igaziból akik itt maradnak, azok a hülyék. Közben ők azok, akik tényleg segíteni szeretnék az országot.”

A másik komoly gond a tömeges kivándorlással az, hogy egyre kevesebb képzett ember marad az országban. Az iskolázottabbaknak ma már nagyon egyszerű kiköltözni: ők beszélnek nyelveket, és a külföldi cégek tárt karokkal

Globalizáció -
Moldova,
egy úton lévő
ország

fogadják őket. Ezzel viszont folyamatosan csökken Moldova képzettségi szintje, és ezért a gazdaság sem tud úgy fejlődni, ahogy egyébként lehetőség lenne rá.

A CSEHORSZÁGBA VEZETŐ ÚT

A képzett emberek elvándorlását tovább súlyosbítja, hogy vannak olyan országok, amelyek külön programokat hoznak létre arra, hogy moldáv munkavállalókat csábítsanak a munkaerőpiacukra. Csehországban például 4 évvel ezelőtt vezettek be egy ilyen programot, először csak a nagyon magasan képzettek számára, de mára ezt kiszélesítették, úgyhogy már szakképzett munkások is részt vehetnek benne. A moldáv TV és az újságok tele vannak a program hirdetésével és egy moldáv szervezettel együttműködésben 24 órás információs telefonvonalat is működtetnek. A részvételi feltételek továbbra is kemények: a jelentkezőnek először kérdésekre kell válaszolni az iskolázottságáról, a munkatapasztalatairól és az anyagi helyzetéről. Ez alapján pontokat kap, és ha az összpontszáma eléri a szükséges minimumot, akkor bizonyítania kell, hogy már talált is munkát Csehországban. Ha ez mind megvan, csak akkor mehet munkavál-

alóként az országba. A programnak az az előnye, hogy a résztvevők 5 év helyett már 2 és fél év után állandó tartózkodási engedélyt kapnak. Ez Csehországnak nagyon is megéri, mert így anélkül tud magasan képzett, biztos anyagi háttérrel rendelkező (tehát segélyeket nem igénylő) embereket foglalkoztatni, hogy az oktatásuk költségeit a cseh államnak kellene finanszíroznia.

Mivel a programban résztvevők több iskolával rendelkeznek az átlagos kivándorlóknál, általában sokkal elégedettebbek a kinti életükkel. Például Lidia már 5 éve él Csehországban és egy prágai kórházban dolgozik egészségügyi asszisztensként. Amikor 5 évvel ezelőtt elhagyta Moldovát, eleinte minden nagyon nehéz volt: nem ismerte a nyelvet és minden egészségügyi vizsgáját újra le kellett tennie cseh nyelven. De a prágaiak mindenben sokat segítettek neki, és a családja is meg tudta adni neki a szükséges lelki támogatást, mert ők is vele utazhattak. A gyerekei is boldogok odakint és már nagyon jól beilleszkedtek az új környezetükbe. De Lidia kivétel! Egyáltalán nem könnyű bekerülni ebbe a programba. Nagyon sok ember hívja fel az információs vonalat, de végül csak nagyon kevés ember kerül be.

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

Globalizáció -
Moldova,
egy úton lévő
ország

KERÜLŐUTAK CSEHORSZÁGBA

A hivatalos adatok szerint 2005-ben a Moldovából Csehországba vándorló bejelentett munkavállalók száma 4000 volt. Ebben egyenlő arányban voltak nők és férfiak. A nők általában takarítói és konyhai munkákat végeznek, a férfiak pedig főleg az építőiparban és a mezőgazdaságban dolgoznak. Aki Csehországba akar menni dolgozni, annak először egy másik országba kell mennie, mert Moldovában a cseh nagykövetségnek a mai napig nincs olyan irodája, ahol vízumot lehetne csináltatni. Ezért először meg kell tenni a 12 órás utat Bukarestbe, majd ahhoz, hogy vízumot kapjanak, le kell tenniük egy 150.000 forintos letétet is, amit akkor kapnak vissza, amikor visszatértek Moldovába. A Csehországba készülőknek a procedura hamarosan egyszerűbb lesz valamivel, mert a csehek nemsokára vízumirodát nyitnak Kisinyovban, viszont a máshova utazóknak még bonyolultabb lesz az ügyintézés. Például aki Olaszországba akar menni, annak először mindenképp romániai vízumot kell csináltatnia, és mivel most már oda is vízum kell a moldávoknak, ezért ahhoz, hogy kijussanak Olaszországba, két vízumot is kell csináltatniuk – ez nagyon sok utánajárást jelent, és komoly anyagi költségekkel is jár.

Társadalmi
egyenlőtlenségek
világviszonylatban:
szegény és gazdag
társadalmak

Emellett nagyon sokan dolgoznak külföldön feketén – főleg az építőiparban. A többségük turista vízummal megy ki és a vízum lejártá után is kint marad. Így viszont nekik nincs meg az a biztonságuk, ami a hivatalos, vízummal rendelkező, regisztrált munkavállalóknak. Állandóan tartaniuk kell attól, hogy kifizeti-e őket a munkaadó a nap végén; hogy hol fognak aludni az éjszaka; és mi lesz, ha baleset éri őket. Vannak, akik szerencsések és minden gond nélkül megússzák az egészet. Sőt, olyanok is vannak, akik jó kapcsolatba kerülnek a munkaadójukkal, és emiatt legközelebb már legálisan jöhetnek és hozhatják a barátaikat is. Csehország nem mindenki számára ennyire vonzó hely, hiszen csak a magasabb státuszú bevándorlóknak nyújt ilyen kényelmes életet.

Ion fáradtan teszi le a kisbuszt a műszak végén. De a szeme kicsit felcsillan, amikor azt újságolja, hogy „Angolórákra fogok járni, mert Kanada nemrég indított egy bevándorló programot. Oda fogok menni, hogy bejelente, legálisan dolgozzak.”

Globalizáció -
Moldova,
egy úton lévő
ország

KULTURÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK: SZOKÁSOK, HAGYOMÁNYOK, HÉTKÖZNAPI GYAKORLATOK

✕ Pierre Bourdieu: **Megjegyzések a test társadalmi szerepéről**

✕ Pierre Bourdieu: **Különbségek és megkülönböztetések**

Pierre Bourdieu

KÜLÖNBSÉGEK ÉS MEGKÜLÖNBÖZTETÉSEK¹⁵

A modern ipari társadalomban a fogyasztási szokások nagyon mások, mint a hagyományos, falusi, mezőgazdasági társadalmakban voltak. Ennek a változásnak fontos része volt, hogy a 19-20. században tömegesen költöztek az emberek – gyakran teljes családok – faluról városokba. Ennek jelentős része gazdasági kényszer hatására történt: a faluban már nem volt megélhetés, a városba kellett menni a boldogulásért. Ez viszont azt is magával hozta, hogy a városi életmód egyre jobban elterjedt, a falusi pedig elkezdett visszaszorulni. Azoknak, akik faluról városba költöztek, szakítaniuk kellett a falusi

¹⁵ A teljes szöveg eredetileg megjelent: Pierre Bourdieu: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. General Press Kiadó, 2008.

világ hagyományaival, az ott folytatott életmódjukkal és az új, városi életformához kellett igazodniuk. Ezért az őket elindító falusi közegből sok mindent meg kellett tagadniuk. Ennek a folyamatnak a végére a városi életforma vált vonzóvá és követendővé: az új városlakó mintha szégyellné, hogy egy olyan világhoz tartozott korábban, amit már senki sem becsül, ezért igyekszik életmódjával azt bizonyítani, hogy ő már modern, városi ember, aki sikeresen alkalmazkodott a fejlettebbnek, civilizáltabbnak tűnő világ mindennapi követelményeihez. Ezért van az is, hogy a városok alacsonyabb státuszú tagjai gyakran különösen vonzódnak mindenhez, ami „modern” – az újfajta élelmiszerekhez, háztartási cikkekhez, bútorokhoz stb. Ezzel is azt bizonyítják, hogy teljes jogú tagjai a kor társadalmának.

Társadalmi szinten ez oda vezet, hogy bizonyos fogyasztási cikkek egyre szélesebb körben terjednek el, ezért az emberek egyre fontosabbnak tartják, hogy nekik is legyen belőle. Egy mai példát véve, ha az ember körül mindenkinek plazma tévéje van, akkor ő is könnyen érezheti úgy, hogy kell vennie egyet, különben kevesebbnek érezné magát, mint a többiek. Sőt, ha

Kulturális
egyenlőtlenségek:
szokások,
hagyományok,
hétköznapi
gyakorlatok

Pierre Bourdieu
Különbségek
és meg-
különböztetések

mindenki a plazma tévéről beszél a munkahelyen, akkor a társaságból, a közösségből is könnyen kirekesztődhet, ha neki éppen nincs plazmatévéje. Az ilyen normáknak való megfelelési kényszer láncreakciót indít be: az új életforma új igényeket is szül és ezáltal új viselkedési formákhoz is vezet. Akik viszont társadalmi helyzetük miatt nem tudnak lépést tartani a változó normákkal, azok szorongást, szégyent éreznek, és számukra az új életmód könnyen börtönné válhat: miközben a régi életmód követése már nem lehetséges, az új életforma sem kényelmes, mert nincs rá elég pénz, idő, energia vagy ennek megteremtése minden szabad energiát felemészt, így végül az embernek nincs lehetősége kiélvezni azt.

Kulturális
egyenlőtlenségek:
szokások,
hagyományok,
hétköznapi
gyakorlatok

Ezzel párhuzamosan a városi életforma a falusi életmódra is kihat: a néha-néha hazatérő rokonok, barátok és a tévé által közvetített képek helyben is megváltoztatják a társadalmi normákat, vagyis a követendő életformát. A fogyasztás és más hétköznapi dolgok egyszerre szolgálják egyesek elkápráztatását és mások megszégyenítését. A fogyasztással sok esetben azt próbálják kifelé megmutatni az emberek, hogy hol állnak a társadalmi hierarchiában. A feljebb

jutásra való törekvés magával hozza azt is, hogy az ember a hierarchiában fölötte lévő rétegek normáihoz alkalmazkodik, ez pedig fenntartja és megerősíti az eredeti társadalmi különbséget az alul és felül lévők között.

Noha a legalapvetőbb szükségletek kielégítése szempontjából – az ételmezésben, öltözködésben, lakásviszonyokban – a modern ipari társadalomban kisebbek a különbségek, mint több száz évvel ezelőtt voltak, a mai társadalomban is óriási különbségek vannak a társadalmi hierarchia alján és tetején lévők között, és jelentős eltérés van a különböző országok társadalmi között is. Nyugat-Európában és Észak-Amerikában például kevesebben éheznek, jobbak a lakáskörülmények

Pierre Bourdieu
Különbségek
és meg-
különböztetések

és magasabb az életszínvonal, mint a tőlük keletre fekvő modern társadalmakban. Mind ez azonban egyáltalán nem biztos, hogy a társadalmi osztályok közötti különbségek csökkenéséhez vezet, inkább az a valószínű, hogy ezek a különbségek más területeken fognak megjelenni – mondjuk abban, hogy különböző csoportok milyen árukat fogyasztanak, vagy milyen életmódot élnek. Mivel a technológiai fejlődés, az élelmiszeripar és a fogyasztási cikkek tömeges előállítása miatt egyre többen tudják kielégíteni az alapvető élelmezéssel, öltözködéssel és tartós fogyasztási cikkekkel kapcsolatos igényeiket, a társadalmi osztályok közötti különbségek egyre inkább a minőségben jelennek meg és nem „mindent vagy semmit” jellegűek. Tehát ma kevésbé az a kérdés, hogy valakinek van-e mit ennie, hanem inkább az, hogy milyen élelmiszereket fogyaszt – disznózsírt vagy olívaolajat (bár a gazdagabb országok bizonyos társadalmi csoportjaiban a mai napig komoly problémát jelent az alultápláltság és esetenként az éhezés).

De azzal, hogy az alapvető szükségleteit mindenki többé-kevésbé ki tudja elégíteni, csökken-e az egyének által megélt, megtapasztalt

különbségek? Ez a tanulmány azt állítja, hogy nem. Ez úgy lehetséges, hogy a fogyasztás és az életmód íratlan törvényeit a felül lévők határozzák meg és ezzel aktívan tesznek a köztük és a náluk rosszabb helyzetben lévők közötti távolság fenntartásáért: folyton új, „kifinomult” igényeik lesznek, új kényelmi cikkeket keresnek, a régieket kigúnyolják, és alacsonyabb rendűnek bélyegzik. A jobb módú, uralkodó helyzetben lévő emberek gondoskodnak róla, hogy ők semmiképpen se azt fogyasszák, és ne úgy éljenek, ahogyan a többség, vagyis az „egyszerű emberek”, és ezzel folyamatosan fenntartják a saját szokásaik és életmódjuk elérhetetlenségét a többség számára. Tehát egy bizonyos életmód vagy egy adott fogyasztási cikk társadalmi státuszát nagyrészt az határozza meg, hogy milyen az azt fogyasztó ember vagy csoport társadalmi státusza.

Másképpen fogalmazva: amit és ahogy a hierarchiában fentebb lévők csinálnak és fogyasztanak, az válik a követendő mintává és ezzel szemben állnak a „közönséges” életformák. Például egészen más társadalmi megítélése van annak, ha valaki színházba vagy operába megy, mint ha egy valóságshow-t vagy az X-Faktort nézi. A középosztálybeliek igitykeznek minél

többet színházba és hangversenyre járni, és erről jó hangosan beszámolni a barátaiknak, rokonaiknak, szomszédaiknak, hogy ezáltal felzárkózzanak a „műveltebb”, felsőbb rétegek-hez és világosan megkülönböztessék magukat az alacsonyabb státuszú osztályoktól. Ez azonban szemfényvesztés, hiszen a tehetősök mindig fognak tudni újabb és újabb dolgokat vásárolni, mert mindig lesz egy újabb okostelefon vagy egy még drágább sportcipő – éppen erről szól a fogyasztói társadalom. Ezzel pedig éppen azt biztosítják, hogy a szegényebbek soha se tudjanak felzárkózni hozzájuk.

Jó példa erre a televízió. Amikor megjelent, fontos státuszszimbólumnak számított: csak a legtehetősebbek, az uralkodó osztályok engedhették meg maguknak, hogy legyen tévéjük. Ma már nyilvánvalóan alapvető háztartási kellék a tévé, és a legtehetősebb rétegek már megvetően beszélnek a tévézésről. Kifejezetten hangsúlyozzák, hogy ők csak bizonyos típusú műsorokat néznek – pl. kulturális vagy ismeretterjesztő műsorokat – és folyton arról panaszkodnak, hogy milyen színvonalatlan, közönséges a műsorok nagy része. Sokan azt hirdetik, hogy ők egyáltalán nem néznek tévét, sőt, nincs is

Kulturális
egyenlőtlenségek:
szokások,
hagyományok,
hétköznapi
gyakorlatok

otthon tévéjük. Ezzel teremtik újra az eleve meglévő társadalmi különbségeket az alacsonyabb státuszú osztályok és maguk között.

Vagyis az életmódunk leghétköznapiabb elemei – az étkezésünk, a szabadidőnk eltöltése, az öltözködésünk, a beszédmódunk stb. – nagyon fontos szerepet játszanak abban, hogy a különböző társadalmi osztályok között különbséget teremtsenek, vagy a már meglévő különbségeket megerősítsék. Így válnak ezek az egyszerű hétköznapi viselkedések és a köztük lévő különbségek társadalmi különbségekké, és a társadalmi rétegek látszólag természetes jellemvonásaivá: lesznek a művelt, kifinomult rétegek és lesznek egyszerű, közönséges emberek. A hierarchiában felül lévő emberek életmódja lesz a követendő, és a társadalom minden tagja hozzájuk akar majd igazodni. Ezzel szemben a rosszabb helyzetű osztályok szerepe ebben a megkülönböztető játszmában az, hogy felmutassák a rossz példát – azt az életmódot, viselkedést, amittől különbözni kell, ha valaki előbbre szeretne jutni és elismert státuszt szeretne a társadalomban.

Pierre Bourdieu
Különbségek
és meg-
különböztetések

Ezzel a rosszabb helyzetben lévő csoportok beszorulnak egy olyan mókuserékbe, amely a felzárkózás ígéretével kecsegtet, de közben rengeteg erőforrást (időt, pénzt, energiát) felemészt, és valójában semmivel sem viszi feljebb az embert a társadalmi ranglétrán. Egy nagyon is aktuális példa jól mutatja ezt: ma már elég könnyen lehet hitelt felvenni arra, hogy az embernek legyen plazma tévéje, de ettől csak eladósodik a család és így még rosszabb helyzetbe kerül.

Ezek a megkülönböztetések aztán igazolni fogják a különböző társadalmi rétegek között fennálló anyagi különbségeket és ezzel a körbe is zárul: a fogyasztói hitel miatt eladósodott családokat ezután majd azért is el fogják ítélni, mert „felelőtlenül költekeztek”, és ezért a társadalom nem akar majd nekik segíteni (például segélyekkel), miközben a plazma tévé továbbra is fontos fokmérője marad a társadalmi státusznak – akinek nincs ilyen, az annyit is ér.

Kulturális
egyenlőtlenségek:
szokások,
hagyományok,
hétköznapi
gyakorlatok

Pierre Bourdieu

MEGJEGYZÉSEK A TEST TÁRSADALMI SZEREPÉRŐL¹⁶

Ha elfogadjuk, hogy az ember legnehezebben megváltoztatható jellemzője a teste, akkor miért fektetnek az emberek mégis annyi időt, pénzt és energiát abba, hogy a testüket átalakítsák és a társadalmilag elfogadott képre formálják? Ahhoz, hogy ennek az okait megértsük, először azt kell megértenünk, hogyan alakul ki az emberi testek társadalmilag elfogadott formája.

Pierre Bourdieu
Megjegyzések
a test társadalmi
szerepéről

¹⁶ A teljes szöveg eredetileg megjelent: Pierre Bourdieu: *A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése*. General Press Kiadó, 2008. A tanulmány eredeti címe magyarul: *Hevenyészett megjegyzések a test társadalmi észleléséről*

A testünk részben külső, természeti adottság: beleszületünk, és aztán benne éljük le az életünket. Ebből úgy tűnhet, hogy a testünk mutatja rólunk a leghitelesebb, legigazabb képet, és a személyiségünk legalapvetőbb jellemzőit tükrözi. Pedig valójában a testünkre is nagy hatása van a társadalomnak – egészen pontosan a társadalomban elfoglalt helyünknek. A testi tulajdonságaink szorosan összefüggnek azzal, hogy milyen munkát és milyen feltételek között végzünk, vagy hogy milyen élelmiszereket fogyasztunk. A testünk pusztán megjelenése mellett az is fontos, és az is a társadalmi státuszunktól függ, hogyan élünk ebben a testben – milyen a fellépésünk, a mozgásunk, a testtartásunk stb. Végül az is a társadalmi helyzetünktől függ, hogyan tudjuk alakítani a testet, amibe beleszülettünk – van-e pénzünk és lehetőségünk fodrászra, kozmetikai cikkekre, kondibérletre, milyen ruhákat hordunk stb.

Az így létrejött testek nem légyeres térben léteznek, vagyis egyáltalán nem függetlenek a társadalmi hierarchiától – épp ellenkezőleg, pontosan megfelelnek annak. A testünkkel kapcsolatos fesztelenség és magabiztosság vagy szorongás és szégyenkezés pontosan ugyanúgy

oszlik el a társadalomban, mint az osztályhelyzetünkkel kapcsolatos más előnyök és hátrányok. Tehát a kiszolgáltatott osztályok tagjai inkább feszélyezve fogják érezni magukat a testük miatt, a domináns csoportok tagjai pedig könnyebben tudják jól érezni magukat a bőrükben. Ez azért lehetséges, mert minden társadalomban, minden korban megvannak azok a testi jellegzetességek, amiket az adott társadalmi közeg megfelelőnek (szépnek, kíváncsnak stb.) tart, amik viszont a történelem során folyamatosan változnak. Egy példa: a nyugati világban ma általában a vékony nőket tekintik szépnek, miközben akár csak 30 évvel ezelőtt is a teltebb test volt a vonzó (pl. Marilyn Monroe).

A Bourdieu: *Különbségek és megkülönböztetések* c. olvasmányban (lásd 234. oldalon) láttuk, hogy szabadidőnk eltöltése és más hétköznapi tevékenységeink során követendő normák nem semlegesek, hanem a társadalmi osztályok közötti hatalmi különbségek is meghatározzák őket. Vagyis az lesz a követendő norma, ahogyan a hierarchiában felül lévők élnek és viselkednek, mert nekik van hatalmuk arra, hogy a saját életmódjukat elfogadtassák a többi emberrel. 100 évvel ezelőtt például

a nők arra törekedtek mindenféle kozmetikai szerek és házi praktikák segítségével, hogy minél fehérebb legyen a bőrük, mert ez azt jelképezte, hogy nem kell dolgozniuk. Ezzel szemben ma a napbarnított bőr a divat, mert ez azt mutatja, hogy valakinek van ideje és pénze nyaralni menni vagy szoláriumba járni. De ha ez a bőr azért barna, mert az illető cigány származású, akkor az nem számít kíváncsnak, hanem éppen ellenkezőleg: megvetendőnek számít. Sok nyugati országban éppen ezért kínálnak a sötétebb bőrű etnikai kisebbségekhez tartozó nőknek bőrvilágosító krémeket és kozmetikai szereket.

Ugyanez igaz az emberi testekről alkotott képünkre is: az, hogy milyen testet tartunk egy társadalomban szépnek és kíváncsnak, valójában az osztályok közötti küzdelem egyik terepe. Az tud fesztelenül, szorongás nélkül létezni a testében, akinek módjában áll a testét az aktuális ideálhoz hasonlóvá formálni (kozmetikai szerekkel, diétával, fitneszedzésekkel stb.). Ők magabiztosak lesznek a testükben, erős lesz az önbizalmuk, ami tovább erősíti a hatalmukat a társadalomban. Akinek minderre nincs lehetősége, az kényelmetlenül fogja magát érezni

Kulturális
egyenlőtlenségek:
szokások,
hagyományok,
hétköznapi
gyakorlatok

a saját testében, mert annak bizonyos jellemzőit megvetettnek, szégyellnivalónak fogja érezni – pl. a barna vagy cserzett bőrt, a kövérséget, a testi fogyatékat. A normát, vagyis az uralkodó testképet mindig az tudja meghatározni, aki a társadalomban uralkodó helyzetben van.

Az elnyomott társadalmi csoportok elnyomott helyzetük miatt nem tudják befolyásolni azt, hogy milyen testkép válik uralkodóvá egy társadalomban. Ezért az ilyen csoportok tagjai ahelyett, hogy azonosulni tudnának a testükkel és jól tudnák magukat érezni benne, csak kívülről, a hatalmi helyzetben lévők tekintetén keresztül tudják nézni azt. Ezért sokan szünet nélkül felügyelik és kijavítják a mozgásukat, viselkedésüket és alakítják a testüket. Az állandó megfelelési kényszer gyakran erőlködéshez, túlzásba vitt testi jellemzőkhöz vagy mozdulatokhoz vezet, ami sokszor pont leleplezi az illető alacsonyabb társadalmi státuszát – például nagyon sok smink, plasztikai műtéttel nagyra duzzasztott száj vagy mellek, vagy látványosan kigyúrt test.

Pierre Bourdieu
Megjegyzések
a test társadalmi
szerepéről

Minderre rátesz egy lapáttal az is, hogy a kapitalizmusban bizonyos rétegek hasznát húzzák azokból a termékekből és szolgáltatásokból, amik arra valók, hogy a testünket az aktuális normához igazítsuk. Azoknak tehát, akik profitálnak abból, hogy sokan alakítani akarják a testüket (például a fitness termékek, a plasztikai sebészeknek, a kozmetikai szerek gyártóinak), érdekében áll, hogy folyamatosan fenntartsák az emberekben az igényt a testük formálására. Tehát így egyszerre két erő: a domináns osztályok és a testünkre ráépülő ipar gyakorol befolyást a kiszolgáltatott helyzetű osztályokra, hogy azok pénzt, időt, energiát nem kímélve próbálják az általánosan elfogadott, uralkodó testképhez igazítani a saját testüket.

Vagyis a hatalmi különbségek megmutatkoznak a különböző testek különböző megítélésében is. Ezek gyakran beékelődnek az ember és a saját teste közé és folyamatosan rossz érzéseket, szégyenkezést és szorongást okoznak. Amikor a testünk formálásán dolgozunk (fitness, diéta, kozmetikai cikkek stb. segítségével), akkor valóban az uralkodó testi normákat követjük, és ezáltal megerősítjük ezeknek a normáknak és az őket meghatározó társadalmi csoportoknak

az uralkodó helyzetét. Így tudnak az emberek és a társadalmi csoportok közötti hatalmi különbségek a testek közötti különbségek által is megerősödni, illetve tartóssá és általánossá válni.

Kulturális
egyenlőtlenségek:
szokások,
hagyományok,
hétköznapi
gyakorlatok

A társadalmunkról, az abban uralkodó gazdasági-politikai folyamatokról és az ezekkel összefüggő alapvető erkölcsi kérdésekről való tudás és gondolkodás elengedhetetlen az aktív társadalmi részvételhez.

Csak hogy Magyarországon, ahogy sok más országban, ehhez a tudáshoz csak kevesen férnek hozzá, hiszen ez nem része a közoktatási alaptantervnek. Így az egyenlőtlenségek rendszerszintű okairól és az azokat fenntartó mechanizmusokról való gondolkodás egy szűk réteg kiváltsága marad.

A TUDÁS ERŐT AD!

**KÖZÉLET
ISKOLÁJA**

A Közélet Iskolája munkatársaiként azt valljuk, hogy egy demokratikus közösség akkor tud jól működni, ha a tagjai megfelelően tájékozott döntéseket tudnak hozni a saját életükkel és a közösség sorsával kapcsolatban. A szöveggyűjtemény és az erre épülő képzések reményeink szerint elősegítik ezt a tudatos társadalmi részvételt azáltal, hogy megismertetik az olvasókkal azokat a mindennapjaikra is komoly hatással bíró társadalmi folyamatokat és jelenségeket, amelyekről a magyarországi közoktatási rendszerben nem feltétlen kaphattak átfogó, rendszerszintű, kritikai tudást.